

9726

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

JEAN-JACQUES ROUSSEAU'NUN EĞİTİM FELSEFESİ
(Emile'nin Bir Analizi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet MABOÇOĞLU

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Tez Danışmanı :
Prof. Dr. İhsan TURGUT

İZMİR - 1990

ÖNSÖZ

Öyle sanıyorum ki, iyi bir eğitimi olabilmek için Rousseau'yu çok iyi anlamak gerekir.

Emile'i anlamadan, özümleden, yavaş yavaş sindirmeden, çocuğu her yönüyle tanıyarak, ona yardımcı olabilmek, sanıyorum oldukça zordur. Anlaşılması zor, ama zor olduğu kadar da zevkli, insanı her yönüyle değiştiren, dünyaya ve özellikle eğitime yeni bir anlayışla, yeni bir duyguyla bakmasını sağlayan Emile, sanıyorum eğitimcilerin özenle anlamaları gereken başucu kitabı olmalıdır. Bu çalışmayla, kendimi yeniden oluşturmuş, geliştirmiş ve değişimin zevkini yaşamış hissediyorum. Böyle bir konuyu bana önererek, Emile üzerinde çalışma zevkini sağlayan, her türlü yardım ve desteklerini esirgemeyen Sayın Hocam, danışmanım Prof.Dr. İhsan Turgut'a minnet ve saygı boğluyum. Ayrıca, bu çalışmalarım sırasında sabırla, özveriyle desteğini ve katkılarını esirgemeyen eşim Aysel'e de teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın, konuyla ilgilenen, özellikle eğitimcilerin, Emile'i anlamalarında ve sevebilmelerinde katkıda bulunabilmesi, ümidim ve en içten dileğimdir.

1990-BURDUR

Mehmet MABOÇOĞLU

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	I
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
Giriş.....	1
İKİNCİ BÖLÜM.....	8
ÇOCUK ve EĞİTİMİ.....	8
1. Eğitici.....	8
2. Emile.....	15
3. Nasıl Bir Eğitim?.....	17
4. Menfi Eğitim.....	19
5. Olgunlaşma.....	26
6. İstiyerek Öğrenme, Güdülenme.....	28
a. Oyun.....	34
b. Özgürlük.....	38
7. Tecrübe ve Eğitim.....	43
8. Eğitimde Bireşsellik.....	49
9. Öğrenme Yolunun Öğrenilmesi(Bilgi Elde Etme Yolunun Öğrenilmesi).....	51
10. Kadın ve Eğitim.....	54
11. Cinsel Eğitim.....	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	60
ZİHİNSEL GELİŞİM.....	60
1. Çocuk Eğitiminin Amacı.....	60
2. Çocuğun Zihinsel Yapısı.....	62

3. Çocukta Zihinsel Gelişim.....	64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	78
AHLAK EĞİTİMİ.....	78
1. Duygular.....	83
2. Mutluluk.....	89
3. Görev ve Sorumluluk.....	94
4. Suç ve Ceza.....	98
5. Din.....	103
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	106
Sevme.....	106
KAYNAKÇA.....	110

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Eğitimin yanında, başka birçok alanlarda da özgün çalışmalarını bulunan Rousseau'nun tanınması oldukça ilginçtir. Bir yaz günü, akşama doğru, Vincennes kalesinde hapiste bulunan dostu Diderot'u ziyaret etmeye giderken okuduğu gazetede (Mercure de France) Dijon Akademisi'nin açtığı, "Bilimlerin ve sanatların gelişmesi ahlakın düzelmesine yardım etmiş midir?" konulu yarışma ilanını tesadüfen görerek, bu yarışmaya "Bilimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk" adlı yazısıyla katılmıştır. Beklenenin tersine, Rousseau bu yazısında, bilim ve sanatlardaki ilerlemenin insan mutluluğunu artırmadığı gibi, ahlakın da bozulmasına neden olduğunu savunmuştur. Rousseau, yalnız bu yazısında değil, bütün yaşamı ve eserleriyle de aynı düşünceyi dile getirmiştir. Ona göre, bilim, edebiyat ve sanatlar özgür yaşamak için doğmuş görünen insanları bağlayan zincirleri çiçeklerle örterek, "...onları medeni milletler dediğimiz köleler haline sokar"(1). Toplumu sürüye benzeten Rousseau, insanlara belirli görevler karşısında hep aynı şeyleri yaptıklarını söylüyor. Bilim ve sanatlar geliştikçe, güvenilir dostlar azalarak, şüphe, güvensizlik, korku, soğukluk, kin, nefret ve iki yüzlülük, nezaket perdesine saklanarak, uygarlık kisvesine bürünecek, diyor. Ona göre bu durum, her devirde ve her yerde aynıdır. Bu görüşleriyle Akademi'nin birincilik ödülünü alan Rousseau, ilk olarak kendini ciddi biçimde tanıtmış oldu.

İlk başarısından kısa bir süre sonra, yine Dijon

(1) Jean-Jacques Rousseau, İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk, Çev. Sebahattin Eyüboğlu, Maarif Matbaası, Ankara, 1943, s.8.

Akademisi'nin "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı" konulu başka bir yarışmasına, hazırladığı yazı-Akademi'nin ödülleri için uygun dokuda olmadığından kazanamayacağını bile bile katılmış. Bu çalışmasında Rousseau, eşitsizliğin kaynağını araştırır. Ona göre, doğa halinde hemen hemen hiç bulunmayan eşitsizlik, gücünü ve artışını yeteneklerimizden, insan aklının ilerlemesinden alarak, mülkiyet ve kanunların yerleşmesiyle sabitleşir ve yasallaşır. Toplumsal yaşamda ortaya çıkan bu "eşitsizlik" nasıl ortadan kaldırılabilir? Bu soruya Rousseau, Toplum Sözleşmesi'nde cevap aramaya çalışır. Ona göre, eşitsizlik toplum sözleşmesiyle giderilebilir. Çünkü temel sözleşme(toplum sözleşmesi), doğanın insanlar arasında koyduğu maddesel eşitsizlik yerine manevi ve haklı bir eşitlik getirir, insanlar güç ve zekaları bakımından olmasalar da, sözleşmeler ve hak hukuk yoluyla eşit olurlar, diyor(1). Rousseau'ya göre, toplumsal özgürlük ve eşitlik ancak toplum sözleşmesiyle sağlanabilir. Görüldüğü gibi, "Toplum Sözleşmesi", İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı'nın bir devamı niteliğindedir.

Gerek düşünceleriyle gerekse yaşam tarzıyla oldukça eleştirilen Rousseau, zaman zaman da baskılarla karşılaşmış. Sanıyorum, daha çok özel yaşamıyla ilgili eleştirilere cevap vermek ve yanlış anlamaları önlemek amacıyla, yaşamının sonlarına doğru kaleme aldığı İtiraf'ında, tüm yaşamını iyiyle-kötüsüyle, doğrusuyla-yanlışıyla, açık yüreklilikle ortaya koyuyor. Daha ilk sayfalarında, kendini nasılsam öyle gördüm, kötü ve aşağılık olduğum zaman kötü ve aşağılık; iyi, gönlü gani, yüce olduğum zaman, iyi, gönlü gani, yüce; içimi ancak senin görmüş olduğun gibi, açıkça ortaya koydum, diyor(2). Öyle gözüküyor ki, İtiraf'lar, Rousseau'nun kendi kendisiyle bir hesaplaşması, kendi kendisini sorgulamasıdır.

(1)Jean-Jacques Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev. Vedat Günyol, Adam Yayınları A.Ş. II.Baskı, İstanbul, 1984, s.34.

(2)Jean-Jacques Rousseau, İtiraf'lar, Çev. Kenan Somer, I.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.10.

Roman, tiyatro, müzik gibi birçok alanda eserleri bulunan Rousseau'nun sanıyorum en önemli eseri, Rousseau'yu Rousseau yapan Emile'dir. Dört yıllık bir çabanın ürünü olan Emile için kendisi yazılarının en iyisi olduğu düşüncesinde olup, bu eserimin yayınlanması bütün diğer yazılarımın yayınlanmasını izleyen alkış gürültüsüyle birlikte olmadı; hiç bir yapıt ne bu kadar özel övgüler, ne de bu kadar az açık onama kazanmıştır; bu kitabı eleştirmede en yetkili kişilerin de söyledikleri ve yazdıkları şeyler, yazılarımın en önemlisi, en iyisi olduğunda beni doğruluyorlar, diyor(1).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'ye de gelerek, eğitimle ilgili raporlar hazırlayan ünlü Amerikalı eğitimci John Dewey, Rousseau'yu "Yeni terbiye peygamberi"ne benzeterrek, onun dolaylı veya dolaysız etkisi altında kalmış olan, Amerikan okullarından bazılarını tanıttığı kitabının Fransızca'ya çevrilmesi üzerine, bu çeviri için, "Rousseau'nun dilinde(Rousseau Fransızca yazmıştı) yayınlanmış olduğunu görmek benim için hakiki bir zevktir", diyor(2). Emile için "şaheser" diyen Baltacıoğlu ise, Rousseau'nun "ilk olarak eğitim felsefesini" yaptığını söylüyor(3). Yine, Baltacıoğlu Rousseau için, "Romantizm akımının banisidir", diyerek, Kant, Goethe, Schiller, Fichte, Tolstoy ve pragmatizmi, ayrıca eğitimde Kant, Pestalozzi, Förebil'i etkilediğini söylüyor(4). Emile, birçok düşünür ve eğitimciyi etkilediği kuşkusuzdur. Nitekim, Goethe de, Emile için, "Çocuk eğitiminin tabiattan doğan İncil'i" diyor(5). Dewey, hayatı Rousseau'nun hayatına tamamıyla zıt olan Kant'ın bile, hiç olmazsa senede bir kere Emile'i okuduğunu söylüyor(6). Bilindiği gibi çok titiz çalışan Kant, üniversitedeki görevine iki kere geç kalmış, birinde Emile okurken.

(1) Rousseau, İtirafılar, a.g.e., s.486.

(2) John Dewey, Yarının Mektepleri, Çev.Prof.Dr.S.Celal Anter, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1938, s.486.

(3) İsmail H. Baltacıoğlu, Pedagojide İntilâl, İstanbul, 1964, s.60.

(4) İsmail H. Baltacıoğlu, Terbiye Felsefesi, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, s.24-25.

(5) Vedat Güntekin, Jean-Jacques Rousseau, Ünlü Kişiler Dizisi, Yayın Matbaası, İstanbul, 1979, s.7.

(6) Dewey, Yarının Mektepleri, a.g.e., s.15.

Rousseau, Emile'de "gelişmiş zihin" üzerinde durmaktadır. Onun Emile'deki temel problemi, ana sorunu "gelişmekte olan zihin"dir. İnsan gelişmiş zihne nasıl sahip olabilir? Başka bir deyişle, gelişmekte olan zihni, gelişmiş zihin düzeyine ulaştırmak için nasıl bir yol izlenmelidir? İşte, Rousseau'nun Emile'de çözülemeye çalıştığı problem...

İlkçağ filozofları daha çok "gelişmiş zihin" üzerinde durarak, insan zihnini bu düzeye ulaştırmanın yollarını aramışlar. Sokrates, ruhta saklı bulunan doğruların, sorup soruşturarak, üzerinde düşünerek-diyalektik yöntemle açığa çıkarılabileceğini, yani bilinebileceğini söylerken, daha çok zihinsel gelişim üzerinde durmuş oluyordu. Aynı şekilde Platon, Menon diyalogunda, matematik bilmeyen köleye geometri problemini çözdürürken, diyalektik yöntemle zihinsel düzeyin geliştirilebileceğini göstermiş oluyordu. Platon'a göre matematik ve felsefe de zihinsel gelişimi sağlayarak, insan zihnini idealar dünyasına (gerçekler dünyasına) yükseltebilir. Bilimlere giriş, başlangıç, bilimsel çalışmanın bir aleti olarak kabul ettiği formel mantık'ta Aristoteles de, insan zihninin-düşüncenin işleyişi üzerinde durarak, gelişmiş zihinde, zihinsel gelişimin nasıl sağlanabileceğini gösteriyor. Görüldüğü gibi, İlkçağ filozofları (Eski Yunan) daha çok "gelişmiş zihin" üzerinde duruyorlar. Ama, "İnsan gelişmiş zihne nasıl ulaşır?" sorusuyla fazla ilgilenmemişler. Başka bir deyişle, "gelişmekte olan zihin"de-çocuk zihninde duyum, algı, tasarıma, hafıza, uslamama (muhakeme) gibi yapılar nasıl oluşmaktadır, sorunu üzerinde durmamışlar. Bu sorunu, "ruhun ölümsüzlüğü" ve "ruhta doğruların (bilgilerin) saklı oluşu" anlayışıyla çözülemeye çalışmışlar.

Modern Çağın başlangıcında, Descartes ise, insanın zihinsel etkinliğini, düşünme'yi temele alarak, zihnin, doğuştan bulunan "yatkınlık" sayesinde geliştiğini söyleyerek, farklı bir yaklaşım getirmiştir. J. Locke ise, Descartes'ın söylediği gibi, insan zihninde "doğuştan ideler"le, bu ideleri bilmek için "doğuştan yatkınlık"ın da bulunmadığını söylüyor. Locke göre, insan zihni-anlık, başlangıçta (doğduğunda) hiç bir

şey yazılmamış düz beyaz bir kağıt, "boş levha"(tabula rasa) gibidir(1). İşte, bilgi kuramına getirilen bu farklı anlayış, yaklaşım, Rousseau'nun da çıkış noktası olmuştur. Çünkü, Rousseau da, daha sonra zihinsel gelişim bölümünde de ayrıntılı biçimde açıklandığı gibi, insan zihninin doğuştan saf, temiz, arı olduğu, hiç bir bilgi ve yargının bulunmadığını söylüyor. Doğuştan, saf ve temiz olan "çocuk zihni'nin, başka bir deyişle "gelişmekte olan zihin" in, çocuğun olgunlaşma düzeyine uygun gelişerek, "gelişmiş zihin" düzeyine ulaşabileceğini söylüyor. Ve Emile örneğinde bunun nasıl olabileceğini göstermeğe çalışıyor. Daha önce de söylendiği gibi, Rousseau, Emile'de "gelişmiş zihin" üzerinde değil, doğuştan, saf, temiz ve her türlü bilgiden arınık olan "çocuk zihni", başka bir deyişle, "gelişmekte olan zihin" üzerinde duruyor, ve bunun "gelişmiş zihin" düzeyine nasıl ulaştırılabileceğini göstermeye çalışıyor. Yani, onun sorunu "gelişmekte olan zihin", başka bir deyişle, "çocuk zihni"dir.

Rousseau, kendisinin de belirttiği gibi, Emile bir eğitim romanı şeklinde yazılmış olup, beş kitaptan oluşmaktadır. Kitabın, elimizdeki Türkçe çevirisinin dili oldukça ağırdır. Öyle sanıyorum ki, ülkemizde Emile üzerinde yapılan ilk çalışma Baltacıoğlu'nundur. İstanbul Üniversitesi'nde ders verirken yaptığı çalışmalarını daha sonra kitaba dönüştüren Baltacıoğlu, bu incelemeye yöntem tartışmasıyla başlıyor. Daha sonra, Rousseau'nun düşüncelerini beş ilkeye ayırarak, bu ilkelerin beden, düşünce, duyu ve ahlak eğitimine nasıl uygulandığını açıklamaktadır. Ayrıca Rousseau'ya göre, kadın eğitiminden sözettikten sonra, Rousseau'nun etkileriyle incelemeyi bitirmektedir. Baltacıoğlu'nun bu çalışmasının dili oldukça ağır olduğundan anlaşılması zordur. Ayrıca, Kemal Aytaç da, Rousseau'nun eğitimle ilgili görüşlerini Emile'deki beş kitaptan söz ederek açıklamaktadır(2). Bunların dışında, İhsan Turgut'un da, Emile'in kısa bir çözümlemesini yaptığı yazısında belirttiği gibi, ülkemizde Emile üzerine ciddi bir çalışma ve sis-

(1)Genis bilgi için bkz. Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Bilgi Yayınevi, III.Baskı, Ankara, 1974.

(2)Kemal Aytaç, Avrupa Eğitim Tarihi, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1972, ss.184-193.

tematik bir çözümlene yapılmamıştır(1).

Emile, çocuğun gelişim çağlarına göre bölümlendirilerek yazılmıştır ki, bu bölümlendirme Rousseau'ya özgü olmayıp, daha önce, Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerde de görmekteyiz. İlk bakışta, eserin yazılış biçimine göre çözümlenmesi daha kolay ve uygun olacağı düşünülebilir. Ama, Rousseau kendisinin de belirttiği gibi, düşüncelerinin çok karışık oluşu, böyle bir çözümlenmeyi, öyle sanıyorum ki güçleştirir(2). Çünkü, bir bölümde(kitapta) ele aldığı konulardan, önem derecesine göre daha sonraki bölümlerde de söz etmektedir. Bu nedenle, eserin yazılış durumuna göre çözümlenmesi, aynı veya benzer düşünceleri sıklıkla tekrarlanmasına neden olabilir. Bu ise, konunun öneminin anlaşılmasını önleyebilir. Bu yüzden, birbirine benzer konuların bir araya getirilerek çözümlenmesinin uygun olacağı düşünülmüştür(3).

Birbiriyle ilgili konular bir araya getirildiğinde, Emile'nin üç aşamada çözümlenmesi, sanıyorum daha yerinde olur. Çocuk ve eğitim bölümünde, çocuğun doğal yapısı bozulmadan istek ve eğilimlerine uygun, olgunlaşma düzeyine göre, menfi eğitim anlayışı çerçevesinde nasıl bir eğitim öngörülmekte olduğu çözümlenmektedir. Bu bölümde ayrıca çocuğun eğitiminde gözönüne alınması istenen tecrübe yoluyla eğitimle, eğitimde bireyselliğin yanında öğrenme yolunun öğrenilmesinden de söz edilmektedir. Kadın ve eğitimle, cinsel eğitimin de bu bölümde ele alınması uygun görülmüştür. Böylece, bu bölümde "gelişmekte olan zihin", yani "çocuk zihni" için uygun görülen eğitim anlayışı çözümlenmektedir. Zihinsel gelişim bölümünde ise, Rousseau'nun eğitimde temel amacı olan "gelişmekte olan çocuk zihni"ni nasıl geliştirmek istediği çö-

(1) İnsan Turgut, Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme, Tm Yayınları, İzmir, 1988, s.58.

(2) Rousseau, İtirafat, a.g.e. s.100.

(3) Çözümlene yöntemi için bkz. İnsan Turgut, a.g.e. ss. 1-11.

zümlemektedir. Ahlak eğitimi bölümünde de, yine menfi eğitim anlayışı içinde, duyguların gelişimi, mutluluk, görev ve sorumluluk, suç ve ceza anlayışı çözümlenmektedir. Dinle ilgili görüşleri de bu bölümde ele alınmaktadır. Sonuç bölümünde ise, çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Her bölümde, ele alınan konuyla ilgili Rousseau'nun görüşleri ortaya konulduktan sonra, konuyla ilgili diğer eğitimcilerin görüşleri dile getirilerek, tartışılmaktadır. Bu alandaki Türkçe literatürün zengin olmayışı (en azından eğitimle ilgili kalbur üstü düşünürlerin Türkçe'ye kazandırılmayışı), sanıyorum bu tür çalışmalarını sınırlayan en önemli etkidir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK ve EĞİTİMİ

1. Eğitimci

Eğitim sözkonusu olduğunda, ilk akla gelen öğelerden biri de hiç kuşkusuz "eğitimci"dir. Rousseau, Emile'ia ilk bölümünde(kitabında), eğitimci'liğia çok zor ve kutsal bir iş olduğunu, kendisinin bunu yapamayıp, ancak nasıl olması gerektiğini yazacağını söylüyor(1). Kant da aynı görüşte olup, "Terbiye bize teklif olunabilecek meselelerin en çetini ve gücüdür"(2), demektedir. Özellikle örgün eğitimde, istenilen amaçlara ulaşılmasında-yani bireyin zihinsel ve bedensel gelişimi sağlanarak, toplumsal ve kültürel ortama uyumlu duruma gelmesinin yanında, bir meslek edinerok, alanında ve ilgili yan alanlarda söz sahibi olarak, kendine özgü bir yaşam tarzı ve dünya görüşü edinebilmesinde, başka bir deyişle, "eğitilmiş zihne" sahip aydın kişi olabilmesinde, eğitim sistemi, kullanılan araç ve gereçlerin, vb. yanında eğitimcinin de önemi, sanıyorum oldukça büyüktür.

Beş çocuğunu yetiştirme yurduna vererek, babalık görevini savaçlamış gibi görüldüğünden, oldukça eleştirilen Rousseau, eğitimcinin parayla çalışmaz birinin olmaması gerektiği gibi, her baba çocuğunu eğiterek devlete vatandaş yetiştirmeye zorunlu, diyor. Ona göre, gerçek süt nize ana olduğu

(1)Jean-Jacques Rousseau, Emil Yahut Terbiyeye Dair, Çev.Prof.Dr.Hilmi Ziya Ülken, Ali Rıza Ülgener, Selahattin Güzel, VI.Baskı,Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1966, s.19.

(2)Immanuel Kant, Kant'ia Pedagojisi, Çev. M. Rahmi, Cumhuriyet Matbaası, İzmir, 1933, s.12.

gibi, gerçek eğitimci de babadır, diyor(1). Bununla birlikte Rousseau, çocuğun eğitiminde, babanın yanında annenin önemi-ai de gözardı etmeyip ikisini eş düzeyde görmektedir. Nitekim, çocuğun eğitiminde, anne-baba ikiliğinin gerekliliği yanında, bunların birbirini tamamlayarak uyumlu olmalarını istiyor. Ona göre çocuk, anne babasından, onlar yoksa eğitimcisinden, daha üstün birini tanımamalıdır; hatta iki cinsin bireyleri (anne-baba) öyle ahenkli olmalı ki, bunlar çocuğun gözünde birmiş gibi gözükmelidir, diyor(2).

Çocuk eğitiminde anne-babanın önemini bu kadar belirgin şekilde vurgulayan Rousseau'nun, neden kendi çocuklarını yetiştirmeyip, çocukların nasıl yetiştirilmeleri gerektiğini yazmaya çalıştığı düşünülebilir. Bu durum, kendisine de söylendiği gibi, "Babalık görevinden kaçma" gibi gözükmektedir. Ancak, bununla ilgili olarak, İtiraf'lar'da, çocukları yetiştirme yurduna vermek o dönemde yaygın olduğunu, ayrıca orada daha iyi yetişeceklerini düşünerek böyle bir yola başvurduğunu söylemekle birlikte, yaptığı davranışın doğru olmadığını, "Çocuklarım konusunda almış bulunduğum karar, bana ne kadar düşünülmüş görünürse görünsün, kalbimi hiç bir zaman rahat bırakmayarak, Eğitim Üzerine İnceleme'yi düşünürken, hiç bir şeyin beni başışık tutamayacağı görevleri savsaklamış bulunduğumu sezerek, sonunda pişmanlık acısı öyle şiddetlendi ki, Emile'in baş tarafında hatamın açık itirafını benâca hemen hemen zorla kopardım", diyerek hatasını dürüstçe itiraf etmektedir(3).

Rousseau'nun temel amacı, daha sonraki bölümlerde de ayrıntılı biçimde belirttiği gibi, doğuştan "saf", "temiz", "iyi" olan çocuğun, bu durumunu, yani doğal yapısını bozmadan, doğal yapısına uygun gelişimini sağlamaktır. Bundan dolayı çocuğun eğitimiyle uğraşan kişinin yaşlı olmaması gerekir. Çünkü

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.17.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.24.
 (3) Rousseau, İtiraf'lar, a.g.e., s.503.

Rousseau, çocuklar genellikle yaşlıları överler, fakat asla sevmeyizler, diyor(1). Bilindiği gibi, insanlar yaşlandıkça hareket ve etkinlikleri azalırken, çocuklar büyüdükçe tersine daha çok hareketli ve etkin olurlar. Bunun sonucunda, çocukların hareketliliğinden rahatsız olan yaşlılar, çoğu kez çocukların davranışlarına sınırlamalar getirerek, baskı yaparak kendi rahatlarını sağlamaya çalışırlar. Böyle bir durum, Rousseau'ya göre, çocukların "doğal yapıları"ni bozabileceği gibi, onların yaşlılardan nefret etmelerine de neden olabilir. Bundan dolayı, eğitimcinin genç olmasını istiyerek, eğer mümkün olsa onun da bir çocuk olmasını, öğrencisinin arkadaşı olabilmesini ve eğlencesine katılmak suretiyle güvenini kazanmasını isterdim, diyor(2). Rousseau'nun bu düşüncesi, eğitimle ilgili diğer görüşleriyle de uyum göstermektedir. Çünkü, onun amacı, geleneksel eğitimde olduğu gibi, çocuğu kendi yapısı, eğilimleri, istekleri gözönüne alınmadan, eğitimcinin istediği düzeye yükseltmek değil, bilakis eğitimciyi çocuğun seviyesine-dünyasına indirerek, onun doğal yapısına, istek ve eğilimlerine uygun bir biçim kazanmasına yardımcı olmasını sağlamaktır. Bundan dolayı, ona göre, "çocuğun dünyasına girmek", onu tanımak, eğitimcinin temel ilkesi olmalıdır. Eğitimci ne kadar genç olursa, çocuğun dünyasına girerek, onu tanıması, onunla arkadaş olması da o ölçüde kolaylaşacağını söylüyor.

Rousseau'ya göre, eğitimcinin sadece genç, "çocukluk çağına" uygun nitelikte, hareketli, neşeli vb. olması yeterli olmayıp, aynı zamanda da akıllı ve amacına uygun davranış örneklerini bulundurmalıdır. Başka bir deyişle, ona göre, "Bir adamı adam etmeyi ele almadan önce, bu işi üzerine alanın adam olmuş olması şarttır"(3). Rousseau bunları söylemekle birlikte, eğitimciyi, hatasız, kusursuz-insan üstü, ideal bir varlık gibi düşünmemektedir. Ona göre, eğitimci, dürüst,

(1) Rousseau, Emile, a.g.e., s.19.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e., s.19.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e., s.56.

güvenilir, açık sözlü ve hatalarını örtbas etmeyen, olduğu gibi görünen biri olmalıdır. Nitekim, Russell'in bu konuyla ilgili düşünceleri de Rousseau'ya uygunluk göstermekte olup, çocuğa karşı kendinizi hiç bir zaman hatasız ve insan üstüymüş gibi görünmeyiniz; çünkü o zaman size inanmayacaktır, i-mansa da böyle olduğunuz için sizi daha çok sevmeyecektir, diyor(1). Yani, eğitimci amaçlarına uygun iyi davranışlarda bulunarak, çocuğa örnek olması gerekiyorsa da hata ve eksikliklerini gizlemiyerek, kendisini "olduğu gibi" yansıtmalıdır.

Rousseau'ya göre eğitimci, çocuğu, elindeki hamur gibi, istediği şekle sokabileceğini düşünmemelidir. O, çocuğun doğal yapısına uygun bir şekil kazanmasını istemekle, başkalarına istek ve emirleri doğrultusunda hareket eden, uzaktan kumandalı robot durumundan kurtarmayı amaçlamaktadır. Eğer çocuğu, zihinsel gelişim süreci içinde iken, kendi istek ve eğilimleri dışında, başkalarının(anne-baba veya eğitimci) istek ve eğilimlerine göre yönlendirilmeye alıştırılırsa, büyüdüğünde(gelişmiş zihne sahip olduğunda)-toplumsal yaşama katıldığında, başkalarının(otorite, değer yargıları, dogmalar vs.) etkisine girerek, kendi zihinsel gücünü kullanması zorlaşabilir. Oysa, Rousseau, çocuğun zihinsel gücü(muhakemesi) geliştirilerek, kendi aklına göre hareket etmesini istiyor. Bu nedenle, hayatta hiç kimse-babası bile, iyi olmayan şeyleri(özellikle zihinsel gelişimine), çocuğa emretme hakkına sahip değildir, diyor(2). O, çocuğun kendi kendine yeterli olmasını, eğitimcilerin de bu anlayışa uygun davranarak, çocuğa"yardımcı" olmalarını istiyor.

Rousseau, çocuğun yalnızca dışardan(anne-baba, eğitimci) yönlendirilmesine karşı çıkmamaktadır. Aynı zamanda, çocuğun çevresinde bulunmaları(anne-baba, eğitimci vb.) yönlendirmeye kalkmasını da istememektedir. Çocuk için, bir kez sizi iradesine boyun eğdirdiğini anlarsa, o zaman size hakim olmuş ve her şey kaybolmuştur, diyor(3). Bununla birlikte çocukların

(1) Bertrand Russell, Eğitim Üzerine, Çev. Nail Bezel, I. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 1984, s.124.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e., s.46.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e., s.33.

doğal gereksinimlerinin karşılanmasına taraftar olup, yalnızca, "Çocukların arzularını istedikleri için değil, muhtaç oldukları için yerine getiriniz", demektedir(1). Yani, çocukların doğal gereksinimlerinden kaynaklanmayan, keyfi isteklerinin karşılanmamasını istemektedir. Çünkü keyfi istekler karşılandığında, çocuğun duyguları hırslanarak, doğal yapısının bozulacağını düşünmektedir. Çocuğun doğal gereksinimleri karşılanırken, "Ricasız, istihamsız ve bilhassa karşılıksız hareket edilmesi", red ederken de şiddetle hareket ederek, "... bir kere reddettinizmiydi asla geri dönmeyiniz ; hiç bir kuvvet sizin bu red muamelenizi feshedemesin", diyerek kararlı davranılmasını istemektedir(2). Aslında Rousseau, eğiticinin ne çok sert, soğuk, asık suratlı olmasını istemediği gibi, ne de çok yumuşak, her şeye gözyumar, etkisiz durumda olmasını da istememektedir. Ona göre, eğiticinin bu tür aşırı tutumları, çocukla olan ilişkilerini olumsuz etkiler. Bu durumda, öyle gözüküyor ki, eğitmen Rousseau'ya göre, kısaca "tatlı sert" olmalıdır.

Çocuk eğitiminde acele edilmemesi gerektiğini, sabırla, özenle yapılacak her şeyin, amaca daha iyi yaklaştıracaklarını söyleyen Rousseau, eğitimcilere, "Tabiatın icapları çocukta hükümünü yapmazdan evvel, siz, onun yerine geçerek işini sekteye uğratmayınız", diyor(3). Çünkü Rousseau'nun amacı, çocuğun kendine özgü doğal yapısını geliştirmektir. Bunun için de, çocuğun doğal eğilimlerine saygı duyulmasını istemektedir. James de, eğiticinin öncelikle öğreneceği ve önemle kavrayacağı şeyin, insanın doğal güdülleri-doğal eğilimleri olması gerektiğini, söylemektedir(4). Böyle bir tutumun sonucunda, çocuklar eğitimcilerden farklı davranışlar geliştirerek, kendilerine özgü bir kişilik kazanmış olacaklar. Nitekim, çağdaş eğitimde de, sanıyorum amaçlanan budur. Russell de, öğrencilerin öğretmenlerinden farklı görüşler geliştirmelerinin bü-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.47.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.52-53.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.67.

(4) William James, Terbiye Musahabeleri, Çev. M. Şekip, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1931, s.61.

yük düşüncesizlik sayıldığını, çok az kişinin buna cesaret edebildiğini, oysa öğretmenler öğrencilerinin farklı düşünceler geliştirmelerine yardımcı olmaları gerektiğini söylemektedir(1).

Eğitimci ile çocuk arasındaki ilişki nasıl sağlanabilir? Çocuğa yaklaşmanın, onunla bütünleşmenin yolu nereden geçer? Öyle gözüküyor ki, Rousseau'ya göre bu soruların cevabını oluşturan, çocukla eğitimciyi bütünleştirerek, eğitimciyi amacına ulaştıran en sağlıklı yol, çocukla eğitimci arasında oluşturulacak "sevgi"den, sevgi bağlarından geçer. Bu anlayışından dolayıdır ki, "Tabiat çocukları sevmek ve yardım edilmek üzere yaratmıştır", diyor(2). Ona göre, çocuklarda sevimliliklerini önleyecek, hiçbir korkunç ve heybetli tavırlar yoktur. Bu yüzden onlara sevgiyle, hoşgörüyle yaklaşılmalıdır. Zaten, çocukları kuşatanlara sevgiyle yaklaşmadıkça, onlar sevk ve idare olunamazlar; sevgi ve hoşgörüden başka araçlar, Rousseau'ya göre, yeterli ve kalıcı oranda etkili olamazlar (3). Sanıyorum, bu durumda, çocuğa yardım edilmesinde, başka bir deyişle eğitimcinin amacına ulaşmasında, yapılacak en önemli şey, çocukla eğitimci arasında "sevgi ortamı"nın oluşturulmasıdır. Sevgiyle verilen her şey, çocuk tarafından daha iyi özümleneceği gibi, eğitimcinin "çocuk dünyası"na kolayca girerek, onu daha iyi tanımasına da olanak sağlayacaktır. Eğitimcinin oluşturacağı sevgi ve güven ortamında, çocuk kendini korkusuzca, olduğu gibi yansıttığından, doğal eğilimleri ve yapısı daha iyi anlaşılacaktır, böylece aynı zamanda eğitimciye de kolaylık sağlamış olacaktır. Nitekim, çocukların eğitimleri için yapılmış olan her şey, onları sevenlerce yapılmıştır, diyor Russell de, eğitimcilerin çocuklara sevgiyle yaklaşmaları gerektiğine işaret etmektedir(4).

(1) Bertrand Russell, Eğitim ve Toplum Düzeni, Çev. Nail Bezel, II. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1981, s.119.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e., s.49.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e., s.56.

(4) Russell, Eğitim Üzerine, a.g.e. s.181.

Sevginin eğitimdeki önemi, yeri geldikçe ilgili konularda yeniden ele alınacağından şimdilik bu kadarla yetinerek, sevgiyle ilgili ve eğitimde oldukça önemli gözükken başka bir konuya, çocukla eğitimcinin oluşturacakları "ortak bir dünya" anlayışına değinelim. Bilindiği gibi, çocukların kendilerine özgü, yetişkinlerden farklı bir dünyaları vardır. Onlar ancak, kendi dünyalarında anlaşılabilir. Çocuğun her yönüyle tanınmasını isteyen Rousseau'nun bu isteği, ancak eğitimciyle çocuğun birlikte paylaşabilecekleri "ortak bir dünya" oluşturmalarıyla gerçekleşebilir. Ancak bu yolla, çocuklar anlaşılabilir, onlarla sevgi bağları kurulabilir. Çocukların yetişkinlerden farklı, daha çok oyunlarında gözlenebilen bir iç ve dış dünyaları vardır ki, bu dünyadan koparak, yetişkinlerin dünyasına yükselmeleri kolay olmamaktadır. Bu nedenle Rousseau, çocuklar için, "Henüz size yükselecek derecede değilseler, siz hicapsiz ve endişesiz onların seviyesine ininiz", diyor(1). Bununla da yetinmeyerek, gerekirse, "Hatalarını düzeltmek için hatalarına ortak olunuz", diyor(2). Bununla ancak, çocuğun dünyasına girerek, çocukla "ortak bir dünya" oluşturularak gerçekleşebileceği söyleyebilir.

Görüldüğü gibi, eğitimcinin üzerinde önemle duran Rousseau, öngördüğü eğitim anlayışına göre, her çocuğa bir eğitimci gerekmektedir. Günümüzde, özellikle az gelişmiş ülkelerde birçok kişi temel eğitim olanaklarını bulamazken, bulabilecekleri de kalabalık sınıflarda öğrenim görebilme mutluluğunu yaşarken, her öğrenciye bir eğitimci düşünmek, gerçekleşmesi olanaksız gibi görülmektedir. Sanıyorum, Rousseau, bu anlayışından dolayı, oldukça fazla eleştirilerek, eğitim anlayışına gerçekleşmesi olanaksız gözleriyle bakılmıştır. Ama, böyle düşünmek, Rousseau'ya büyük haksızlık etmek olur. Çünkü, Rousseau eğitim anlayışında ortaya koyduğu hedeflere mutlaka varılabilir görüşünde değildir; ancak, "Hedefe en fazla yaklaşabilen daha fazla muvaffak olmuş olacaktır", diyor(3).

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.185.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.186.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.56.

Nitekim günümüzde de, Yüksek Lisans ve Doktora eğitimi süresince, öğrenci sayısı en aza indirilerek, niteliğin artırılmaya çalışıldığı bilinmekte olduğuna göre, eğitimde en iyi verimin teke tek ilişkide olmasa da, küçük gruplar halinde yapılan çalışmalarla alınabileceği söylenebilir.

2.Emile

Neden çocuk olarak dünyaya geliyoruz? Yetişkin olarak (fiziksel yönden) yaşama başlasak daha iyi olmaz mıydı? Bu sorulara belki, eğitim açısından kolaylık sağlayabilir düşüncesiyle olumlu cevap verilebilir. Oysa Rousseau, aynı şekilde düşünmüyor. Ona göre, insanın "çocuk" olarak yaşama başlaması zorunlu ve gereklidir. Şayet insan, fiziksel yönden gelişmiş, büyük ve kuvvetli olarak yaşama başlasaydı durumu daha iyi olmazdı. Bedensel bakımdan gelişmiş gözükmemesine karşın, organlarını(el ve ayaklarını) kullanamayacak, dışardan da yardım isteyemeyeceğinden yaşamını sürdüremiyerek, "...beşer ırkı mahvolurdu", diyor(1). Çünkü, Rousseau'ya göre, "Öğrenmeye elverişli, fakat hiç bir şey bilmeyerek, öğrenmeyerek doğuyoruz"(2). Bu durumda, öyle gözüktüyor ki, Rousseau'ya göre, çocuk, doğuştan saf, temiz, iyi, her türlü değer yargılarından arı, fakat zayıf, kendi kendine yetersiz, kendini kuşatacılara mahkum, sevgi ve korunmaya muhtaç durumdadır. Kendi kendilerine yaşamlarını sürdüremediklerinden, çocuklar yardım edilmeye muhtaç durumdadır. Çocukların dışardan yönlendirilerek, biçim kazandırılmalarına son derece karşı olan Rousseau, yalnızca "yardım" sözünü kullanmaktadır. Çünkü, onun esas amacı, çocuğun kendi yapısına ve isteklerine uygun, kendi kendisini oluşturmaya yardımcı olmaktır. Eğitim alanındaki bütün çabalarının temelinde yatan düşünce budur. Menfi eğitim öngörmekteki bir amacı da bu düşüncesini gerçekleştirmektir.

Emile kimdir? Rousseau'nun doğumundan, değerlendirerek toplumsal yaşama soktuğu ana kadar, her türlü eğitimini üslendiği, eğitimle ilgili düşüncelerini uygulamaya çalıştığı,

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.9.
 (2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.27.

örnek tip Emile'in başlangıçtaki durumu nedir? Emile yetimdir, zengindir; ılımlı iklimde(dış dünyanın olumsuz etkisini azaltmak için) yetişmekte olup, peşinâın sağlıklıdır(1). Rousseau, çocuğın sağlığına son derece önem vermektedir. Çünkü, ona göre, çocuk bedenlen sağlıklı ve sağlam olması, zihinsel gelişimini de kolaylaştırır. Bunun için, çocuk ne kadar sağlamlaşır ve kuvvetlenirse, o derece uslamalı(muhakemeli) olacaktır, diyor(2). Başka bir deyişle, "sağlam kafa, sağlam vucutta bulunur" demek istiyor. Bu yüzden, çocuğa geniş giysiler giydirilerek, rahat hareket etmesi sağlanarak, bedensel gelişiminin desteklenmesini istiyor. Çünkü, zihinsel gelişimin yolu, bedensel gelişimden geçtiğini düşünmektedir.

Rousseau, çocuğın kendi kendisinin oluşturmasını isterken, başkalarının etkisinden nasıl kurtarıyor? Emile'i nasıl bir ortamda yetiştirmeyi düşünmektedir? Çocuğu, başkalarının(otorite, değer yargıları, dogmalar vs.) etkisinden kurtarabilmek için, köyde, kırdâ, doğaya yakın yerde yetiştirmeyi düşünmektedir. Bu yüzden, Emile'i özellikle şehirlerin bozuk havasından korumak için, kırdâ, köyde yetiştireceğini söylüyor(3). Zaten o, Emile'in, insanların insanı değil, doğanın (tabiatın) insanı olmasını istiyor(4). Çünkü Rousseau'nun yaşamında doğanın ayrı bir yeri, ayrı bir önemi vardır. Yaşadığı dönemde, düşünceleriyle olduğu kadar, yaşam biçimiyle de dikkatleri üstüne çeken Rousseau, doğaya karşı, yıllarca sevgilisinin özlemiyle yanan, onun kollarında kendine gelen, varlığını-varoluşunu onunla hissedebilen, bir aşık gibidir. Doğa onun için, yaşamak, yaşadığını hissetmek, ilham almak, kısacası her şeydir; düşüncelerinin ana kaynağıdır. Kırdan aldığı zevkin, hiç bir zaman sönmediğini söyleyen Rousseau, sağlığına, sıkıntılılarına, yorgunluklarına iyi gelen kır yaşantısında, akşam üzerleri kırlara, ormanlara, dağlara uzanarak, doğanın sessizliğini-çok sesliliğini yudunlarken, çiçek toplamak, onun en sevdiği işlerdendi.

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.20.
 (2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.79.
 (3)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.57.
 (4)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.193.

3.Nasıl Bir Eğitim?

İnsanlar eğitimle yetiştirilir, diyen Rousseau, dünyaya yeni gelen çocuğun adam olabilmesi için, başka bir deyişle, belli bir kültürel ve toplumsal çevrede yaşamını sürdürebilmesi için, eğitimi zorunlu görmektedir. Çünkü o, "Doğuştan sahip olduğumuz ve büyüünce muhtaç olduğumuz her şeyi bize, terbiye vermiştir", diyor(1). İnsan için bu kadar önemli görüldüğü eğitim nasıl olmalıdır? Eğitimde ulaşmak istediği hedef nedir?

Rousseau'ya göre insanlar üç çeşit eğitimle yetişmektedir. Bu eğitim insanlara doğadan, eşyadan veya insanlardan gelir. Yeteneklerimizin ve organlarımızın içten gelişimi, doğanın eğitimidir; bu gelişimin bize öğretilen kullanılması, insanların eğitimidir; bize etki eden konular üzerinde kendi tecrübelerimizden kazandığımız da, eşyanın eğitimidir. O, bu üç eğitimden, doğa eğitimi asla bize bağlı değildir; eşya eğitimi bir dereceye kadar, insan eğitimi ise gerçekten ustaları olduğumuz tek eğitimidir, diyor. Ama, buna karşın, insan eğitiminin de tam hakimi olduğumuz söylenemez; çünkü, çocuğu kuşatanların sözlerini, işlerini, çocuğa olan etkilerini tamamen idare etmek olanaksızdır, diyor.

Rousseau'ya göre, eğitimde istenilen hedefe ulaşabilmek için, bu üç eğitimin aynı noktada birleşmesi gerekir; ancak zaman hedefe ulaşılabilir. Bu durumda kendisine birşey yapamadığımız "doğa eğitimi" diğer ikisini idare etmelidir. Başka bir deyişle, "eşya" ve "insan eğitimi, "doğa eğitimi"ne göre yönlendirilmelidir, diyor(2) İşte, Rousseau'nun eğitimde ulaşmak istediği hedef, veya "doğal eğitim" anlayışı. Bu durumda, öyle gözüküyor ki, doğal eğitim, insandan ve eşyadan gelen eğitimi doğa'ya uydurulması, ona göre yönlendirilmesi, ona göre düzenlenmesidir. Rousseau'nun eğitimdeki bütün çabası bu yönde olup, doğuştan temiz, saf, iyi, bütün değer yargılarından arınık ve gelişmeye uygun bulunan çocuğun

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.9.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.9.

eğitimini, kendi doğal (doğuştan getirdiği) yapısına uygun gerçekleşmesini sağlamak, başka bir deyişle, eşya ve insandan gelen eğitimi çocuğun doğal gelişimine göre düzenlemektir. Rousseau'nun eğitimde yapmaya çalıştığı, özetle budur.

Bu noktada, Rousseau'nun hemen hemen bütün düşüncelerinin (eğitim, hukuk, din gibi) özünü oluşturan, "doğa" kavramına ne olduğu, ona göre, doğa denince ne anlaşılması gerektiği üzerinde durulması, sanıyorum yerinde olur. Rousseau'ya göre, doğa kavramından, doğaya uygun alışkanlıklar anlaşılmalıdır(1). Doğa'nın bu anlamda, Baltacıoğlu'nun da belirttiği gibi, iki temel özelliğinden söz edilebilir. Bunlar, doğa kuvvetlerinin insanlara bağlı olmayışı ile, bu kuvvetlerin değişmez(kısa sürede) nitelikte oluşudur(2). Doğanın bu özellikleri, insanlarda iktidar, özgürlük ve mutluluğun gerçekleşmesini sağlar. Bu nedenle olmalı ki, Rousseau'nun düşüncelerinde doğanın özel bir yeri, özel bir önemi olup, doğayı gözleyiniz ve izleyiniz, diyor(3). Ona göre, her şey insanların eliinde bozuluyor; her şeyin doğal durumu, güzelliği, yapısı insanlar tarafından tahrip ediliyor. Oysa, doğal oluşumların ve etkilerin kötü ve zararlı olmadıkları, doğal etkilerin hayat içindeki oluşumlarına her zaman kusursuz ve iyi olduğu, temel örnek olarak kabul edilmesini istiyor. Doğal oluşumlara, doğal yasalara öylesine bağlı ki, doğayı bozan ve ona karşı gelen her şey kötü zihnin eseri olarak görmektedir (4). Güzellik, iyilik, özgürlük, mutluluk gibi, özlenen her şey doğada vardır; öyleyse, "doğal eğitim", özlenen şeylerin gerçekleştirilmesi biricik yolu gibi görmektedir.

Bizi daha çok ilgilendiren, insanda doğal durum nedir? Rousseau'ya göre, insanda doğal durum, eşya ve toplum tarafından bozulmamış yeteneklerle "ilk durumu"dur(5). Eğitimin amacı da, bu ilk durumu bozmadan, sekteye uğratmadan gelişimini sağlamak olmalıdır. Kant da aynı düşüncede olup, o da, insan doğasında kötülüğün bulunmadığını, kötülüğün insan

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.10.

(2) Baltacıoğlu, Terbiye Felsefesi, a.g.e. , s.75.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.16.

(4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.288.

(5) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.10.

doğasının iyi eğitim esaslarına göre yönlendirilmemesinden kaynaklandığını söylemektedir(1). Öyle gözüküyor ki, Kant da Rousseau gibi, bireyin doğuştan "iyi" olduğunu kabul ediyor.

Öyle sanıyorum ki, Rousseau'nun düşüncelerinin özünü oluşturan, düşüncelerinin kaynağı durumunda olan doğa ve doğa ile ilgili anlayışı yanlış anlaşılmalıdır. O, doğal eğitim anlayışına göre, menfi eğitim süresince, menfi eğitim gereği, çocuğu toplumsal yaşamdan ve kültür'den(bilim, sanat, teknoloji), korumaya çalışırken, insanlığın ilk doğal durumuna-"ilkel yaşantı"sına dönmeyi özleyen, kültür düşmanı olarak görülmemelidir. Sanıyorum böyle bir anlayış, Rousseau'ya saygısızlık ve onu doğru anlamamak olur. Nitekim, Gökberk'in de belirttiği gibi, Rousseau'ya göre, "kültür" her yönüyle toplumsal bir olgu olduğu gibi, toplumsal yaşam için de bir zorunluluktur(2). İnsanların artık ilk durumlarına dönmelerinin olanaksız olduğunun bilincindedir. Onun yapmak istediği, eğitimde gerçekleştirmeye çalıştığı şey, toplumsal yaşama ve kültürün olumsuz etkilerini en aza indirmektir. Menfi eğitim öngörmeekteki bir amacı da budur.

4. Menfi Eğitim

Doğal eğitim gereği, doğuştan temiz, saf, iyi ve gelişmeye uygun yapıda bulunan çocuğu, doğuştan getirdiği özelliklerine uygun oluşumu'na yalnızca, yardım edilmesi gerekir. Bu yüzden Rousseau'ya göre, çocuğu doğal gelişimini önleyen, aksatan her türlü dış etkilerin kaldırılması gerekir. Bu etkiler ona göre, insanlardan, başka bir deyişle toplumsal yaşamdan gelir. Çünkü, toplumsal yaşam sonucunda oluşan değer yargıları, bilim, sanat, teknoloji vb. öğeler çocuğun kendine özgü doğal yapısını bozarak, gelişimini engellemektedir. Çocuk, toplumsal yaşam içinde, büyüklerin dünyasında değil, kendine özgü, kendi dünyasında gelişimi sağlanmalıdır.

(1) Kant, Kant'ın Pedagojisi, a.g.e. , s.15.

(2) Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, a.g.e. , s.396.

Çocuğun kendi dünyasına giren nesnelere, olaylara kendine özgü bir bakış tarzı, anlayış biçimi vardır ki, bu engellenmemeli, bozulmamalı. O, yanan bir evi neşeyle izlerken, itfaiyenin siren sesinden korkmakla, yetişkinlerde farklı bir dünyada yaşadığını göstermektedir. İşte, Rousseau'nun bütün derdi, sorunu, çocuğun bu, kendi dünyası içinde, doğal yapısını bozmadan, nasıl eğitilebileceğidir. Bu ise, ancak "menfi eğitim"le sağlanabilir. Öyleyse, menfi eğitim nedir?

Rousseau'ya göre, insan hayatının en önemli dönemi, doğuştan on iki yaşlarına kadar olan süredir. Bu dönemde, sonradan giderilmesi olanaksız, bütün hata ve kötü huylar filizlenebilir. Bu nedenle, ergenlik dönemine kadar(12 yaşlarına kadar) eğitim menfi olmalıdır. Yani, çocuk dışardan(anne-baba ve eğitimciler) yönlendirilmeyerek, bilgilendirilmemelidir. Bu anlayışına Rousseau, bu dönemde çocuğa, "fazilet, hakikat" öğretilmemeli; "fikri de hatalardan salim bulundurmak hedef alınmalıdır", diyerek dile getirmektedir(1). Önerdiği yöntem için, hiç bir şey yapmadan, insanların en akıllısına sahip olarak, çocuk eğitiminde harikalar yaratırdınız, diyor. Öyle sanıyorum ki, Rousseau, hiç kimsenin-anne, baba ve eğitimcilerin bile, çocuğu yönlendirerek, biçimlendirmelerine taraftar değildir. Ona göre, çocuk çevresindekilerle oyuncağı, istedikleri biçimi verebilecekleri hamur gibi görülmemelidir. Çocuk kendi kendine gelişmeli, yalnızca gerektiğinde "yardım" edilmelidir. O, birçok durumda, yardım sözünü bile çok görmektedir. Bu yüzden, eğitimcilere seslenerek, "Sana güç bir sanat öğretiyorum: Ders vermeden idare etmek ve hiçbir şey yapmadan, her şeyi yapmak", diyor(2). İşte, Rousseau'nun menfi eğitimden anladığı, ders vermeden idare etmek ve hiçbir şey yapmadan, her şeyi yapmak diye özetlenebilir. Bu konuda Kant da aynı görüşte olup, ilk dönemlerde eğitimin menfi olması gerektiğini söylüyor(3).

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.54-55.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.79.

(3) Kant, Kant'ın Pedagojisi, a.g.e. , s.29.

Rousseau, neden menfi eğitimi düşünmüyor? Amacı nedir? Öyle gözüküyor ki, menfi eğitimi öngörmekteki esas amacı, çocuğu duygusal, zihinsel ve ahlaksal eğitime hazırlamak, bunun için uygun zemin oluşturmaktır. Bu yüzden, Emile için, "15 yaşına kadar onu terbiye etmiyordum; terbiye edilmeye elverişli bir çocuk olmaya hazırlıyordum", diyor(1). Bu durumda, Baltacıoğlunun da belirttiği gibi, menfi eğitimde amaç, çocuğu daha çok zihinsel eğitime hazırlamaktır(2). Zihinsel gelişim bölümünde de belirtildiği gibi, Rousseau'nun eğitimde temel amacı, çocuğu zihinsel yönden geliştirerek, "gelişmiş zihne" sahip olmasını sağlamaktır. Başka bir deyişle, çocuğun yargılama, uslaamlama(muhakeme) yapabilecek duruma gelmesine yardımcı olmaktır. Bütün çabası, uğraşı bu hedefe ulaşmak içindir. Bu yüzden, çocuğun başlangıçtan beri, güzeli-cirkini, iyiyi-kötüyü, sert-yumuşağı, sıcak-soğuğu kendisinin hissetmesini, duymasını, yaşamasını istiyerek, dışardan, insanlardan(gelenek görenek, otorite, dogma vs.) gelen etkilerden korumaya çalışıyor. Çünkü Rousseau, doğuştan iyi olan çocuğun, toplum tarafından bozulduğuna inanmaktadır(3).

Öyle sanıyorum ki, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, neden çocuğun bu kadar özenle, dış etkilerden korunarak, yaşama kendi tecrübeleriyle başlaması istendiği, sorulabilir. Çünkü, Rousseau'ya göre insanların hataları kendilerinden çok başkalarından gelir(4). Çocuk, çevresini, doğayı, insanları, olayları kendi deneyimleriyle anlamasına olanak verilmeden, bunun için uygun yapı oluşturulmadan, zihnine gerçek diye saçmalar, hatalar dolduruyoruz, diyor. Yaşam süreci içinde de, bizim birçok hatalarımızın, kendimizden çok başkalarından geldiğine inanıyor. Bu yüzden bilim ve sanatlara da karşı çıkarak, bu alandaki gelişmelerin insanların mutluluğunu artırmayarak, bilâkis korku, nefret, kin gibi duyguları geliştirerek, insanları iki yüzlü, güvensiz yaparak, daha çok mutsuz-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.260.

(2) Baltacıoğlu, Terbiye Felsefesi, a.g.e. , s.111.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.178.

(4) Jean-Jacques Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev.Rasih N. İleri, Say Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1984, s.38.

luklarını artırdığına söylüyor(1). Çünkü ona göre, bilim, sanat ve teknoloji insanın doğal yapısını bozuyor. Bu yüzden Emile'i, aynı zamanda uygarlığın olumsuz etkilerinden de kurtarmak için, kent yaşantısından uzak, doğaya yakın, köyde, kırdan yetiştirmeye çalışıyor.

Daha önce de belirtildiği gibi, Rousseau, çocuğun insanlardan, kalabalık toplumsal yaşamdan(kentten) uzaklaştırarak, basit kır ve köy yaşantısını öngörürken, toplum, bilim ve sanat düşmanı, insanların ilk, ilkel yaşantılarına dönmek isteyen biri olarak görülmemelidir. Çünkü o, insanların yaratılıştan toplumsal olduğuna veya hiç olmazsa, toplumsal olmak yeteneğiyle yaratılmış olduğuna hiç şüphemiz yoktur, diyor(2). O, aslında, toplumsal yaşamın, bilim ve kültürün iyi ve kötü yönüyle bir olgu olduğunun farkındadır. Yalnızca, bunların olumsuz etkilerini menfi eğitim süresince azaltmaya çalışmaktadır. Nitekim, Emile'i, Sophia ile evlendirdikten sonra, toplumsal yaşama sokuyor.

Menfi eğitim süresince, çocuğun her türlü dış öğelerinden etkisinden korunması, onun bilgileşmesini, başkalarının görgü ve davranışlarında faydalanmasını önlemez mi? Hiç kuşkusuz önlenebilir. Rousseau'nun da istediği zaten budur. Çünkü ona göre, çoğu kez, farkında olmadan, çocukların zihinlerine gerçek diye saçmalar, hatalar dolduruyoruz(3). Oysa, onun amacı, temiz, gelişmeye uygun çocuk zihnine, yanlış, saçma, anlamsız düşüncelere yerleşmesini önlemektir. O, çocuğun kafasına girecek ilk yanlış düşüncelerin, bütün hata ve kötülüklerinin tohumu olacağını düşünüyor. Kötülüklerse, saçma insan düşüncelerinden doğar. Öyleyse ne yapmalı? Rousseau, çocuğun zihni -yeterli düzeyde gelişene kadar, saçma ve yanlış düşüncelerden korumak için, öyle gözükmüyor ki, bilgisizliği önerecektir. Zaten, onun amacı çocuğa küçük yaşlardan beri bilgi yükleyerek, bilgi bankası ya da ayaklı kütüphane haline getirmek değildir; onun için önemli olan çocuğun çok şey öğrenmesi değil, doğru, anlamlı ve seviyesine uygun, anlayabileceği şeyleri öğrenmesidir.

(1) Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, a.g.e.s.43.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.222.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.121.

Zihinsel gelişim yavaş yavaş (uslamlama), saçma düşünceler de sürüyle oluşur ki, çocuğu asıl bu düşüncelerden kurtarmak gerekir, diyor. Ona göre, çocuğun yanlış, saçma şeyler öğreneceğine, bir şey öğrenmemesinin, başka bir deyişle bilgisizliğinin hiç bir kötülüğü yoktur. Asıl kötülük, bilgisizliğimizden değil, bildiğimizi sandığımız şeylerden kaynaklanır, diyor(1). Görüldüğü gibi bilgisizliği övmekle, öyle sanıyorum ki, çocuğun doğru bilgileri öğrenme şansını artırmaya çalışıyor. Çünkü, saçma ve yanlış düşünceler bir kere, çocuğun gelişmekte olan zihnine yerleşerek, kökleşti mi, sonradan söküp atmak, yerine yeni bilgilerin öğrenilmesi oldukça zor, belkide olanaksız gibidir. Bu yüzden, menfi eğitim süresince çocuğun bilgisizliğini savunmakla Rousseau, sanıyorum bu olumsuzluklarına önüne geçmeye çalışmak istemektedir. Bu konuda Kant da aynı düşüncede olup, insanın bütün zayıflıklarının ona hiç bir şey öğretilmemiş olmasından değil, hatalı ve yanlış izlenimler vermiş olmasında kaynaklandığını söylemektedir(2).

Rousseau, çocuğun olgunlaşarak, zihinsel yapısının gelişebilmesi için, zaman kazanmayı e kadar çok istiyor ki, menfi eğitimi sanki bunun için düşünüyor gibidir. Sabırlı olmak, acele etmemek onun önemle üzerinde durduğu konudur. Bu yüzden, çocuğa saygı gösteriniz ve ona çarçabuk hükmetmekte acele etmeyiniz; doğanın gerekleri çocukta kendini göstermeden, siz onun yerine geçerek işini sekteye uğratmayınız, diyor(3). Öyle ki, daha da öteye giderek, çocuk eğitiminde zaman kazanmak için, kaybetmek gerektiğini söylüyor. Kendisi Emile'i yetiştirirken, "Hiç uslanmıyor ve acele etmiyordum", diyor.(4). Dışardan çocuğun bilgilendirilmesini istemediği gibi, gereken bilgilerin bile, tehlikesizce yarıya vermek mümkün olduğunda, bugün vermektan sakınılmasına istiyor. Elden geldiğince zaman kazanmaya çalışıyor. Böylece, çocuğun doğal yapısı bozulmadan, kendi kendisini oluşturmaya daha çok olanak tanıyabileceği düşüncesindedir. Bu yüzden, "Ben daima şunu tekrarlayacağım: Mümkünse, iyi bir dersi, bir fenasının

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.118.
 (2) Kant , a.g.e. , s.37.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.67.
 (4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.98.

verilmesi korkusuyla tehir ediniz", diyor(1).

Rousseau'nun bu istekleri ne kadar gerçekleşebilir? Bilim ve teknolojinin çok hızlı değişerek, günlük yaşantımıza girdiği bir dönemde, bilgi çağı yaşanırken, çocuğu dış etkilerden tamamen koruyarak, doğal yapısının bozulmaması sağlanabilir mi? Başka bir deyişle, menfi eğitim uygulanabilir mi? Sanıyorum buna evet demek oldukça zor, belki de olanaksız gibi. Ama daha önce de belirtildiği gibi, Rousseau eğitim anlayışında ortaya koyduğu düşüncelere, ilkelere, kendisi de yüzde yüz varılabilir düşüncesinde değildir. İşin güçlüğüne, zorluğunun kendisi de farkındadır. O, yalnızca bir hedef göstererek, bu hedefe ne kadar ulaşılabilirse, başarı oranının o kadar artabileceği düşüncesindedir. Öyleyse, çocuk dış ortama olumsuz etkilerinden ne kadar korunabilirse, kuşkusuz o kadar iyi bir sonuca ulaşılabilir söylenebilir.

Menfi eğitim süresince, çocuğun yönlendirilerek bilgilendirilmesi istenmediğine göre, bu dönemde çocuk nasıl eğitilmelidir? Başka bir deyişle, menfi eğitim süresince çocuğun kendi kendini oluşturması nasıl sağlanabilir? Bu dönemde çocuk tamamen serbest, başıboş, gelişigüzel bırakılması düşünülmemektedir. Rousseau'ya göre, menfi eğitim süresince çocuk "eşya" ile, "somut şey"lerle eğitilmelidir. Zihinsel gelişim bölümünde de açıklandığı gibi, Rousseau'ya göre çocuğun önce duyu organları gelişerek işlevlerini yapabilecek duruma gelir. Bu yüzden önce, çocuğun duyu organlarını kullanarak, yakın çevresini, tecrübeleri içine giren nesnelere(eşyayı)tanınmasına yardım edilmelidir. Böylece, aynı zamanda çocuğun zihinsel gelişimine de katkıda bulunulmuş olur. Çünkü, nesnelere bağlı duyum ve algının oluşması kolaylaşır. Bu yüzden menfi eğitim süresini eşya ve somut şeylerle eğitim dönemi olarak gören Rousseau, bunu "Uzviyetlerimizimiz yumuşak ve bükülmeye kabiliyetli oldukları bir sırada, ancak temas ve faaliyet icra edecekleri eşya ile ıslah, tanzim ve terbiye edilmeleri mümkündür", diyerek dile getirmektedir(2).

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.57.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.35.

Menfi eğitim dönemi, zihinsel gelişim bakımından ele alındığında, bu dönemi Rousseau çocuğun gelişmiş zihne sahip olabilmesi için, zihinsel alt yapının oluşturulması gereken bir dönem olarak görmektedir. Zihinsel gelişim için, duyu organlarının çalışmasıyla oluşan duyum ve algı'lar son derece önemlidir. Bu yüzden Rousseau, "Mualimler, Daima eşya, yine eşya! Sözlere fazla ehemmiyet verdiğimiz için sözle terbiye usulünüzle çocuklarınızı geveze yapmaktan başka bir şeye muvaffak olamıyorsunuz", diyor(1). Görüldüğü gibi, eşya ile eğitime son derece önem verirken, sözle yapılan eğitime aynı önemi vermekte kaçınarak, yararsızlığından söz etmektedir. Neden söze dayanan eğitimi benimsememektedir? Oysa günümüzde bile, örgün eğitim büyük oranda söze (ezbere-yaparak yaşayarak, deney ve gözleme değil) dayanmaktadır. Öyle sanıyorum ki, Rousseau'nun söze (ezber için de aynı şey geçerli) önem vermeyişinin nedeni, söze, çocuğun zihinsel yapısını harekete geçirecek-duyum ve algıları oluşturarak, zihinsel çalışmayı yeterince sağlayamadığından, çocuğun zihinsel gelişimine istenilen düzeyde yardımcı olamadığını, düşündüğündendir. Bu dönemde çocuk, Rousseau'nun düşündüğü gibi, zihinsel işlemleri daha çok somut nesnelere (eşya) yapabilmektedir. Çocuğun zihinsel gelişimi ile ilgili araştırmalarında, Rousseau'nun menfi eğitim olarak düşündüğü döneme, yaklaşık olarak "somut işlemler dönemi" diyen Piaget de aynı görüştedir(2). Piaget, yaptığı araştırmalarıyla, Rousseau'yu doğrular niteliktedir. Bu açıdan bakıldığında, sanıyorum Piaget büyük ölçüde Rousseau'dan etkilenmiştir.

Rousseau'ya göre çocuk, yaşamı, yaşama güçlüklerini, kısacası yaşama kendisini, insanlardan değil, eşya, maddi tesir ve araçlarla anlamalıdır. Ona göre çocuk, ancak eşyadan gelen mukavemet ve tesirlerle, doğal yapısı bozulmadan, yumuşak başlı, uyumlu yapılabilir. Acaba, neden Rousseau çocukları insanlara değil de eşyaya bağlamak istemektedir?

(1) Rousseau, *Emile*, a.g.e., s.129.

(2) Günseren Günce, *Çocukta Zihin Gelişimi*, Baylan Matbaası, Ankara, 1973, (Geniş bilgi için bkz.).

Çünkü ona göre, eşyaya karşı olan bağlılığın manevi cephesi olmadığı için, özgürlüğe zarar vermediği gibi, hiç bir hata ve kötülük meydana getirmez. Oysa, insanlara karşı olan bağlılık, düzensiz olduğundan, bu sakıncaların hepsini doğurur, diyor(1). İşte bu yüzden Rousseau, çocukları insanlara değil de, eşyaya bağlayarak, menfi eğitim süresince eşya ile eğitimi öngörmektedir.

5. Olgunlaşma

Öyle gözüküyor ki, çocuk eğitiminde önemli öğelerden biri de olgunlaşma'dır. Rousseau'nun eğitim anlayışında da önemli bir yer tutan olgunlaşma, tek başına ele alınmayarak tedricilik'le birlikte düşünülmektedir. Çocuğun eğitim sürecinde yaşayacağı öğrenme etkinlikleri çocuğun olgunlaşma düzeyine uygun olması gerektiği gibi, Rousseau'ya göre, bu etkinlikler yavaş yavaş, kerte kerte, başka bir deyişle tedricen verilmelidir. Bu anlayışını, maskelerden korkan çocuğa, güzel maskelerden korkunç maskelere yavaş yavaş, sırayla giderek maskelerden korkmamayı öğreterek, örneklemektedir. Ona göre, iyi düzenlenmiş bir tedrici ile insan her şeye karşı cüretkar hale getirilebilir(2). Kolaydan zora, basitten karmaşığa, yakından uzağa bir yol izleyen tedricilik anlayışını, Rousseau'nun bütün düşüncelerinde görebilmek, sezebilmek olanaklıdır.

Olgunlaşmayı, bedensel ve zihinsel gelişim sonucunda ulaşılan düzey olarak gören Rousseau, öğrenmeyi olgunlaşmaya bağlamaktadır. Öğrenmenin olabilmesi için çocuk, öğrenme etkinliklerinin gerektirdiği olgunluk düzeyine ulaşması gerekiyor. Bu yüzden, çocuğun öğrenmesi gereken şeylerin seçilmesi kadar, bu şeyleri öğrenmeye uygun zamanın da seçilmesini istiyor. Bu durumda Rousseau, çocuğun olgunlaşma düzeyine bakılmaksızın bilgilendirilmesine, başka bir deyişle, eğitim ve öğretim sürecine alınmasını istememektedir. Ona göre, böyle davranılmayarak, çocuk zamanından önce adam edilmek

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.46.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.20.

istenirse, çocukta bedensel ve zihinsel kusurlar görülebilir. Bu yüzden çocuğun yaşına uygun şeyleri öğretiniz, diyor(1). Öyle sanıyorum ki, çocuk Rousseau'nun söylediği gibi, olgunluk düzeyine uygun eğitim süreçlerine alınırca, zorlanmadan istenen etkinliklerde bulunabilir. Zaten Rousseau, bu nedenle, menfi eğitim süresince eğitime geciktirilmesini istiyor. Eğitim ve öğretimde, olgunlaşmanın önemini çok iyi anlamış olmalı ki, bana henüz hiç bir şey bilmeyen on iki yaşında bir çocuk veriniz, onu on beş yaşında sizin ilk yaşta itibaren eğittiğiniz çocuğunuz kadar bilgili olarak geri vereyim, diyor(2).

Eğitim ve öğretimin olgunlaşma düzeyine uygun yapılmasına bir faydası da, çocuğa yeteneklerine uygun bir eğitim görebilme şansını sağlamasıdır. Bilindiği gibi, bazı yetenekler çocuk olgunlaştıkça ortaya çıkar. Bu durumu farkında olan Rousseau, Emile eğitirken uyguladığı yöntem için, insanın çeşitli çağlardaki yeteneklerinin durumuna ve bu yeteneklerine uygun gelen etkinliklerin seçilmesi esasına dayandığını söylüyor(3). Aksi yapıldığında, yani çocuğun olgunlaşması beklenmeden, olgunluk düzeyine uygun olmayan etkinliklere sokulmaya çalışılırsa, çocuğun sonradan ortaya çıkabilecek durumdaki yetenekleri körleşebilir. Başarısızlık için yeterince olgunlaşmamış çocuğu, başarısızlığında zorlarsa, kendine olan güveni sarsılabileceği gibi, konuya olan ilgisi de azalabilir. Sonuçta, olgunlaşması beklense ilerde belki de iyi müzisyen olacak çocuğu, yeteneğine uygun eğitim görmesi engellenebilir. Oysa Rousseau, çocuğun doğal yapısı bozulmadan, istek ve yeteneklerine uygun biçim kazanmasını istemektedir. İşte, bunun için olgunlaşmaya son derece önem vermektedir.

Sanıyorum, olgunlaşma kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için, büyüme, gelişme ve gelişim kavramlarıyla birlikte kullanılması yerinde olur. Gerçi, Rıza Kardeş'in de belirttiği gibi, dilimizde bu kavramlar tam olarak oturmuş değildir(4). Çoğunlukla, aynı anlamlarda kullanılır. Ama, öyle sanıyorum ki, olgunlaşma'yı, çocuğun bedensel ve zihinsel bakımdan büyüme ve gelişmesi anlamında kullanılması yerinde olur.

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.128.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.254.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.140.

Başka bir deyişle, çocuğun istemem davranışları yapabilmesi için gereken zihinsel ve bedensel yapıya ulaşması anlamında. Çocuğun yazı yazabilmesi, enstrüman çalabilmesi için bedensel ve zihinsel bakımdan, bu etkinlikler için hazır durumda bulunması gibi. Sanıyorum, Rousseau olgunlaşmayı bu anlamda kullanıyor. Daha çok, Piaget'ina araştırmalarında gördüğümüz gelişim kavramıysa, zihinsel büyüme ve gelişme için kullanılması, sanıyorum daha yerinde olur. Bu anlamda, Piaget de öğrenme için gelişimi zorunlu görerek, gelişim yoksa öğrenme de yoktur, diyor(1).

Öğrencinin gelişim seviyesi gözönünde bulundurmaksızın kendi içinde eğitsel değerde sayılabilecek bir konu yoktur, diyen Dewey de, gelişim kavramının Piaget gibi, daha çok, zihinsel süreçler için kullanılmaktadır(2). Ona göre bir tecrübenin eğitsel olabilmesi için, zihinsel düzeyde özümelenerek, önceden edinilmiş tecrübelerle ilişki kurulabilmesi gerektiği gibi, sonradan edinilecek tecrübelere de uygun zemin hazırlanması gerekmektedir. Görüldüğü gibi, Dewey'e göre de, çocuğun eğitiminde(eğitsel tecrübeler yaşayabilmesi için), gelişim son derece önemli gözükmektedir.

6. İstiyerek Öğrenme, Güdülenme

İstiyerek öğrenme, güdülenme, Rousseau'nun eğitim anlayışında, eğitimi, yapılması gereken bir ödev(belki de işken-ce)olmaktan kurtararak, seviyeli hale getiren temel öğelerden biridir. Örgün eğitim görmediğinden kendi kendini yetiştiren Rousseau, daha çok ilgi duyduğu alanlara yönelerek, içinde geldiği gibi bir yaşam sürdürmüştür. İstiyerek, istediği için bir etkinlikte bulunmak, her türlü baskı ve yönlendirmelere karşı çıkmak, onun yaşam felsefesini oluşturan temel ilkelerden biridir. Sanıyorum, bu anlayışı eğitimle ilgili düşüncelerinin de ana eksenini oluşturuyor. Ona göre, önemli olan eğitim sürecinde çocuğu harekete geçiren, öğrenme isteğini uyandırılmasıdır. Çocuk, baskı ya da gelecek endişesi gibi nedenlerle eğitim süreçlerini yaşamamalı; onu harekete geçiren kendi is-

(1)Günce, a.g.e., s.142.

(2)John Dewey, Tecrübe ve Eğitim, Çe.Dr.Fatma Başaran, Dr.Fatma Varış, Ankara, 1938, s.34.

teği, öğrenme sevgisi olmalıdır. Başka bir deyişle, ona göre öğrenme, baskıyla, zorla değil, sevgiyle, ilgiyle gerçekleşmelidir.

Çocuğun eğitim sürecinde, öğrenme etkinliklerine se-
verek(ilgiyle) katılmasını sağlamak, öyle sanıyorum ki, günümü-
zde de eğitimin önemli sorunlarından. Çünkü, ancak istiyerek öğrenilen bilgi, Piaget'in de belirttiği gibi, daha kolay özüm-
lenerek, kavranabilir. Ancak böyle bir öğrenme ile zorlanmadan, farkına varmadan istenen davranış değişiklikleri oluşabileceği gibi, ilgili ya alanlar araştırılarak, birey konuyla ilgili derinlemesine düşünerek, genel anlamda "eğitilmiş zihne" sahip olabilir. Sanıyorum ki, eğitimin itici gücü, öğrenme isteği olduğunda, bireyin değişmesi zihince gelişmesi daha da kolaylaşır. Russell'ın dediği gibi, istekle özümlenen bilgi, hiç yitmiyecek edinim durumuna gelir(1).

Yaşam boyu olmasa da, en azından çocukluk süresince baskı yapmadan, zorlamadan, öğrenme isteği uyandırarak, eğitim ve öğretim zevkli bir hale getirilemez mi? Rousseau'ya göre, biraz ustaca hareket edildiğinde çocukların ilgileri, gerekirse iptila derecesinde bile uyandırılabilir. Özellikle, "Çocuklardaki cevvaliyet, taklit temayül ve zihniyeti, bilhassa tabiaten şer olmaları, bu gayeye varmak için, en önemli vasıtadır", diyor(2). Bu durumda öyle gözüküyor ki, Rousseau'ya göre, çocuğun ilgisi artarak, öğrenmesini sevimli bir etkinliğe dönüştürmesi için, çocuğun kendi yapısı çıkış noktası olmalıdır. Bunun yanında, öğrenme konusunun yaşantımız için gerekli ve yararlı oluşu, öğrenme isteğini kuvvetlendirir. Bu gerçeği Rousseau, davet örneğiyle açıklamaya çalışıyor. Çeşitli yerlerden davet edilen Emile, her zaman davetiyeyi okutmak için birilerini bulamaz(okuma-yazma bilmediğinden); bu yüzden çoğu kez davetleri kaçırmaz; nihayet çalışır çabalar bilettteki yazılarına yarısını okur, kalan kısmını okumak için daha büyük gayret göstererek, okumayı öğrenir. Görüldüğü gibi bu örnek, öğrenme konusu yaşam için gerekli olduğunda, ilgi ve isteğin

(1)Russoli, Eğitim Üzerine, s.g.c. , s.222.

(2)Rousseau, Emile, s.g.c. , s.88-89.

kendiliğinden oluşabileceğini gösterdiği gibi, öğrenmenin olabilmesi için ilgi ve istegın oluşması, başka bir deyişle, güdülenmiş olmama büyük bir önem taşıdığını da göstermektedir. Bunu, gösterilen kirazlarla ancak sayısını bildikten sonra, kendisine verileceğini küçük bir kıza söylerseniz, az zamanda sayı saymasını öğrenir, diye de örneklemektedir(1). Demek ki, ilgi ve istegın uyandırılması, çocuğın severek öğrenme etkinliklerine katılmasını da sağlayacaktır.

Eğer çocukta, eğitim süresince öğrenme isteğı ve ilgisi uyandırılmazsa ne olur? Öyle sanıyorum ki, böyle bir durumda, çocuk eğitim sürecinin dışında kalabileceğı gibi(özellikle örgün eğitimde), ilgi ve istek uyandırılmadığından, gelecek endişesi ya da Rousseau'nun dediğı gibi, korku ve baskıyla eğitilmesi gerekir ki, bunlar da çocuğa acı verir. Sanıyorum böyle bir eğitim(baskı ve korkuya dayalı), yarar sağlamayacağı gibi, böyle bir yöntemle davranışları değiştirerek şekillendirmek de oldukça zor olsa gerek. Çünkü, Rousseau'nun dediğı gibi, "İsyaa ettiren dersin asla faydası yoktur"(2). Bütün sorun, çocukta öğrenme isteğı uyandırarak, sevgiyle eğitim sürecine girebilmesini sağlayabilmektir.

Bu konuda, çocuğın ilgisi uyandırılmadan, kendisinde bilmek ya da bir şey yapmak ihtiyacı doğurmadan söz dizleterek, bir şey yaptırılmaz, diyor James de eğitimde güdülenmenin önemine değinmektedir(3). Belki de ilgi ve istek uyandırılmazsa da, zorlama, sınav korkusu, gelecek endişesi gibi yollarla, çocuğın eğitim süreçlerinden geçirerek, meslek sahibi olması (diploma alması) sağlanabilir. Ama, öyle sanıyorum ki, böyle bir eğitim sürecinden geçen kişinin, alanında uzmanlaşarak, ilgili yan alanlarla bağlantılar kurarak, kendine özgü bir dünya görüşü geliştirerek, kısaca "aydın kişi" olabilmesi oldukça zordur. Sonuçta birey, dar alanda eğitilmiş, yani Turgut'un deyişle, "talim" görmüş olur(4). Sanıyorum, bizim

(1) Rousseau, Emile, a.g.e., s.288.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e., s.78.

(3) John Dewey, Nasıl Düşünürüz? Çev.D.Baha Arıkan, Sabir Akdeniz, Orhan Etiker, Sınan Matbaası, İstanbul, 1957, s.82.

(4) İhsan Turgut, Eğitim Kavramının Çözümü ve Felsefi Bir Yaklaşım, Eğitim ve Bilim Dergisi, Ankara, Temmuz 1986.

eğitim sistemimizde, öğrenciler, öğrenme sevgisinden daha çok, dıştan gelen baskı ve zorlamalarla, gelecek endişesiyle öğrenme etkinliklerine katılmaktalar. Russell de, öğrencilerde aydınca ilgiler uyandırılmadığından yakızarak, bu durumun kaçınılmaz olmadığını söylüyor. Ona göre, kısa ders saatleri, isteğe bağlı derslerle öğrencilerin büyük bir çoğualuğunda, aydınca ilgiler uyandırarak, bilgi sevgisiyle öğrenmeleri sağlanabilir(1). Böylece aynı zamanda, bireyin öğrenme çabasını yaşam boyu sürdürmesi sağlanabilir.

Bilindiği gibi, geleneksel eğitim sisteminde eğitim ve öğretim etkinlikleri genellikle merkezi otoritece(M.E.Bakanlığınca) belirlenmektedir. Eğitimci veya öğretmen, kendisine verilen programları uygulamakla görevli olup, eğitim ve öğretim etkinliklerini öngörülen şekilde gerçekleştirmeye çalışır. Böyle bir sistemde öğrenci, kendisine verilene(ders kitaplarındaki bilgilere veya öğretmenin öğrettiklerine), daha çok sınavlarda başarılı olmak için çalışır. Sınav korkusu, cezalandırılma ya da gelecek endişesi gibi nedenlerle, çocuk, başarılı olmasını sağlayacak konuları çoğualukla kendisine mal etmeden, özümlemeyen ezberler. Çocuk, öğrenme konularını kendi sorunmuş gibi düşünemediğinden çalışmalara isteyerek, severek katılmaz, bu yüzden kendisinde konuyla ilgili bilinçli düşünce, dikkat ve ilgi oluşamaz. Sanıyorum, Dewey'in de belirttiği gibi, eğitim sürecinde en çok gereken şey, çocuğun bir sorunu kendi sorunmuş gibi kabul ederek, buna uygun cevap bulmak için kendiliğinden harekete geçmesi sağlanmasıdır ki, buna geleneksel eğitime gereken önem verilmemektedir(2). Çocuğu ilgilendirmeyen, çocuğun yaşantısına girmeyen, Everest tepesinin yüksekliği, Nil nehrinin uzunluğu, Hamurabi Kanunları gibi bilgileri içeren konuları çocuğun sevmesi, ilgi duyması, bu konularla ilgili dikkatli düşünceyi oluşması, yani çocuğun sorunu özünü kavrayarak, kendisine mal ederek bütünlüşmesi oldukça zordur. Bu yüzden Rousseau, çocuklardan çok uzak kalan, faydalı olması zor, tarihi olayları tasnif, arama,

(1)Russell, Eğitim ve Toplum Düzeni, a.g.e. s.118.

(2)Dewey, Mektep ve Cemiyet, a.g.e. , s.163.

coğrafya, dil gibi bilimlerin terimlerini belletmekle çocuklara öğretiyoruz idâiasında bulunmanın gülünç olduğunu söylüyor(1). Sanıyorum, biz daha çok bizimle ilgili konulara ilgi duyarız. James'in de belirttiği gibi, en çok ilgi duyduğumuz şeyler kendi kişiliğimizle veya geleceğimizle ilişkili olanlardır(2). Bu durumda, eğitim ve öğretim etkinliğinin çocuğun yaşantısıyla ilişkili olması, öğrenme isteği ve ilgisinin oluşmasında son derece önemlidir.

Uzak geleceği fazla düşünmeden, daha çok günü birliğine yaşam sürdüren Rousseau, çocuklarda öğrenme sevgisinin uyanabilmesi için, hissedilir ve şimdiki ilgilerine uygun şeylerden söz etmenin yeterli olacağını söyleyerek, özellikle uzun uzadıya gereksiz şeylerin söylenmesinde kaçınılmasını istiyor. Ona göre önemli olan, çocuğa şu anda yararlanabileceği şeyi öğrenmesidir. Zaten çocuklar şu andaki durumları için faydalarını kondilıklarında hissedemedikleri şeyleri öğrenemezler, diyor(3). Bu yüzden, öğrenmeye teşvik ettiğimiz genç, her zaman öğrenmenin niteliğini de belirleyecek, iyice seçilmiş bir menfaat göstermek isterim, diyor(4). Öyle sanıyorum ki, kullanamadığımız, bize şu anda faydası olmayan bilgilerin uzun süre saklanamadığından, öğrenilmeleri için gösterilen çabalar da çoğunlukla boşa gitmektedir. Bu yüzden, Russell'in de belirttiği gibi, yararlı bir amaca hizmet etmeyen bilgilere yer verilmemesi, sanıyorum daha uygun olur(5).

Belki de Rousseau, çocuğun içinde bulunduğu çağa ve koşullara uygun, yararlanabileceği bilgilerle donatılmasını isterken, geleceği önemsemiyor diye eleştirilebilir. Eğitimin daha çok geleceğe yönelik olması düşünülebilir. Nitekim Kant, eğitim ilkelerinden birinin, çocukları şu andaki duruma göre değil, gelecek düşüncesine göre eğitmek olması gerektiği söylüyor(6). Ama, bu gerçekleşebilir mi? Yani, çocuk içinde bu-

-
- (1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.70.
 (2) James, Terbiye Musahabeleri, a.g.e. , s.94.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.76.
 (4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.380.
 (5) Russell, Eğitim ve Toplum Düzeni, a.g.e. , s.124.
 (6) Kant, a.g.e. , s.14.

lunduğu dönemi yaşamadan, başka bir deyişle, çocukluğunu, gençliğini yaşamadan diğer dönemleri (olgunluk ve yaşlılık) anlayarak, bu dönemlere uygun düşünceleri özümleyebilir mi? Oldukça zor. Öyle gözüküyor ki, Rousseau çocuğun kullanabileceği yararlı bilgiler öğrenmesini istemekle, aynı zamanda çocuğun ilgisini çekerek öğrenme etkinliklerine sevecen katılmasını da sağlamış olmaktadır. Ancak böylece, her türlü baskı ve zorlamadan uzak bir eğitim gerçekleşebilir.

Öğrenmeyi ilginç hale getiren, ilgi ve isteği artıran önemli bir etken de, öğrenilecek bilgilerin kısmen yeni olmasıdır. Öğrenilecek bilgi ve beceriler kısmen yeni olduğunda zihinsel ve bedensel düzeyde kavranarak uygun davranış değişikliklerinin oluşması daha da kolaylaşır. Çünkü, öğrenme ilginç, tamamen yeni veya tamamen eski bilgi ve becerilere uyanmaz. Öğrenme ilgi ve dikkatimiz, kısmen yeni olan bilgilere; James'in dediği gibi, dikkatin sırrı, yeni içinde eskinin bulunmasında, başka bir deyişle eskinin hafif yeni olmasındadır(1). Bu tür kısmen yeni olan bilgilerin özümленerek, eski bilgilerle kaynaştırarak kendimize mal etmemiz daha kolay olur. Sanıyorum bu yüzden Rousseau, çocukların yaşantılarına giren, kendilerini ilgilendiren bilgi ve beceriler öğrenmeleri üzerinde önemle duruyor. Nitekim, Piaget de bebeklerin kendileri için kısmen yeni olan nesnelere ilgi duyduklarını söylüyor(2).

Sanıyorum, isteyerek öğrenmeyi gerçekleştirerek, çocuğun eğitim süreçlerini sevgiyle, ilgiyle yaşamasını sağlayacak başkaca, "oyun" ve "özgürlük"ten söz edilebilir. Bunların eğitimle olan bağlantılarını konumuzun akışı içinde, ayrı başlıklarda inceleyelim.

(1)James, a.g.e. , s.103.

(2)Günce, a.g.e. , s.51

a. Oyun

Oyun, çocuğun öğrenme sürecinde, öğrenme etkinliklerine baskı ve zorlama olmadan, seyerek, isteyerek, ilgi duyarak katılmasını sağlar. Çünkü, çocuk için oyun her şeydir; yemek yeme, su içme, koşma, gülme, hatta ağlamayı bile oyun anlayışı, mantığı içinde yapmayı sever. Çocuk oyuna büyülenebilir; bütün varlığını oyuna ortaya koymak, oyuna bütünleşmek, onun mutluluğunun kaynağı olduğu gibi, aynı zamanda da mutluluğunun ifadesidir. Çünkü, mutlu çocuk oynar. Çocukta en iyi dikkat ve ilgi, oyun yoluyla, oyun anlayışıyla oluşturulabilir. Sanıyorum, James'in dediği gibi, çocukta yalnız bir çeşit ilgi doğurabiliriz: Oyun ilgisi(1). Doğal gelişimine uygun gelecek oyun yoluyla çocuk, Rousseau'nun dediği gibi, her türlü zorluklara, güçlüklerle katlanarak, sağlam vücutlu olması da sağlanabilir(2).

Bilindiği gibi, oyunda rol alan çocuk, görev ve sorumluluk bilincini geliştirirken, aynı zamanda arkadaş edinerek toplumsallaşır, insanlarla iyi ilişkiler geliştirme yollarını öğrenir. Doğal olarak çocuk, yalnız yaşantılarıyla oynamalı, ya da bununla yetinmemeli; Russell'in dediği gibi, çocuğun oyunlarına anne-baba da katılmalıdır(3). Sanıyorum bu yolla oluşturacakları sevgi bağlarıyla onların dünyasına daha kolay girebilirler. Çocukları anlamama, onlara kendimizi sevdirmeme en iyi yolu, sanıyorum oyun'dan geçer. Çünkü oyun, çocukların için, Kant'ın dediği gibi, başka bir amaç, yan etmen gerekmeden kendi başına ilgi çekici ve sevimli olabilen bir etkinlik(4).

Eğitim sürecinde ilgiyi artırmanın, çocukları tanımama, anlamama, onlarla bütünleşmenin en sağlıklı yolu gibi

(1) Dewey, Nasıl Düşünürüz? a.g.e. , s.78:

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.89.

(3) Russell, Eğitim ve Toplum Düzeni, a.g.e. , s.42.

(4) Kant, a.g.e. , s.44.

gözükten oyundan söz açmışken biraz daha derinlemesine incelemenin faydalı olacağı kanısındayım. Bilindiği gibi, oyunun üç ögesinde söz edebiliriz; zihinsel, bedensel ve güzellik(estetik) diye. Her oyunda her zaman bu ögeler uyumlu bir şekilde birarada bulunmayabilir. İnsanın içinde bulunduğu çağa göre (çocukluk, gençlik, yaşlılık gibi) bu ögelerin kaynaşma düzeyleri değişebileceği gibi, aynı çağda oynanan oyun'a göre de bu ögelerin biri baskın gelebilir, diğerleri azalabilir. Bu açıdan bakıldığında, özellikle çocukluk dönemi, başka bir deyişle, soyut düşünmenin başladığı döneme kadar(Rousseau'nun menfi eğitim dönemi dediği süre içinde) çocuk oyunlarında, daha çok bedensel hareketlilik yönü ağır basarken, zihinsel yön çocuğun gelişimine uygun olarak, giderek ağır bastığı söylenebilir. Okul öncesi dönemde çocuk, eşyayla, daha çok bedensel hareketliliği gerektiren oyunları oynarken, kuralları da kendisi koyar. Oyun nesnesinin, oyuncunun, oyun içindeki işlevine gerçekten uygun olup olmadığına bakmaksızın, gerektiğinde ayakları arasına aldığı sopayla atçılık oynarken, bebeğiyle de konuşarak anlaşmaya çalışır. Bu dönemde çocuk için önemli olan, çevresindeki eşyaları, nesnelere algılayabilmek(görmek, dokunmak, koklamak vs.), tanıyabilmek ve onlarla barışık yaşayabilmektir. Öyle sanıyorum ki, bunu sağlamanın en iyi yolu da Rousseau'nun dediği gibi, çocuğu eşya ile eğitmektir. Rousseau, çocuğun, menfi eğitim döneminde eşya ile eğitilmesini isterken, aynı zamanda çocuğun oyun atmosferi, oyun yaptığı içinde eğitilmesini istemiş olmaktadır. Sanıyorum, bu dönemde çocuğun öğrenme etkinlikleri, oyunlarında olduğu gibi daha çok eşyaya dayanmalıdır. Çocuk başkaları tarafından konulmuş, karmaşık kuralları içeren, fazla zihinsel çabayı gerektiren oyunlara yatkın olmadığı gibi, öğrenme etkinlikleri de buna uygun olarak daha çok somut nesnelere, eşyaya dayanarak, zihinsel gelişime temel oluşturacak nitelikte olmalıdır.

Gençlik döneminde, yani soyut düşünmenin başladığı dönemde oynanan oyunlarda ise, zihinsel ve bedensel öge, Schiller'in deyişiyle, biçim ve nesne içtepesi eşdüzeyde biraraya gelerek, gerçek anlamda oyun'u ve oyunla ortaya

konulara güzellik, estetik duygusunu oluştururlar(1). Dans, jimnastik, futbol, basketbol gibi oyunlar, bedensel ve zihinsel gücü birarada bütüleştirerek güzellik duygusunu da oluşturduğundan, bu oyunlar zevkle izlenebilir. Çünkü, güzel olan her şey kendiliğinden ilgi ve sevgi doğurur. Sanıyorum ki, Rousseau da, Emile'ye bedensel ve zihinsel çabayı eş düzeyde kaynaştıran marangozluk mesleğini uygun görmekle, çağına uygun oyun atmosferine sokmak istemektedir. Öyle gözüküyor ki, insan yaşlandıkça, oyunlarında zihinsel öge daha etkin duruma gelerek, çocukluk çağına göre ters bir durum oluşturur. Tavla, dama, briç, satranç gibi oyunlar daha çok zihinsel etkinlik gerektirirken bedensel çaba azalır. Bu açıdan bakıldığında, matematik ve özellikle felsefe en çok zihinsel etkinliği gerektiren oyunlar olup, sanıyorum oynanması en güç oyunlardandır. Çünkü, bir oyunda bedensel çaba azalır, zihinsel çaba arttıkça, oynanması zorlaşır; belli düzeyde gelişmiş zihni gerektirir. Bu yüzden, henüz gelişmiş zihne sahip olmayan çocuklarına, eğitim sürecinde, öğrenme etkinliklerinin daha çok bedensel çabayı gerektiren, eşyaya(nesneye) dayanması onları kolayca oyun ortamına sokacağından, zorlanmadan, baskı görmeden, sevgiyle, ilgiyle eğitilmelerini sağlayabilir. Bu açıdan bakıldığında Rousseau'nun iyi bir yol izlediği söylenebilir.

Soyut düşünce dönemine kadar çocuğun, eşya ile, oyun mantığı anlayışında eğitilmesini isteyene Rousseau, on-on iki yaşlarında Emile'in okuma öğrenebileceğini, ama on beş yaşından evvel okuma bilmesinin de pek önemli olmadığını söylüyor(1). Oysa, Russell, bir çocuk beş yaşına geldiğinde okuma yazma öğrenmiş olduğunu varsayacağım derken, Locke da, çocuklar konuşmayı öğrendikten sonra, oyuncaklar üzerinde harfler yazılarak okumayı öğrenmelidirler, diyor(2). Öyleyse Rousseau, neden "Okumak, çocuğun belasıdır!"(3), diyerek okuma'yı çocukluk dönemine uygun görmemektedir? Öyle sanıyorum ki, bunun iki önemli nedeni vardır. İlk önce, başından beri doğal eği-

(1)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.77.

(2)Bkn. Russell, Eğitim Üzerine, a.g.c. , s.200.

Kemal Aytaç, Avrupa Eğitim Tarihi, Ankara Üniversitesi Basınevi, Ankara, 1972, s.171-172.

(3)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.76.

timi savunan Rousseau, çocuğuna doğal gelişimi bozulmadan, zedelennmeden eğitilmesini istiyor. Bütün çabası, bu amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Doğal yapısı gereği, hareketli, canlı, hoplayıp zıplayarak çevresindeki nesnelere görmek, dokunmak, koklamak vb. isteyen çocuğuna, günümüzde olduğu gibi, bir sıraya oturtarak, başını ve ellerini oynatmasına izin vererek, bazen saatlerce hareketsiz kalarak eğitilmesini (okuma'yı öğrenmesini) Rousseau, nasıl isteyebilir? Böyle bir şey kendi anlayışına uygun olmadığı gibi, çocuğuna içinde bulunduğu çağa da uygun düşmemektedir. Bu nedenle, öyle sanıyorum ki, Rousseau, çocuğuna okumasını geciktirmekle, kendi anlayışı içinde tutarlı davrandığı gibi, günümüz için de geçerli bir yol izlemektedir. Çünkü, okumanın geciktirilmesinde ikinci etmen gibi gözükken çocuğuna zihinsel gelişiminin uygun olmayışı, sanıyorum son derece önemlidir. Zihinsel gelişim bölümünde de açıklandığı gibi, daha çok duyu organları ve onlara dayalı zihinsel alt yapıya geliştirilmesi gereken dönemde, çocuğuna daha çok görme duyusunu çalıştırarak, birtekim işaretleri algılayarak, ilgili düşünceleri anlaması, Rousseau'ya göre olanaksız gibidir. Nitekim Piaget de çocuğuna, ancak belli bir zihinsel gelişimden sonra soyut şeyleri anlayabileceği düşüncesini, yaptığı araştırmalarla doğrulamaktadır(1). Öyle sanıyorum ki, iletişim araçlarının yaygınlaştığı günümüzde, uygun ortamdan da yararlanarak çocuklar erken yaşlarda okumayı öğrenseler de, okuduklarını çoğu kez anlayamazlar. "Düşman kaleyi sardı", "Küplere binmek" gibi cümle ve deyimleri çocukların anlayıp kavramaları zordur. Bu açıdan olmalı ki, Kant da, çocukların zekaları "serserileşme"mesi için roman türü kitapların verilmesini öneriyor(2). Belki, okumayı Rousseau'nun istediği gibi on-on iki yaşlarına kadar geciktirmek doğru değilse de, baskı yapmadan, aceleye getirmeden, çocuğuna zihinsel gelişimine uygun bir dönemde öğrenmesi, sanıyorum çok daha iyi olur.

(1) Bkz. Günce, a.g.c.

(2) Kant, a.g.c. s.48.

b)Özgürlük

Bütün yaşamını kendi isteğine, özgürlük anlayışına göre düzenlemeye çalışan Rousseau, yalnız eğitimle ilgili değil, bütün düşüncelerini özgürlük ilkesine dayandırmaya çalışıyor. Ona göre, her insan özgür doğarak, yaşama özgür başlama hakkına sahiptir. Özgürlük, insan olmanın, insan haklarına sahip olabilmenin temel koşuludur; özgürlüğünden vazgeçen insan, hiç bir zararını karşılayamaz, diyor(1). Bu anlayışla hareket eden Rousseau, eğitimle ilgili düşüncelerini özgürlük ilkesine, özgürlük kaynağına dayandırarak geliştirmeye çalışmaktadır. Zengin veya fakir serbest kalacağını, yeryüzümüz hangi kıtasında ve memleketinde olursa olsun, özgür olacağını, diyor Rousseau, "Ben zarureti halin zincirinden başkasını tanımıyorum", diyerek özgürlüğe verdiği önemi dile getirmektedir(2). Bu kadar önemsemediği özgürlük Rousseau'ya göre nedir? Özgürlüğün belirtisi, görüntüsü nedir? Özgürce yapılan eylem nasıl ortaya çıkar?

Rousseau'ya göre özgürce yapılan her eylem, iş iki etkenden doğar: Birincisi, zihinsel, ruhsal etken, yani işi belirleyen, tanımlayan istem; ötekisi ise, maddesel etken, yani işi gerçekleştiren güçtür(3). "Gelişmiş zihne" sahip insanda, yani yetişkinde bu iki etkenin(zihinsel ve bedensel) kaynaşmasıyla, özgürce davranışlar, özgürce yapılan etkililikler ortaya çıkar. Bunun en iyi örneğini, daha önce açıklamadığı gibi, oyunda görebiliriz. Çünkü oyun, Schiller'in de belirttiği gibi, zihinsel ve bedensel(maddesel) öğelerin kaynaşarak, bütümlleşerek, güzellik duygusunun oluştuğu, özgürlüğün yaşandığı bir durumdur(4). Oyun, insana özgürlüğünü yaşattığı içindir ki, yine Schiller, insan insan olduğu yerde oynar ve oynadığı yerde de tam insan olur, diyerek Rousseau gibi özgürlükle insan olmayı eş düzeyde tutmaktadır(5).

Özgürlüğün bu genel görünümünü içinde, bizim konumuz açısından önemi nedir? Gelişmekte olan zihinde özgürlük, öz-

(1)Rousseau, Toplum Sözleşmesi, a.g.c. ,s.20.

(2)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.382.

(3)Rousseau, Toplum Sözleşmesi, a. g. c. , s.69.

(4)Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, a.g.c.,s.98

(5)Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, a.g.c.,s.76

gürce yapılan davranışlar, etkinlikler nasıl ortaya çıkar? Eğitim süreci içinde, çocuklar özgürlüklerini nasıl yaşayabilirler?

Öyle sanıyorum ki, yetişkin bir insanda-"gelişmiş zihin"de özgürlük, kaynağını zihinsel etkenden(akıldan) alarak, bedensel etkenle(hareketle) birleşerek kendini ortaya koyar, gerçekleşir. Başka bir deyişle, önceden, özgürce eylemin kaynağını oluşturacak, zihinsel düşünmenin, eylemle ilgili akıl yürütmenin, uslanmanın(muhakemenin) yapılması gerekir. Eylem, hareket(maddesel etken) bunu izler. Oysa, gelişmiş zihne sahip olmayan çocuk, yani "gelişmekte olan zihin"de durum farklıdır. Çocuk için özgürlük, belirli koşullara bağlı hareket serbestliğinden oluşur. Yani, özgürlüğün zihinsel yönü, ancak zaman içinde gelişerek, diğer etkenle(maddi etken) bir bütün oluşturur. Sanıyorum bu yüzden, yaşama yeni başlayan çocuğun özgürlüğü, zorunlu koşullara uyarak, serbestçe hareket edebilmesidir. Böylece, çocuk özgürlüğünü yaşarken aynı zamanda deneyimleriyle, taşın sertliğini, çamurun yumuşaklığını hisseder, yaşar; bu bilgiler ona dışardan verilmemeli, özgürce, kendi davranışlarıyla öğrenmelidir. Çocuğun davranışlarını şekillendiren, gelişi güzel emirler, yasaklar olmamalı; Rousseau'nun deyişiyle, çocuk yararlı hareketleri özgürce yaparken, sakıncalı olanlara da itaat etmeli ve bu denge asla bozulmamalıdır(1). Bu durumda öyle gözüküyor ki, balkon kapısından dışarı çıkarak düşme tehlikesi içinde olan çocuğa, bağırarak, korkutarak davranışını engellemek yerine, balkon kapısını kapatarak veya balkonun demirlerini yükselterek, yani eşya ile kuşatarak, eşya ile eğiterek davranışları şekillendirilmelidir. Çünkü, Rousseau için çocuk eğitiminde başarılı olmanın yolu, iyi düzenlenmiş özgürlüğün sağlanmasıdır. Bu yüzden Rousseau, Emile'i köyde, kırsal, açık havada yetiştirerek, orada, açık havada, koşsun, çarpsın, her gün yüzlerce defa düşsün daha iyi olur; zira erkenden düşüp kalkmasını kendiliğinden öğrenir, çocuğun kuvvetleriyle birlikte o kuvvetleri idare edecek olan bilgileri de artar, diyor(2).

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.53.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.40.

Rousseau'nun eğitimdeki amacı, daha önce de belirtildiği gibi, çocuğun doğuştan getirdiği doğal yapısına uygun bir şekil almasına yardımcı olmak olduğundan, çocuğa daha çok özgürlük tanınarak, çocuğun kendi kendisini oluşturmaya olanak verilmesi istiyor. Öyle ki, çocuk zihinsel gelişim için de iken(özellikle ilk yıllarda) bile, davranışlarını sınırlandıran eşya olmalı; ona göre insan, emirlere, gelenek göreneklere, dinsel yargılara ya da dogmalara bağlanarak hareket etmemelidir. Çünkü Rousseau'nun esas amacı, kendi davranışlarını kendisi yöneten, kendi kararlarını kendisi verebilen, gerektiğinde akıl yürüterek, uslaflama(muhakeme) yaparak, hareket eden, "gelişmiş zihne" sahip bir insan yetiştirmektir. Bu durumda zihinsel gelişim süreci içinde bulunan çocuğa, daha önce de söylendiği gibi, hareket serbestliği tanınarak-belli koşullar içinde, kendi deneyimleriyle zihinsel düzeyinin gelişmesi sağlanmalıdır. Kant'ın da dediği gibi, çocuk başkalarına zarar vermeme koşuluyla kendi özgürlüğünü yaşmalıdır(1). Sanıyorum, ancak bu şekilde çocuk vücuduna sahip çıkarak, istediği gibi kullanarak, varoluşunu yaşayabilir.

Öyle sanıyorum ki, çocuğun özgür bir ortamda yetişmesi günümüz için de önemli bir sorun gibi gözüküyor. İyi bir eğitim için istenen, çocuğun ilgi ve yeteneklerine uygun bir eğitim görmesi, ancak çocuğun özgürce hareket edebileceği, kendini olduğu gibi ortaya koyarak, yeteneklerini gösterebileceği bir ortamın sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Dewey'in dediği gibi, hareket özgürlüğü olmayan yerde, çocukların tanınması olanaksızdır. Çünkü, böyle bir ortamda çocuk, olduğu gibi değil, olması gerektiği gibi gözükür(2). Oysa günümüzde, zille derse girip çıkan, sırasında sürekli aynı biçimde oturan, konuşmak, hareket etmek için izin alması gerekce, genellikle aynı tip formalarda(kara önlüklerde!) cendereye sokulan çocukların hangi özgürlüklerinden söz edilebilir? Azarlanmak, aşağılanmak korkusuyla çoğunlukla bildiklerini dile getiremeyen çocukların ancak, hareket etmeme, konuşmama özgürlükleri

(1)Kant, a.g.e. , s.35.

(2)Dewey, Tezrübe ve Eğitim, a.g.e. , s.46.

olabilir. Öyle sanıyorum ki, böylesine katı bir disiplinle, Dewey'in dediği gibi, demokrasiye uygun insanlar yetiştirmek oldukça zordur(1). Sürekli dışardan koyulan kurallara göre hareket etmek zorunda kalan çocuk, vücut gelişimine uygun zihinsel gelişim sağlayarak, kendi kendini idare edebilmesi oldukça zordur. Böyle bir çocuk, belki de yaşamı boyunca hareket edebilmek için emir bekleyip, otorite arayacaktır. Oysa, böyle bir durum, Rousseau'nun asla istemediği bir şeydir. Ayrıca, katı disiplin ve sürekli aynı biçimdeki davranışlar, alışkanlıkların gelişmesine de neden olabilir. Alışkanlıklarsa, Kant'ın dediği gibi, özgür ve bağımsız hareket etmeyi azaltarak, zihinsel gelişmeyi önleyebilir(2). Soyut düşüncenin gelişimine kadar, çocuğun eşya ile eğitilmesini isteyen Rousseau'nun bu anlayışı özgürlük bakımından da uygun görülmektedir. Çünkü, insan yaşamı süresince eşya ve doğal koşullara uyum sağlamak, onların durumlarına göre kendini gerçekleştirmek, yani özgürlüğünü kullanmak zorundadır. Soyut düşüncenin ortaya çıkışıyla beraber ergenin davranışlarında, zihinsel etken öncelik kazanmaya başlar. Çevresini ve doğal koşulları, olayları, olguları yeterince anlayan gencin, zihinsel gelişimi de belli düzeye ulaşır. Bunun sonucunda, davranışlarını kendi zihinsel gücüne göre oluşturmaya başlar. Artık davranışlarını, bir yerde özgürlüğünü belirleyen eşya ve doğal koşulların yanında toplumsal kurallar da kendini göstermeye başlar. İşte bu konuda, bireyin zihinsel gelişimi tamamlama sürecinde, özgür eylemlerin kaynağı, zihinsel etkenler olmakla birlikte, özgürlüğün davranışlara yansıyan kısmı, yani bedensel(maddesel) etken, toplumsal yaşamın oluşturduğu kurallar ve sınırlamalar nedeniyle tam olarak ortaya konulamaz. Bilindiği gibi, bilim ve uygarlık, günlük yaşantımıza girdikçe, birçok faydalarının yanında, toplumsal kuralların daha da gelişip karmaşıklaşmasına da neden olmaktadır. Bunun sonucunda insanın özgürlüğü daha da kısıtlanıyor. Bu yüzden Rousseau, bilim, edebiyat ve

(1)John Dewey, Yarın Mektepleri, çev.Prof.Dr. S.Celal Anter Kanaat Kitabevi, İstanbul, İstanbul, 1938, s.257.

(2)Kant, a.g.c. , s.34.

sanatlar, özgür yaşamak için doğmuş görünen insanların damarlarında taşıdıkları özgürlük duygusunu söndürür, diyor(1). Öyle gözüküyor ki, uygarlık çoğu kez insanın kendi zihinsel yapısına ve düzeyine göre hareket etmesini sınırlandırarak, insanı herkes gibi olmaya zorluyor. Bireysel farklılıkları ortadan kaldırarak, insanın doğal gelişimini bozuyor. Sanıyorum bu yüzden Rousseau, bilim, sanat ve uygarlığa karşı çıkıyor.

Gerçekten özgür olan insan, ancak yapabileceklerini ister ve hoşuna gideni yapar, diyen Rousseau, genel ilkesinin bu olduğunu, bunun çocukluğa uygulanmasıyla bütün eğitim yöntemlerinin ortaya çıkmaya başlayacağını söylüyor(2). Daha önceden de söylendiği gibi, Rousseau özgürlüğü eğitimin temeline koyarak, bütün düşüncelerini ona uygun oluşturuyor. Sanıyorum ki, gerçekten özgür olan insan, kendini tanıyan, davranışlarını kendi zihinsel düzeyine göre ayarlayabilen, yani dışardan gelen emir ve otoritelere göre hareket etmeyen, kendini tanıdığından yeteneklerine uygun ilgi alanlarına yönelebilen kişidir. Başka bir deyişle, sürekli kendini yönetebilen kişidir. Bu ise, Russell'ın dediği gibi, çocuklarda katı bir düzen veya sınırsız bir özgürlükle gelişemez; bunun için özgürlükle düzenliliğin ustaca karıştırılması gerekir(3). Zaten Rousseau da bunu istiyor, bunu öneriyor. Ancak, eğitim sürecinde davranışları gelişmiş güzel, keyfi anlayışlarla sınırlandırılmayan, belli bir düzen içinde özgürlüğünü kullanabilen çocuk, yetişkin durumuna geldiğinde, yani gelişmiş zihne sahip olduğunda, özgürlüğünü sorumluluk bilinciyle kullanabilir. Çünkü, özgürlük her istediğini yapmak değil, Dottrens'in dediği gibi, gerekeni yapmaktır(4). Bu nedenle birey, özgürlükle birlikte sorumluluk duygusunu da geliştirmelidir. Sorumluluk bilinci ise, gelişmiş bir zihni gerektirir. Bu açıdan bakıldığında, bireyin zihinsel düzeyi ne kadar gelişirse özgürlüğünü kullanabilme şansı da o kadar artar. Öyleyse, bireyin yeteneklerinin belirlenmesi için, özgürlük ne kadar ge-

(1) Rousseau, İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk, a.g.e., s.8.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e., s.45.

(3) Russell, Eğitim ve Toplum Düzeni, a.g.e., s.26.

(4) Robert Dottrens, Eğitim ve Demokrasi, Çev.M.Baha Arıkan, İ. Memduh Seydal, İzmir Matbaası, İstanbul, 1958, s.27.

rekliyse, özgürlüğünü kullanabilmesi için de eğitim(gelişmiş zihne sahip olmak) o kadar gereklidir. Öyle gözüküyor ki, Rousseau'nun anlayışında olduğu gibi, özgürlükle eğitim iç içe olup, birbirini tamamlarlar. Önceden belirtildiği gibi, Rousseau'ya göre özgür insan, yapabileceklerini isteyip, hoşuna gideni yapacağından, yeteneklerine ve ilgi alanlarına uygun öğrenme etkinliklerine, isteyerek, ilgi duyarak katılması kendiliğinden(özgür oluşundan) sağlanmış, yani birey güdülenmiş olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, yani isteyerek öğrenmenin gerçekleşmesinde özgürlüğün önemi kendiliğinden ortaya çıkıyor. Ayrıca, bilindiği gibi bireyin başarılı ve mutlu olmasında, baskıyla, zorla ya da gelecek endişesiyle bir meslek sahibi olması değil, kendi yapısına ve isteklerine uygun bir meslek edinebilmesinin de, sanıyorum son derece önemi vardır. Bunun içine bireyin özgür olması, özgürce karar verebilmesi, oldukça önemlidir. Bunlar düşünüldüğünde, eğitimde özgürlüğe son derece önem veren Rousseau'nun büyüklüğü, sanıyorum daha iyi anlaşılabilir.

7. Tecrübe ve Eğitim

Öğrencilerin okulda birtakım papağan ezberlerle eğitilmeleri, hiç bir şey anlamayacak derecede zararlı yetiştirmek olduğunu söyleyen Rousseau, eğitim ve öğretimin ezbere dayandırılmasını istememektedir(1). Bunun için "Benim Emile'im, ezberden hiç bir şey öğrenmeyecektir", diyor(2). Çünkü ona göre çocuk, tecrübe yoluyla eğitilmelidir. Oysa, ezber, tecrübeye dayanmayan bir öğrenme yoludur. Bundan dolayı, çocuğunuza ağızdan ders vermeyiniz diyerek, ezber öğretim yönteminin izlenmemesini istemektedir(3). Rousseau acaba neden ezber eğitime karşı çıkarak, eğitimde ezbere yer verilmemesini istemektedir?

(1) Rousseau, Emile, a.g.c. s.35.

(2) Rousseau, Emile, a.g.c. s.72.

(3) Rousseau, Emile, a.g.c. s.53.

Öyle sanıyorum ki, Rousseau, ezbere dayanan eğitime karşı çıkışının en önemli nedeni, bu yolla gerçekleştirilen öğrenmenin zihinsel gelişime gerekli katkıyı sağlayamayışındadır. Rousseau'nun temel amacı çocuğun zihinsel düzeyini geliştirmektir. Yani, çocuğun gelişmiş zihne sahip olmasını sağlamaktır. Oysa, ezber edilecek bilgi, daha çok görme(oku-ma) veya işitme(dinleme) duyu organının çalışmasıyla edinilen bilgidir. Böyle bir bilgi edinmede, çocuk, çoğunlukla pasif durumda olup, izliyor veya dinliyor durumdadır. Bu yüzden çocuk, bütün varlığıyla(bedensel ve zihinsel olarak) eğitim sürecine katılarak, öğrenme etkinliklerini yaparak, yaşayarak öğrenmede olduğu gibi özümlemesi oldukça zordur. Bu yüzden, çocuğun öğrenme etkinliklerini zihinsel düzeyde kavraması, anlaması oldukça düşüktür. James'in dediği gibi, ezberlenen şeylerle, zihindeki diğer şeyler arasında ilişki kurulamadığından, bellek(hafıza) gelişmez, değişmez(1). Yeni öğrenilenlerle, eski öğrenilenler, yani bellekle bağlantı kurulamazsa, yeni öğrenilen bilgilerin özümlemesi, hafızaya yerleşerek zihinsel gelişme ve değişmeye katkıda bulunması olanaksızdır. Aynı zamanda, eski bilgilerle bağlantı kurularak, özümlemlenip anlaşılamadığından ezber bilgilerin kalıcı olması da oldukça zordur; kısa sürede unutulduğundan harcanan emekler boşa gider.

Rousseau, sadece ezbere değil, nutuk, vaaz, öğütçülük gibi eğitim yollarına da karşı çıkıyor; Emile'i öğiteceğim diye, uzun ve usandırıcı nutukları söylemeye girişmekten çok sakınacağım, diyor(2). Çünkü, ona göre gençler nutukvarı açıklamalardan hoşlanmadıklarından, yeterince anlamazlar. Bildiği gibi, bu tür konuşmaların çoğunlukla uzun sürmesi ve dinleyicileri pasif durumda oluşları, dikkatlerinin dağılmasına neden olur. Bu yüzden Rousseau, eğitimcilere, yer, zaman ve konu seçimini yaparak, derslerinizi örneklerle kuvvetlendirerek, daima az söyleyiniz, diye seslenmektedir(3). Gerçekten, konuya ilgi duymayan ve fizyolojik bakımdan(açlık,

(1)James, Terbiye Musahabeleri, a.g.e. , s.118.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.250.

(3)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.174.

susuzluk, cinsiyet, yaş, yorgunluk vs.) uygun durumda olmayan bireylerin aynı zamanda öğrenme etkinliklerine katılabilirleri oldukça zordur. Rousseau'ya göre , nutuk, vaaz ve öğütü etkisizleştirilen sebeplerden biri de fikirleri, yaşları, cinsiyetleri, ruhsal durumları farklı olan bireylere, fark gözetilmeksizin, aynı şeylerin uygun olacağını düşünerek söylenmesidir(1). Oysa, her bireyin içinde bulunduğu koşullara ve kendi durumuna göre katılmak isteyeceği öğrenme süreçleri farklılık gösterebilir. Rousseau bunu da düşünerek olmalı ki, eğitime ilgili düşüncelerini bireyselleştirerek, Emile örneğiyle dile getirmektedir.

Rousseau, ezber, nutuk ve öğütçülük gibi yollarla çocukların eğitilmelerine karşı çıkarken, tecrübe yoluyla eğitimi önermektedir. Tecrübeyi Rousseau en geniş anlamıyla düşünmektedir. Çocuğun zihinsel, bedensel ve toplumsal gelişimini sağlayan temel etmen, uyulması gereken temel yasa olarak görmektedir. Bu nedenle tecrübe ve güçsüzlük, çocukların uyaçakları tek yasa olmalıdır, diyor(2). Bu anlamda tecrübe, Turgut'un da dediği gibi, yaşam ya da yaşantı olmaktadır(3). Çocuğun yaşamıyla ilgili her şey-zihinsel ve bedensel, tecrübenin içine girmektedir. Baltacıoğlu'nun dediği gibi, insan her şeyi, mesnel ya da tinsel olan her şeyi, her gerçeği okuyarak değil, ancak deneyerek, yaşayarak öğrenebilir; bilgi, deneme ile başlar, denemeyle biter, denenebilir(4). Rousseau, tecrübeyi böylesine geniş anlamda ve boyutta düşündüğünde, Emile için, o derslerini insanlardan değil, doğadan alarak, erkenden büyük bir tecrübe kazanır, diyor(5). Çünkü, tecrübe yaşantı, hayat, yani yaşamın kendisi olunca, çocuğun her türlü zihinsel ve bedensel etkinliği, koşmak, gülmek, ağlamak, taşın sertliğini, ateşin yakıcılığını anlaması, hissetmesi gibi bütün etkinliklerini kapsar. Bu anlamda, Piaget'in de-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.247.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.47.

(3) Turgut, a.g.e. , s.5.

(4) Baltacıoğlu, Pedagojide İntilal, a.g.e. , s.24.

(5) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.79.

diği gibi, tecrübe yoluyla çocuk, nesnelere "naşır neşir" olarak, onların durumları hakkında-yumuşaklık, sertlik, sıcaklık gibi fiziksel tecrübeler edinmesinin yanında, onları çeşitli şekillerde ve biçimlerde dızerek zihinsel(matematiksel) deneyimler de kazanır(1).

Gençlerin en hareketli, aktif olmaları gerektiği dönemde, faydasız birtakım şeylerin öğretildiğini, oysa gençlerin kendi kendilerini idare edebilmeleri için, tecrübe yapmaları gerektiğini söyleyen Rousseau, Emile'e yaşamasını öğretti, diyor(2). Yaşamasını öğretmek ise, çocuğu her türlü tehlikelerden(sakıncasız), zorluklardan koruyarak, muhafaza ederek değil, her türlü yaşam koşullarına karşı koyarak yaşamasını öğrenmesiyle sağlanabilir. Çünkü, ona göre, yaşamak teneffüs etmek değildir; işlemektir; organlarımızı, duyularımızı, yeteneklerimizi, var olduğumuz duygusunu bize veren bütün akcamızımızı kullanmaktır. Bu nedenle, en çok yaşayan insan, uzun yıllar yaşayan değil, yaşamı en çok hissetmiş olanadır, diyor(3).

Yaşamın iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için, Livingstone'nin de dediği gibi okuyarak, dinleyerek değil, birinci elden, yaşanarak, yani tecrübe edilerek öğrenilmesi gerekmektedir(4). Savaşla ilgili bilgilerin, okuyarak veya sinema, televizyon izleyerek edinilmesiyle, savaşı yaşayarak, yani tecrübe ederek öğrenilmesi aynı değildir. Birinci durumda edinilen bilgiler küçümsenmemekle birlikte, ikinci durumda edinilen bilgilerin kalıcılığı, yoğunluğu, daha gerçek oluşu sanıyorum tartışılmaz. İşte bu nedenle olmalıdır ki, Rousseau, eğitim ve öğretimi tecrübe atmosferi içinde sürdürmeye çalışmaktadır. Tecrübe ile eğitimde, çocuk aktif bir şekilde öğrenme etkinliklerine katılarak, öğrenme etkinliklerini yaşamayı, hissetmesi, özümlemesi sözkonusudur. Bu nedenle Rousseau, e-

(1) Güncö, a.g.e. , s.139-140.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.188-189.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.12.

(4) Richard Livingstone, Eğitimde Geleceğe Bakış, Çev. Turhan Oğuz, M.E.B. Ankara, 1969, s.8-9.

ğitimde, işle, yaparak yaşayarak öğrenmeye büyük önem vererek, bir saatlik çalışma, bir günlük açıklamanın çocuğa öğretilmeyeceklerinden çok daha fazla şeyler öğretir, diyor(1). Çünkü, işle, yani yaparak yaşayarak öğrenmede, çocuğun bütün varlığıyla-zihinsel ve bedensel olarak, öğrenme olayına katılması, öğrenmeyi yaşaması söz konusudur. Bu yüzden Rousseau, çocuklar söylenilene unutulurlar, ama yaptıklarını unutmazlar; her şeyde dersleriniz unuttuktan fazla işle olmalıdır, diyor(2).

Rousseau, sunda bostonun kırılması, ölçme işlemleri ve terazinin yapılması gibi, kendisiyle ilgili işleri Emile'e yaptırarak, tecrübelerini genişletmesini istiyor. Çocuğun yerine, anne-baba ya da eğitimcileri çocuğun ödevlerini yapmasını istemiyor. O, inanıyor ki, ancak bu şekilde, çocuğun bedensel gelişimi sağlanırken aynı zamanda da zihinsel gelişimi sağlanmış olur. Montmorency ormanlarında kaybolduklarında Emile'e yön buldurduktan sonra, "Muallimler! Daima mümkün oldukça çocuklara işle hitap etmeli ve işin mümkün olmayacağı hiç bir şey de söylenmemelidir", diyor(3). Kant da, insan kendisi yapınca daha iyi anlar; anlamak için en iyi araç yapmaktır, derken(4). Piaget de, "Bilgi eylemden, işten doğar", diyor(5). Russell da aynı konuda, çocuk dünyayı anlamak için, sağı solu kazmalı, giyeceklerini kirletmeli, çamurlu ellerini yüzüne sürmelidir, diyor(6). Yani, tecrübe, yaşamın kendisidir; yaşamın içindedir; çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimini sağlayan her şey öyle sanıyorum ki, çocuğun tecrübelerinde kaynaklanır.

Rousseau'nun genel eğitim anlayışı içinde ortaya koyduğu tecrübe ile eğitimi daha da netleştirerek, özgün eğitim sistemine uygun hale getirmeye çalışsan Dewey'e göre, tecrübe ve eğitim, birbirine doğrudan doğruya özdeş tutulamaz; katılık, hassasiyet ve tepki noksanlığı meydana getirerek, gelecekte

-
- (1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.134.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.61.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.131.
 (4) Kant, a.g.e. , s.53.
 (5) Güncel, a.g.e. s.164.
 (6) Russell, Eğitim ve Toplum Düzeni, a.g.e. , s.23.

đana zengin tecrübelerin elde edilmesine olanak vermeyen, diğer tecrübelerle götürmeyen tecrübeler eğitsel değildir. Dewey, etkileşim ve devamlılık prensibinden söz ederek, tecrübelerin zihinsel, toplumsal ve çevresel etkileşimini sağlamaları gerektiği gibi, đana sonra edinilecek tecrübelerle de uygun zemin hazırlayarak, devamlılığı sağlamalıdır, diyor(1). Ona göre, tecrübe ile eğitim, geleneksel eğitime göre đaha zordur. Çünkü, geleneksel eğitimde problem hazır, dışardan alınırken, tecrübeye dayanan eğitimde problem, mevcut durundan, koşullardan, problemlerden doğarak, öğrencide bilgi edinme, aktif araştırma isteği uyandırılmalıdır. Ayrıca, öğrenci her yönüyle tanınarak, geçmiş tecrübelerinin bilinmesi gerekiyor.

Bu durumlar gerçekten, tecrübe ile eğitimi zorlaştırarak geleneksel eğitime göre, öğretmene yeni güçlükler getirmektedir. Çocuklarda uyanan ilgilere uygun tecrübe zeminleri hazırlanarak eğitilmeleri gerektiğini söyleyen James ise, tecrübelerden etkilenmenin(geçişim) belleğin durumuna göre olduğundan, yeni tecrübelerle eski tecrübelerle ilişkili olması gerektiğini söylüyor(2).

Rousseau, Emile'i eğitirken, çocuğun yaşamıyla öğrenme etkinliklerini bir bütün içinde sunduğundan, yaşam süreciyle öğrenme etkinliklerini birbirinden ayırmamaktadır. Çocuk yaşam sürecinden farklı, ayrı bir eğitim sürecini yaşamamaktadır. Bu nedenle, Rousseau'nun eğitim anlayışında ikilik, yaşam süreci etkinlikleriyle, eğitim süreci etkinlikleri farklılığı bulunmamaktadır. Oysa, günümüzde çocuk eğitim süresince örgün eğitim sistemine giren çocuk, giyimle, davranış biçimleriyle, yaptığı etkinliklerle, okul öncesi ve okul dışındaki yaşam biçimi ve tecrübeleriyle çok az veya tamamen ilişkisiz bir ortama, okul ortamına giriyor. Dewey'in dediği gibi, çocuk, okul dışındaki tecrübelerinden okul içinde, yani eğitim sürecinde faydalanamadığı gibi, okul içinde, yani eğitim sürecinde edindiği, bilgi ve tecrübelerden de okul dışında ya-

(1)Dewey, Tecrübe ve Eğitim, a.g.e. ,ss.22-30.

(2)James, Terbiye Musahabeleri, a.g.e. , ss.130-135.

rarlanamamakta, okul soyutlanmış bir duruma düşmektedir(1). Böylece, çocuğun bir taraftan yaşadığı çevre, yani "esas dünyası" oluşurken, bir taraftan da ayrı bir "okul dünyası" oluşur. Böyle bir durumda, Dewey'ia dediği gibi, çocuğun okuldaki tecrübeleriyle daha önceki tecrübeleri arasında ortak bir etkinlik bulunmadığından, öğrenim teknik, talim düzeyinde olup, çocuğun zihinsel mekanizması işlemez(2). Öyle sanıyorum ki, günümüzde de eğitimin en önemli sorunlarından biri okul-yaşam ikiliğinin kaldırılmamasıdır. Bu açıdan bakıldığında, Rousseau'nun okul-yaşam ikiliğini kaldırarak eğitimle yaşamı birleştiren anlayışı günümüzde de önemini sanıyorum sürdürmektedir.

8. Eğitimde Bireysellik

Daha önce de belirtildiği gibi(Nasıl Bir Eğitim'de), Rousseau'nun eğitimde temel amacı çocuğun doğuştan getirdiği yapısını bozmadan geliştirmektir. Bunun için çocuğun her yönüyle tanınarak, temel özellikleri, yetenekleri, ilgi ve eğilimlerinin bilinmesi gerekir. Çünkü Rousseau'ya göre, her zekanın özel bir şekli olup, eğitimde başarılı olabilmek için, zekaya kendine özgü şekle göre idare edilmesi gerekmektedir(3). Hatta Rousseau, çocuğa verilecek örneklerin bile çocuğun yapısına ve yeteneklerine uygun olmasını istemekte olup, bunun için çocuğa serbest hareket etme olanağı verilerek, gizli ve gerçek yetenekleri anlaşılmalıdır, diyor(4). Rousseau'da bireysel eğitim anlayışının oluşmasında, ya da eğitimi bireysel düzeyde ele almasında, öyle sanıyorum ki, Locke'un etkisi büyüktür. Çünkü Locke, her insanın eğitimi farklı olmalıdır; aynı yöntemle eğitilecek iki çocuk mevcut değildir, diyerek eğitimde bireyselliği açık bir şekilde dile getirmektedir(5). Sanıyorum, eğitimi bireysel düzeyde ele almakla Rousseau, ço-

(1) Dewey, Mektep ve Cemiyet, a.g.e. , s.72.
 (2) Dewey, Nasıl Düşünürüz? a.g.e. , s.58.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.55.
 (4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.140.
 (5) Aytar, a.g.e. , s.173.

cuğun(Emile'in), doğuştan getirdiği yeteneklerine, ilgi ve eğilimlerine uygun bir biçim kazanmasını kolaylaştırıyor. Çünkü, bilindiği gibi kalabalık ortamda, insanın bireysel düzeyde tanınması zorlaştığı gibi, insanın kendine özgü yapısı ve yeteneklerinin anlaşılması da oldukça güçleşir. Böyle bir durumda, bireyin yeteneklerine uygun eğitim görebilme şansı da azalır. Oysa Dewey'in de belirttiği gibi, eğitim her insanın doğarken beraber getirdiği yeteneklerinin gelişiminden ibaret olduğu söylenebilir(1). Nitekim James de, çocukların eğilimleri ve zihniyetleri bilinmezse çalışmalarının çoğu boşa gider, demektedir(2).

Öyle gözüküyor ki, günümüzde eğitimi(örgün eğitimi) bireysel düzeyde ele almak oldukça güç, belki de olanaksızdır. Sınıfların kalabalığından, yerlerin darlığından, araç ve gereçlerin yetersizliğinden sıklıkla yakınıldığı örgün eğitimde, Rousseau'nun düşündüğü gibi, eğitimi bireysel düzeye indirgemek biraz hayal gibi gelebilir; bu açıdan eleştirilebilir. Ama, eğitimin niteliğini ve verimliliğini artırabilmek için en azından, ilgi ve eğilimleri aynı düzeyde olan çocukları biraraya getirerek, yeteneklerine uygun küçük gruplar oluşturarak eğitimi bireyselliğe yaklaştırmamız son derece uygun olacağı düşünüldünce, sanıyorum Rousseau'nun büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir. Tecrübe açısından da olaya bakıldığında, bireysel düzeyde eğitimin önemi daha da artmaktadır. Çünkü, bilindiği gibi, tecrübeler çoğu bireysel düzeyde yaşanabildiği gibi, eğitsel değeri de bireyselleştikçe artar. Kalabalık bir sınıfta, bir kişinin konuşmasını veya etkinliklerini(problem çözme, deney yapma gibi) izleyen veya dinleyen çocuğun eğitsel tecrübeler kazandığını söyleyemeyiz. Çünkü tecrübe, daha önce de belirtildiği gibi, olayın içine girme, olayı yaşama, özümleme işidir.

(1)Dewey, Yarın Mektepleri, a.g.c. , s.18.

(2)James, Terbiye Musahabeleri, a.g.c. , s.37.

9. Öğrenme Yolunun Öğrenilmesi (Bilgi Elde Etme Yolunun Öğrenilmesi)

Çocuğun yapısına uygun, doğal gelişimini isteyen Rousseau, eğitimde dışarıdan yapılan (anne-baba ve eğitimci) her türlü baskı ve yönlendirmeleri önleyebilmek için olmalıdır ki, özellikle öğrenme yolunun öğretilmesi üzerinde önemle durarak, bu kitabındaki konum, Emile'ine bilim ve fen öğretmek değil, gerektiğinde bunları öğrenmeyi öğretmektir, diyor(1). Öğrenme yolunu, bilgi elde etme yöntemini öğrenen çocuk, kendi istek ve ilgisine göre bilgi edinmesi kolaylaşacağından, kendi yapısına uygun bir biçim kazanabilir. Bunun için olmalı ki, Rousseau, her iyi ve faydalı eğitimin temel ilkesi, çocuklara bilimleri öğretmek değil, sevgiyle vererek, öğrenme yöntemlerini göstermek olmalıdır, diyor(2). Çünkü, çocuğun öğrenmek istediği şeyler otoritenin (anne-baba, eğitimci) düşündüklerinden farklı şeyler olabilir; öğrenme yöntemini öğrenen çocuk, bu durumda kendi yetenek ve isteklerine uygun gelişimini kendi kendine sağlayabilir. Ayrıca, öğrenme konularının çocuğun sevebileceği bir sevgiyle verilmesi, öğrenmeyi yaşam boyu sürecek bir etkinlik haline getirebilir. Bu yüzden Rousseau, çocuğa, gerçekleri öğretmekten fazla, hatalarını keşfederek, her zaman kendi kendine gerçekleri bulabilmesi için ne şekilde hareket edeceğini öğretmek söz konusudur, diyor(3). Öyle gözüküyor ki, Rousseau'ya göre, öğrenmede önemli olan, öğrenmenin konusu, malzemesi değil, yöntemidir; bilgi elde etme yolunun öğrenilmesidir. Bunun için Rousseau, çocuklara hazır, bilinen bilgilerin, bilindiği gibi öğretilmesini istememektedir. Emile'e teraziye bile hazır vermeyip kendisine yaptırıyor; bilimi öğrensin, icat etsin, diyor(4). Çocuğun, ne zaman, nerede, nasıl kullanacağı belli olmayan bilgilerle doldurularak ayaklı kütüphane haline getirilmesini istemediğinden, öğrenmenin konusu üzerinde fazla durmuyor. Ona göre, öğ-

-
- (1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.154.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.122.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.152.
 (4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.119.

renme yöntemini kazanan çocuk, uygun koşullarda ve zamanda istediği-kullanabileceği bilgileri edinebilir.

Rousseau'nun öğrenmenin konusu üzerinde fazla önemle durmayışı eleştirilebilir. Çünkü, özellikle günümüzde, uzun yılların birikiminden oluşan kültürde, çocuğun neyin öğrenmeye değer olup olmadığını belirleyerek, öğrenmede zaman ve enerji kaybını önleyerek, sağlıklı bir kişilik geliştirebilmesi olanaksız gibidir. Kültürde öğrenmeye değer şeylerin belirlenmesi, yani öğrenme konularınının saptanması, Turgut'un da dediği gibi, günümüzde de eğitimin önemli sorularından biridir(1). Çocuğun öğrenmek istedikleriyle, otoritenin(anne-baba, öğretmen, yönetim) istekleri arasında her zaman uyum sağlanamaz. Geleneksel eğitimde bu uyumun oldukça düşük düzeyde olduğu söylenebilir. İlgili bakanlıkça belirlenen programları, istenen zamanlarda, genellikle programlandığı biçime bağlı kalınarak çeşitli tür ve düzeydeki okullarda gerçekleştirilen eğitimde, çocuğun istekleri çoğunlukla gözönünde bulundurulmaz. Çocuk, kendi ilgi ve isteği dikkate alınmadan otoritece(anna-baba, öğretmen, bakanlık) uygun görülen bilgi ve becerileri öğrenmek zorunda kaldığından, yeteneklerine uygun biçimde gelişmesi zorlaşır. Bu sorun, çocuğun istekleri belli oranda gözönüne alınan ilerici(progresif) eğitimde daha sağlıklı bir çözüme ulaşmaktadır. Çocuğun ilgi ve isteklerini gözönünde bulandıran, yeteneklerini geliştirecek programlar düzenleyerek, çocuğun öğrenme etkinliklerine katılması sağlanarak verilecek bir eğitim, sanıyorum daha sağlıklı olur. Böyle bir eğitim sürecinde, çocuk, öğretmeniyle birlikte araştırma çalışmalarına katılarak, araştırma yöntemlerini de öğrenebilir. Çocuk, birtaraftan, kültürde önemli görülen bilgi ve becerileri öğrenirken, birtaraftan da Rousseau'nun dediği gibi, bilgi elde etme yolunu, araştırma yöntemini de öğrenmiş olur.

(1)Turgut, a.g.e. , s.32.

Öyle sanıyorum ki, günümüzde de, eğitim kurumlarının en önemli görevi, Dewey'in de dediği gibi, hazır bilgileri nakletmek değil, gerektiğinde bu bilgileri kazanmayı öğretmektir(1). Çünkü, ancak bu şekilde birey yaşam boyu öğrenmeyi sürdürerek, kendini gerçekleştirebilir. Bilgilerin her geçen gün büyük bir hızla artış gösterdiği çağımızda, bireyin yaşam boyu uyumunu kolaylaştıracak her şeye özgün eğitim süresince verilmesi olanaksızdır. Bu nedenle, Russell'in dediği gibi, eğitim, sorunlara doğru cevap verme açısından değil, araştırma ruhu ve yöntemini öğretmek amacıyla verilmesi gerekir(2). Başka bir açıdan, Kant'ın dediği gibi, çocuklara özellikle düşünmeyi öğretmek gerekir(3). Çünkü, ancak böylece çocuklara öğrenme sevgisi ve araştırma yöntemi öğreterek, düşünebilen, kendi kendini yönetebilen aydın kişilerin yetişmesi sağlanabilir. Aynı zamanda Dewey'in de belirttiği gibi, demokratik bir toplum, ancak böyle oluşturulabilir(4).

Zihinsel gelişim bölümünde de ayrıntılı biçimde açıklandığı gibi, Rousseau'nun eğitimde önemli amaçlarından biri de, çocuğun usavurma(muhakeme) gücünü, yani zihinsel yapısını güçlendirmek olduğundan, çocuğun öğrenme yöntemini öğrenmesi bu açıdan da önemlidir. Çünkü, Rousseau, Emile için, kendi kendine öğrenme mecburiyeti sayesinde, başkalarınınkini yerine, ancak kendi usavurmasını kullanır, diyor(5). Ona göre, genç adamı zihinsel yönden geliştirebilmek için, kendi yargılarınızı ona nakledeceğinize, kendi kendine akıl yürüterek yargılar vermesini öğretmek gerekir(6). Rousseau, öğretmenlik sanatını da, çocuğun usavurmasını geliştirerek, yerinde yargılar vermesini sağlamak olarak görüyor(7). Çünkü, ona göre bu sayede, çocuğun otoritelere(anne-baba, eğitimci, gelenek-görenek, dinsel yargılar, dogmalar) bağıllığı azalarak kendi zihinsel gücüne dayanarak hareket etme alışkanlığı gelişebilir.

(1) Dewey, Yarının Mektepleri, a.g.e. , s.30.

(2) Russell, Eğitim ve Toplum Müzani, a.g.e. , s.124.

(3) Kant, a.g.e. , s.18.

(4) Dewey, Yarının Mektepleri, a.g.e. , s.257.

(5) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.153.

(6) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.135.

(7) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.114.

Önemli olan çocuğun davranışlarını belirleyen, isteği, yetenekleri ve zihinsel gücünün olmasıdır. Bu yüzden, öğrencinin, kendi usavurmasından başka, hiçbir otoritenin idaresi altında hareket etmediğini gözleriyle görüp, kalbiyle hissetmelidir, diyor(1). Bu anlayışından dolayıdır ki, Emile'i hiçbir dine ve mezhebe sokmadan (en iyisini seçebilecek hale getirip), serbest bırakacağız, diyor(2).

Öyle sanıyorum ki, Rousseau'nun sözünü ettiği, öğrencide, öğrenme isteği uyanırılarak, öğrenme yönteminin, araştırma alışkanlığının kazandırılması günümüz için de son derece önemli olup, güncelliğini korumaktadır. Sık sık sözü edilen aydın kişi, araştırma yöntemini kazanmış, öğrenme isteğini yaşam boyu sürdürebilen kişidir. Ancak böyle bir birey, zihinsel gücü gelişerek, kendi kendini yönlendirerek, kendini kültürel alanlarda (sanat, edebiyat, felsefe, bilim, teknoloji gibi) gerçekleştirecek, bugün eserler ortaya koyabilir. Konuya bu açıdan da bakıldığında, Rousseau, çocuklara öğrenme yönteminin kazandırılmasını istemekle ne kadar haklı olduğunu, birkez daha görülebilir.

10. Kadın ve Eğitimi

Doğal eğitimi savunan Rousseau, kadınlar için farklı bir eğitimi öngörmektedir. Ona göre, kadınlar cinsiyet yönünden erkeklerden farklı bir yapıya sahip olup, farklı sınıfları oluştururlar. Kadınlara erkek cinsleri için Rousseau, gerçek surette ayrılmış iki sınıftan başkasını tanımıyorum, diyor(3). Rousseau'ya göre, kadın ve erkek cinsiyete bağlı bulunan şeylerde farklı olmalarına karşın, insan türüne özgü şeylerde ortaklardır. Yani, cinsiyete ait olmayan her şeyde kadın erkektir, aynı organlara, aynı yeteneklere sahip olup, makine aynı şekilde kurulmuş, parçalar ve işleme tarzı birbirinin aynıdır. Kadın ve erkeğin, toplum içinde ortak gayenin oluşma-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e., s.194.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e., s.198.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e., s.325.

sında eşit derecede, fakat farklı biçimlerde katılmaları aralarında farklılığın oluşmasına neden oluyor. Bu yüzden erkekler etkin ve kuvvetli, kadınlar ise, pasif ve zayıf olurlar; birincilerin istemesi ve yapabilmesi, ötekilerin ise, az dayanıklılık göstermesi gereklidir, diyor(1).

Rousseau'nun kadına eğitimiyle ilgili görüşlerine geçmeden önce, kadınlar nasıl görüldüğü üzerinde biraz daha durulması, sanıyorum yararlı olacaktır. Rousseau'ya göre, kadının dayanabileceği yegane kuvvet, yeteneği ve güzelliğidir. Bu nedenle olmalı ki, kadınların, beyaz ciltleri yara bere ile sertleşmeli, yüzleri de her türlü temaslardan esirgenmiş bulunmalıdır, diyor(2). Bu anlayışa bağlı olarak, kadınlara toplumsal yaşamda erkeklerden farklı, görev ve sorumlulukları uygun görmektedir. Kadın, özellikle kocasının saygısını çekebilmeli; yalnız kendisini sevdirmekle kalmamalı, tavır ve hareketini ona beğendirmelidir, diyor(3). Hatta, daha da ileri giderek, kadın erkeğe tabi olmak, onun haksızlıklarına dayanmak için yaratıldığı kanısındadır. Öyle gözüküyor ki, Rousseau kadınları cinsiyetlerine bağlı yapılarına dayanarak, erkeklerden farklı bir düzeyde ve konumda ele almak istiyor. Nitekim, Sophie'ye, Emile sizin kocanız olmakla sizin başkanınız olmuştur, onun için ona uymak size düşer, doğa böyle emrediyor, diyor(4).

Bu görüşleriyle, kadınları farklı bir konumda düşünen Rousseau, kadınlara farklı bir eğitim uygun görmektedir. Bu yüzden, kadınlara korkmadan kadına eğitimini veriniz; cinslerine özgü görevleri verdiriniz, diyor(5). Rousseau, kadınların çeşitli konularda bilgi sahibi olmalarını uygun görmeyerek, bir kadının sırf kendi cinsine özgü işlere bağlanarak diğer işler konusunda derin bir bilgisizliğe mahkum bırakılmasını,

-
- (1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.277-278.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.102.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.301.
 (4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.387.
 (5) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.292.

istisnasız olarak ayıplamayacağını söylüyor. Bu düşüncesine uygun olarak, Shopie'nin en çok bileceği ve kendisine en büyük özenle öğretilen elbisesini biçmek ve dikmek gibi işlerdir, diyerek kadınları daha çok el becerisi ve yetenek gerektiren işlere uygun görmektedir. Bu anlayışını güzel sanatları kızlara uygun görerek de ortaya koyuyor(1).

Kadın inceler, erkek akıl yürütür, diyor Rousseau, soyut ve kuramsal gerçeklerle ilgili araştırmalar, pozitif bilimlerle ilgili temel kurallar, fikirleri genelleştirmeye yönelik her şey, kadınların harcı olmayan işlerdir, diyerek kadınların öğrenecekleri şeyler yalnız, pratik işlerle ilgili olmasını istiyor. Çünkü ona göre, kadınlar pozitif bilimlerde başarılı olmak için lazım gelen "doğru görüş ve dikkate" yeterli derecede sahip değildir(2). Görüldüğü gibi Rousseau, kadınlara cinsiyetlerine bağlı olduğuna inandığı farklı yapılarına uygun bir eğitimi, belki de eğitimsizliği öngörmektedir.

Rousseau, kadın erkek ayrımını yaparak(cinsiyete bağlı olsa da) kadınlara farklı bir eğitim düşünmesi, öyle sanıyorum ki, en çok eleştirilebilecek taraflarından biridir. Hele hele, kadınlara pozitif bilimlerde başarıyı sağlayan "doğru görüş ve dikkate" yeterli derecede sahip olmadıkları görüşüne katılmak, günümüzde olanaksızdır. Öyle sanıyorum ki, Rousseau'da böyle bir düşüncenin oluşmasında içinde yaşadığı dönemin yaşam koşullarına büyük etkisi vardır. Sanayi ve teknolojinin yeterli oranda gelişmediği, cinsiyete dayalı rollerin yaygın olduğu, kadının toplumsal yaşamda yeri ve önemi anlaşılamadığı bir dönemde(XVIII. yüzyılda), Rousseau'nun yanılmasını çok görmek gerektiği kanısındayım. Kaldı ki, günümüzde-çağımızda bile birçok ülkede, kadınların eğitim düzeyleri ve konumları Rousseau'nun öngördüğü düzeyde bile değildir. Bununla birlikte, bilindiği gibi, günümüzde sanayi ve teknolojinin gelişmesi sayesinde cinsiyete dayalı meslekler azaldığı gibi, kadınların toplumsal yaşamdaki yerleri ve

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.292.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.304-305.

Önemleri artarak birçok meslekleri erkeklerden daha iyi yapar duruma gelmişlerdir. Bu yüzden kadınların eğitimlerini farklı düşünmek, hele hele pozitif bilimlerde başarılı olamayacaklarına söylemek, olanaksızdır. Belki, özel durumlarından dolayı (gebelik, süt anneliği vb.) görev ve sorumlulukları, belli sürelerde aksayabilir. Ana, bunları önlemek, gerekli önlemleri almak çağdaş devletin görevlerindedir. Kaldı ki, çocukların ilk dönem eğitimlerinde en büyük sorumluluğuna annelerde olduğunu söyleyip, kızların eğitim görmelerini istememek, kendi içinde tutarsızlık, çelişik bir düşünce olur.

11. Cinsel Eğitim

Cinsel eğitime ne zaman başlanmalıdır? Çocuğun bu konuyla ilgili soruları nasıl karşılanmalıdır? Çocuk susturulmalı mıdır, yoksa doğru veya yanlış yanıtlanmalı mıdır? Sanıyorum bugün de, anne-baba ve eğitimcileri en çok uğraştıran sorunlardan biri de budur. Doğal eğitimi benimseyen Rousseau, bu konuda da, çocuğun doğal gelişimi bozulmadan uygun bir dönemde (ergenlik döneminde), gerekli bilgilerin verilmesinden yana gibi gözüküyor. Ona göre cinsel bilgiler, çocuğun bu bilgilere ihtiyaç duyduğu bir çağda, yani ergenlik döneminde verilmelidir. Bundan önceki dönemde, çocuğun bu alandaki bilgileri öğrenmek zorunda olmadığı çağda, bu alandaki gizli şeyleri öğrenme isteği, merak duygusu tahrik edilmemeli, ilgisi bu yönlere çekilmemelidir. Çünkü, Rousseau'ya göre, çocukta merak duygusu kendiliğinden oluşmaz, bu yüzden bu duygunun oluşmasını sağlayacak biçimde davranılmamalıdır(1). Emile'i, anne-baba, eğitimci ve eşya üçgeni içinde yetiştirmeye çalışan Rousseau, aynı zamanda cinsel eğitim için de uygun bir zemin hazırlanmış gibi gözüküyor. Bu ortamda, çocuğun zamanından önce tahrik edilmesi önlenmediği gibi, konuyla ilgili bilgileri de ilgili (anne-baba ve eğitimci) ve sağlıklı kaynaklardan edinmesini de kolaylaştırması olmaktadır.

(1) Rousseau, Emile, a.g.e., s.161.

Rousseau'ya göre, çocuğun cinsel duygularını zamanından önce uyandıran, tahrik eden, özellikle uygun yapıları ve yaşantıları içeren kalabalık yerleşim yerleri, şehirlerdir. Daha çok bunun için olmalı ki, daha önce de belirtildiği gibi Emile'i, kırdan, köyde, doğayla baş başa, açık havada eğiterek çocukları, doğal yapılarını bozarak, gençliği zamanından önce hırslandıran kadın sürülerinin ve taşkınlıklarının bulunduğu şehirlerden uzak tutun, diyor(1). Böylece, Rousseau, zamanından önce, ihtiyaç olmadığı bir dönemde, çağda, çocuğun ilgi ve dikkatini cinsel konulara ve bilgilere yönelmesini önlemeye çalışıyor. Aslında, onun amacı, gençlere cinsel bilgileri yasaklamak, cinsel konuları tabu haline getirmek değildir; zamanından önce ortaya çıkışını engellemektir. Hatta, çocuk, gizli şeyleri öğrenmek eğilimini ortaya koymuşsa, çocuğu yanıltmak, ya da yanlış yollardan giderek bilgi edinmesi doğru değildir. Çocuğun, "Anne çocuklar nasıl oluyor?", gibi sorular karşısında, çocuğu aldatmaktansa, verilecek en iyi cevap, onu susturmak olmalıdır; eğer çocuk, kendisini ilgilendirmeyen sorulardan dolayı her zaman susturulmak alışkanlığını almış ve gizlenmek istenilen sırra karşı şüphe ve merak etmeyecek derecede ilgisiz bir çocuksa, bu yöntem iyi olabilir, diyor(2).

Rousseau, çocuğun ortaya koyduğu, açığa vurduğu cinsel konularla ilgili merak duyguları karşısında, anne-baba ve eğitimcilerin tutumlarıyla ilgili kesin, katı bir anlayış içinde değildir. Çocuk susturulabileceği gibi, uygun görüldüğünde sorularının cevaplanabileceğini de söylüyor. Çünkü ona göre, çocuğun merak duygusunu gidermek, tahrik etmekten daha az tehlikelidir. Cevaplar sade, sıkıntısız, gülmeksizin ve esrarrengizlikten uzak, özellikle ciddi, kısa, kesin ve kuşkuya yer vermiyecek biçimde olmasına özen gösterilmesini istiyor. Rousseau'ya göre, ergenlik döneminde, o zamana kadar özenle gizlenmiş tehlikeli sırları öğretmekten çekinilmemelidir. Bu sırları kendiliğinden veya başkasından değil, yalnız ilgili kişilerden(anne-baba ve eğitimci) öğrenmesini zorunlu

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.173.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.162.

görmektedir. Bu yüzden gençlere sevgiyle, anlayışla, hoşgörüyü yaklaşılarak, onlarla arkadaş olunmasını istiyor. Kalplerini okşayacak hoş bir eda ile aşktan, kadınlardan ve hazzardan söz ediniz ve sırdaşları olmak için hiç bir şeyi esirgemeyiniz; ancak bu sayede gençlere hakim olur ve konuşmalarınızın usanç vermediğinden ve sizi istediğinizden fazla konuşturacaklarından emin olabilirsiniz, diyor(1). Rousseau'ya göre, cinsel eğitimde öncelik olan, gencin güvenini kazanarak, onunla arkadaş olabilmektir. Bu sağlandığında, başkalarının kendisine gizli olarak söylediği her şeyi size çekinmeden söyleyebilir. Böylece, gencin doğal gelişimine uygun, gerektiğinde(ergenlik döneminde) doğru ve sağlıklı bilgiler edinmesi sağlanabilir.

Rousseau'nun söylediği gibi, çocuklara cinsel eğitimle ilgili bilgiler ihtiyaç duydukları bir çağda, yani ergenlik döneminde verilerak, o zamana kadar susturulmaları uygun olabilir. Ama, öyle sanıyorum ki, teknolojinin ve sanayinin geliştiği, kentleşmenin hızlandığı, bilgi edinme ve toplumsal etkileşimin giderek hızlandığı çağımızda, böyle bir yöntemin izlenmesi oldukça güç, belki de tehlikeli olabilir. Susturulan çocuk, ilgisini sağlıksız kaynaklardan gidermeye yönelebilir. Bu nedenle, Russell'ın da belirttiği gibi, seks bilgisini de başka bilgiler gibi görerek çocuğun soruları her zaman gerçeğe uygun yanıtlanması, başka bir deyişle, soruların yanıtlanmasını seks eğitiminin temel bir parçası olarak görülmesi, sanıyorum daha çok uygun olur(2). Bu yüzden Rousseau'nun söylediği gibi, çocuklarla arkadaş olarak, onlarla güvenini kazanarak, her şey sıradan, her gün yaşanan diğer olaylar ve bilgiler gibi görülerek, çocuğun soruları Yörükoğlu'nun da ayrıntılı biçimde belirttiği gibi, değişik tavırlar ve biçimler almadan, aslına uygun, çocuğun anlayabileceği dille yanıtlanmalıdır(3). Böylece, çocuğun içinde şüphe ve merak kalmamalıdır.

(1) Rousseau, Emile, a.g.e., s.252.

(2) Russell, Eğitim Üzerine, s.166.

(3) Atalay Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, S. Baskı, T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984, ss.174-183.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZİHİNSEL GELİŞİM

1. Çocuk Eğitiminin Amacı

Öyle gözüküyor ki, Rousseau'nun eğitimdeki temel amacı, gelişmeye uygun çocuk zihnini, "gelişmiş zihin" düzeyine ulaştırmak, başka bir deyişle, zihinsel gelişimi sağlamaktır. Bu yüzden o, daha çok "gelişmekte olan zihin" üzerinde durarak, çocuğun, bedensel-toplumsal gelişimine uygun, zihinsel gelişimi sağlayabilmesi için, uygun koşulları oluşturmaya çalışıyor. Bu nedenle Rousseau, "Terbiyenin şaheser gayesi muhakemeli adamlar yetiştirmektir", diyor(1).

Rousseau'ya göre, doğuştan durumumuz iyi değildir; her yönden gelişmeye uygun, ama kendi kendimize yeterli olacak durumda doğmuyoruz. Yani, ona göre, zayıf doğuyoruz, kuvvete, yardıma, uslanlamaya ihtiyacımız var. Çocuk, kendi kendine yeterli olmadığında, bakıma muhtaçtır. Yalnız bu bakıma, çocuğun kendi kendine yeterli olmasını sağlayacak biçimde olmalıdır. Ona göre çocuk, dışardan yönlendirilmemeli, gelişimine uygun biçimde kendi kendini yönlendirmeli, idare etmelidir. Eğer çocuğa, git, gel, kal, bunu yap, bunu yapma diye yönlendirilecekse, çocuğun kafasına gerek kalmıyacaktır, diyor(2). Bu yüzden, çocuğun zihinsel yapısının gelişmesine yardımcı olunmasını istiyor. Bunu isterken, çocuğun emirle, sözle bir şey yapmasına da karşı çıkarak, çocuğun sağduyulu olmasını, yani yargılarında yanılmayacak düzeye gelmesini, zihinsel yapısının gelişmesini istiyor. Aksi durumda, çocuğun daima başkaları tarafından yönetilmesine, başkalarının elinde oyua-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.50.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.77-78.

çak olmasına neden olabilir. Bu yüzden olmalıdır ki, çocuğun her türlü otoriteye bağlanmasını da istememektedir. Çünkü otoriteye bağlanan çocuk, ona göre, davranışlarında başkalarına bağımlı kalarak, kendi isteğine göre hareket edemez; kendi varlığını yaşayamaz. Böyle bir durum da, yani çocuk için her şeyin düşünüldüğü bir ortamda, "Çocuk neyi düşünsün?", diyor(1).

Nitekim Rousseau, Emile'i başkalarının etkisinden-otoriteden kurtarabilmek için, kendi kendine öğrenme yöntemini de uygun görerek, zihinsel düzeyini bu şekilde geliştirerek, başkalarının uslanılması(muhakemesi) yerine, kendi uslanma gücünü kullanmasını sağlıyor. Çünkü, ona göre, birçok hatalarımız kendimizden fazla başkalarından gelir(2). Çocuğun başkalarının etkisinden, otoriteye bağlanmaktan kurtulabilmesi için, zihinsel gücünü, yani akıl yürütme, uslanma yeteneğinin geliştirilmesi, böylece zihinsel gelişimi sağlanarak, "gelişmiş zihne" sahip olması gerekir. Rousseau, izlediği yöntem sonucunda, bu amaca ulaştığı düşüncesindedir. Bu nedenle, izlediği yöntem sonucunda Emile için "Muhakeme melekesi tam, isabetli, doğru ve salim olacaktır", diyor(3). Rousseau öğretmenlik sanatını da, çocuğun zihinsel gücünün geliştirilmesi açısından ele alıyor. Bu yüzden öğretmenlik için, çocuğun toplumsal yaşam hakkında iyi uslanma yürüterek, yerinde yargılar verebilmesine yardımcı olmaktadır, diyor(4). Kant da, zihinsel gelişime önem vererek, çocuklara özellikle düşünmeyi öğretmek gerekir, diyor(5).

Görüldüğü gibi, Rousseau'nun amacı insanı, doğada ve toplumsal yaşamda, her türlü baskı ve otoritenin etki ve yönlendirmesinden kurtararak, özgürce yaşamasını sağlamak, bunun için de zihinsel düzeyini geliştirmektir. Ona göre insan, her türlü eyleminde kendi zihinsel gücüne dayanmalıdır. Bu yüzden

-
- (1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.79.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.154.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.102.
 (4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.138.
 (5) Kant, a.g.e. , s.18.

zihinsel gelişim, Rousseau'da, eğitimde ulaşılmaması istenen sonucul hedeftir. Bütün çalışması ve gayreti, adım adım bu hedefe ulaşmaya yöneliktir. Ona göre çocuk, doğuştan getirdiği yapısına ve olgunlaşma düzeyine uygun, zihinsel yapı geliştirilmesine yardım edilmelidir. Çünkü, ancak insan böylece, yani "gelişmiş zihne" sahip olmasıyla, kendi kararlarına kendisi verebilir; toplum ve doğa içinde özgürce, insanlığını, kendi varoluşunu yaşayabilir. Öyle sanıyorum ki, Rousseau zihinsel gelişime verdiği bu önemle aynı zamanda, Kant'da netleşen, insan düşünme ve değerlendirmelerinde, din ve geleneklere bağlı kalmaktan kurtulup, kendi akli, kendi deneyimleriyle yaşamına yön vermelidir, şeklinde açıklanan "Aydınlanma" düşüncesine de öncülük etmiş oluyor.

2. Çocuğun Zihinsel Yapısı

"Öğrenmeye elverişli, fakat hiç bir şey bilmeyerek, öğrenmeyerek doğuyoruz", diyen Rousseau, insan zihninin doğuştan boş, temiz, arı, gelişmeye, öğrenmeye elverişli olduğunu söylüyor(1). Oysa Descartes, insan ruhunda, önceden yerleşik olarak bulunan, deneyden edinilmeyen, "doğuştan ideler" in (Tanrı, formel mantık, metafizik ideleri gibi) bulunduğunu, bu gibi düşünceleri geliştirebilmek için insan zihninde doğuştan bir yatkınlık bulunduğunu söylüyor. Eski Yunan düşünürlerinden Sokrates ise, insan ruhunda, herkes için ortak olan, saklı doğruların bulunduğunu, bunların sorup soruşturmayla, yani diyalogik yöntemle ortaya konulabileceğini, bilgin bir hale getirilebileceğini söylerken, öğrencisi Platon da, ruhta bilinçsiz bir halde doğuştan tasarımların olduğunu söylüyor.

İngiliz tecrübecilerden Locke ise, insan zihni ile ilgili farklı bir görüş ileri sürmektedir. Ona göre, insan ruhunda, doğuştan idelerin bulunmadığı gibi, Descartes'ın söylediği gibi, bu ideleri bilmek için ruhta yatkınlık da bulunmamaktadır. Ona göre, anlık, başlangıçta üzerinde hiç bir şey yazılmamış düz beyaz bir kağıt gibidir (tabula rasa). Baltacı-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.27.

oğlunun da belirttiği gibi, Rousseau Locke'un bu görüşünden oldukça fazla etkilenmiş olmalıdır(1). Çocukluk, uslaamlama fetisinin uykusudur, diyen Rousseau, Locke gibi çocuk zihninin başlangıçta, boş, arı, fakat gelişmeye uygun olduğunu söylemek istiyor; aynı düşünceyi ifade ediyor(2). Rousseau, çocuğun zihinsel yapısının zaman süreci içinde, bedensel ve duygusal gelişimine uygun olarak geliştiğini, bu nedenle de, çocuklarla uslaamlamanın(muhakemeleşmenin), başka bir deyişle, akıl yürütmeye çalışmanın gereksiz olduğunu, böyle bir durumun, işe sondan başlamak, eserden, eseri yapana çıkarmak gibi olacağını söylüyor(3). Çünkü, Rousseau'ya göre, uslaamlama, akıl yürütme, zihinsel gelişmenin son basamağı olup, çocuk zihni bu düzeye adım adım gelişerek ulaşmaktadır. Bu yüzden, çocuklar uslaamlamadan, mantıktan bir şey anlasalar da, eğitime ihtiyaçları olmazdı, diyor(4).

Rousseau'ya göre, düşünmek bir sanat olup, insan doğal bir durum olarak düşünür. İnsan, diğer zihinsel etkinlikler gibi, düşünmeyi de, ama daha güçlükle, daha zorlukla öğrenebilir, diyor(5). Ama zaman gerekli; ancak, zaman süreci içinde zihin, gelişim sürecini tamamlayarak, işlevlerini yerine getirebilecek duruma gelebilir. Bu düşüncelerinden de anlaşılacağı gibi, Rousseau'ya göre, doğuştan çocuk zihni, "gelişmeye uygun", "gelişmeye hazır" durumdadır. Bu nedenle eğitimin amacı da, "gelişmeye uygun" çocuk zihnini bozmadan, doğal yapısına uygun gelişimini sürdürerek, "gelişmiş zihin" düzeyine ulaştırmaktır. Rousseau bunu nasıl gerçekleştirdiğini, bunun için nasıl bir yol izlediğini, bundan sonra "Çocukta Zihinsel Gelişim" başlığı altında incelenecektir.

(1) Baltacıoğlu, Terbiye Felsefesi, a.g.e. , s.20.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.68.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.50-51.

(4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.50.

(5) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.325.

3. Çocukta Zihinsel Gelişim

Rousseau, çocukta zihinsel gelişim için öncelikle bedensel ve duyuşsal gelişimin gerekli olduğunu söyleyerek, zihinsel gelişimi bedensel ve duyuşsal gelişim temelinde oturtuyor. Başka bir deyişle, ona göre, gelişmekte olan zihni-çocuk zihni için, bedensel ve duyuşsal gelişim, zihinsel gelişimin önkoşuludur. Çocuk, ne kadar sağlıklılaşır ve kuvvetlenirse, o derece makul ve uslanılamalı olacaktır, derken Rousseau, zihinsel gelişim için, bedensel gelişimin önemini dile getirmiş oluyor(1).

Çocuğun zihniyi geliştirerek, gelişmiş zihne sahip olmasını sağlamak, Rousseau'nun eğitimde temel hedefi olduğundan benzetmek gerekirse, eğitimcinin aynı zamanda bir bahçıvan gibi davranmasını istiyor. Nasıl ki, bahçıvan ağacın meyve vermesi için, uygun doğal koşullar içinde yalnızca bakımını sağlamakla (sulama, gübreleme, budama gibi) yetinmesi gerekiyorsa, yani ağaca meyve vermesini öğretmesi gerekiyorsa, eğitimci de öncelikle çocuğun bedensel gelişimine uygun ortam hazırlamakla yetinmeli; çocuk bedensel bakımdan geliştikçe, zihinsel bakımdan da gelişerek, gelişmiş zihne sahip olabilir. Rousseau'ya göre, çocuğun bedensel bakımdan sağlıklı olması, yaşına uygun bedensel gelişim göstererek, organları (el-ayak, kol ve bacaklar) kullanıma hazır durumda bulunması demektir. Vücutta kullanmaya, organları işlevlerini yerine getirmeye hazır durumda bulunan çocuk, zihinsel gücünü de bunlara uygun düzeyde geliştirebilir. Kol ve ayaklarını istediği gibi kullanılabilecek, yani vücutuna hakim olan çocuğun, kendisinden başlayarak, yakın çevresini tanıması, anlaması, tecrübelerini çoğaltarak yaşantısını zenginleştirerek, zihinsel düzeyini geliştirmesi daha da kolaylaşır. Bu yüzden Rousseau, çocuğun zekasını işletmek, geliştirmek istiyorsanız, vücutunu daima idmanlaştırınız; akıllı ve uslanılamalı yapmak için bünyesini güçlü ve sıhhatli yapınız, çalışsın, hareket etsin, koşsun, bağırsın, daima hareket halinde bulunsun, maddi kuvvet bakımından adam

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.79.

olsun, zihinsel yönden de derhal adam olur, diyor(1).

Görüldüğü gibi, Rousseau'ya göre, sadece bedensel gelişim, tek başına amaç olmayıp, yalnızca düşünülmektedir. Çünkü, böyle bir durumda, yani yalnızca bedensel gelişim sağlandığında birey bir bütünlük oluşturamaz; gelişen vücudunu, organlarını(el ve ayaklarını) kendi kendine yönetemez, başkalarının buyruğu ve etkisi altına girebilir. Bunun tersi durumda ise, yani gelişmiş zihne sahip insan, kendi vücuduyla bir bütünsellik oluşturamazsa, başkalarını buyruğu altına almaya, yönlendirmeye çalışabilir. Oysa, Rousseau'nun düşündüğü, hedeflediği insan tipinde, ne yalnızca bedensel yönü gelişmiş ve etkin, ne de yalnızca zihinsel yönü gelişmiş ve etkin olmalıdır. Ona göre, çocuk, bedensel büyüme ve gelişimine uygun, zihinsel gelişmeyi de sağlayarak, bedensel ve zihinsel yönden bir bütün oluşturmalıdır. Ancak böylece, insan kendi kendine yeterli ve kendi kendini yönlendirebilir düzeye gelebilir.

Çocuğun sağlığı yerinde oldukça bedensel yapısı da gelişerek, Rousseau'nun dediği gibi, o, her şeye dokunmak, her şeyi hissetmek ve kullanmak ister. Bu suretle o, eşyanın sıcaklığını, soğukluğunu, sertliğini, yumuşaklığını, ağırlığını duyar; onların büyüklüğü, şekilleri, biçimleri vb. bütün özel durumlarıyla ilgili, bakarak, koklayarak, dinleyerek, dokunarak, yani duyu organları yoluyla alacağı duyumları değerlendirerek yargıda bulunacak duruma gelir(2). Yani, Rousseau'ya göre çocuk, edilgin(pasif) durumda olmayıp, sağlıklı ve gereksinimleri karşılandığı sürece, etkin(aktif) durumda olup, kendiliğinden tanıma, anlama, öğrenme süreçlerine girmeye yatkındır. Bunun için, Rousseau'ya göre, vücudun sağlam ve kuvvetli olması gerekir ki, çocuk düşünmeyi öğrenebilsin; zekasının aletleri olan organ ve duyları geliştirerek, bu aletlerden mümkün olan yararlanmaları sağlayabilsin(3). Başka bir deyişle , çocuğun sağlıklı oluşu, etkin olmasını sağlayarak, dış

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.77.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.30.

(3)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.84.

dünya ile etkileşimini kolaylaştıracağı gibi, duyu organlarına gelişimine de katkıda bulunarak, bunların işlevlerini yerine getirebilmelerine de olanak sağlayacaktır.

Duyularımız bilgilerimizin ilk aracıdır, diyor Rousseau, dış dünya ile zihin arasındaki ilişkiyi duyu organlarıyla kurup, zihinsel gelişmeyi duyu organları yoluyla alınan verilerle değerlendirilmesine bağlamaktadır(1). Ona göre, bizde ilk oluşan ve olgulaşan yetilerimiz, duyularımızdır. Bu yüzden ilk önce geliştirilmesi gereken organlarımız bunlardır; çocuk zihinsel yönden "gelişmiş zihne" sahip olmamasına karşın, duyu organları yönünden yetişkin insana yakına derecede gelişmiş durumdadır. Rousseau'ya göre, duyuları alıştırmak yalnız kullanmak demek değildir; kendiliklerimizden takâir etmeyi, duymayı öğretmek demektir. Çünkü, biz ancak öğrendiğimiz gibi dokunur, görür ve işitiriz, diyor(2). Yani duyu organları yoluyla elde edilen verilerin, duyuların değerlendirilmesi, anlamlı hale getirilmesi, öğrenme ile ilgilidir. Görme, işitme, dokunma vb. duyuların verileri (renk, ses, sertlik vb.) öğrendiğimiz biçimde anlamlı hale gelir.

Rousseau'ya göre, zihinsel gelişim ve düşüncenin oluşumu, ancak duyu organları sayesinde, duyu verileriyle sağlanabilir. Bunun için, "Bizim ilk felsefe üstadlarımız ayaklarımız, ellerimiz ve gözlerimizdir", diyor(3). Hatta ona göre, kitapların yerine, duyu organları geçirilmelidir. Çünkü, kitap vb. kaynaklardan öğrenilen bilgiler, çocuğun zihinsel gelişimine katkıda bulunmaz, ancak başkalarının ulemlamalarını kullanmasını sağlar. Oysa, Rousseau, çocuğun kendi zihinsel gücünün geliştirilmesini istiyor. Bu nedenle, daha önce de değinildiği gibi, çocuğun öğrenme yöntemini öğrenmesini istiyor; bu yüzden kitaptan öğrenmeye karşı çıkıyor. Yani, ona göre çocuk, "Isınan madenler genleşir" önermesini kitaptan öğreneceğine, bunu kendisi deneyerek, duyu organlarını kullanarak, ya-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.194.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.90.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.84.

şayarak, kendi zihinsel gücünü kullanarak-uslanlama yaparak öğrenmesi gerekir. Bu nedenle Rousseau, okumaya-kitaba karşı çıkıyor, çocuğun zihinsel gelişimini, uslanlama yetisini önüyor diye. Çünkü, ona göre önemli olan çocuğun çeşitli kaynaklardan(kitap, nasihat, nutuk vs.) başkalarının uslanlama sonuçlarını ezberlemesi değil, kendi zihnini geliştirerek, uslanlama yapabilecek duruma gelerek yargılarda bulunabilmesidir.

Gelişmekte olan zihinde, zihinsel gelişim nasıl bir yol izlediğini Emile örneğinde, Emile için, vücut ve duyuları idmanlaştırmaktan başlayarak, zihin ve uslanlama yetisini yatkınlaştırdık diyen Rousseau, gelişmiş bir zihin için de, duyuların zihinsel etkinliği, zincirleme oluşumu başlatmasını istiyor(1). Bu nedenle, doğanın eğitim ve öğretiminde imgelemi harekete geçiren, duyulardır; insanlarınkinden ise, tercihi olup, duyuları harekete geçiren imgelemdir, diyor(2). Gelişmiş bir zihinde, imgelemin duyu verilerine uygun bir biçimde oluşması, bireyin toplumsal ve doğal çevresiyle uyumlu olmasını sağlar. Böylece, aynı zamanda bireyin mutluluğuna da katkıda bulunmuş olur. Oysa, diğer durumda, yani imgelemin duyuları harekete geçirdiği bir durumda, bireyin uyumsuzluğu ve mutsuzluğu artabilir. Çünkü, birey duyu verilerine dayalı imgelem oluşturduğunda, içinde bulunduğu koşullarla bütünleşerek estetik duygular oluşturabilir. Birey mevsim değişikliklerinde ve doğal çevre farklılıklarında, duyulardan etkilendiği sürece, her durumun iyi yönünü görebilir; oysa, imgelemden etkilendiği sürece, örneğin, yazın-kışı, dağda-denizi, ormanda-ovayı özleyeceğinde uyumu zorlaşabileceği gibi, mutsuzluğu da artabilir.

Çocuk zihni, yani gelişmekte olan zihin üzerinde duran Piaget de, Rousseau gibi, zihinsel gelişimi, duyuusal-bedensel gelişim temeline dayandırmaktadır. Bu nedenle, çocuğun ilk gelişim dönemine "Duyusal-Devinin Dönemi" demektedir. Piaget'e göre de, çocuta zihinsel gelişim "Soyut İşlemler Dönemi"ne kadar, yani, "İşlem Öncesi(2-7)" ve "Soyut İşlemler Dönemi (7-11)" süresince, duyu organları yoluyla, duyu verileriyle sağlanmaktadır. Çocuk, ancak duyu organlarının konusu olan

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.150.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.160.

somut nesne, olay ve durumlarla ilgili zihinsel etkililikte bulunabilir. Başka bir deyişle, gelişmekte olan zihin, "Soyut İşlemler Dönemi" ne kadar, ancak, duyu verilerini değerlendirecek, işlevini sürdürebilir. Bu durumda Rousseau ve Piaget'e göre, uygulanan eğitim sisteminin(örgün eğitimin) çocuğun zihinsel düzeyini geliştirebilmesi için, eğitim ve öğretimin daha çok, çocuğu etkin kılarak bedensel gelişimini sağlayacak, duyu organlarını çalıştıracak biçimde olmalıdır. Yani, çocuk, yaparak-yaşayarak, tecrübe yoluyla eğitim süreçlerini yaşamlıdır. Bu durumda, çocuğun davranışlarını sınırlayan, duyularını etkilemeyen her türlü eğitim sistemi, çocuğun zihinsel gelişimine, yani gelişmekte olan zihne uygun değildir.

Rousseau'ya göre, çocuk bedensel bakımdan geliştikçe, duyu organlarında daha etkin hale gelerek, çocuğun çevre ile etkileşimi anlam kazanmaya başlar. Başka bir deyişle, duyu organları tarafından alınan uyarıcılar(ses, ışık, ısı vs.), ilk işlemden geçerek(psiko-fizyolojik) duyuuları oluştururlar. Duyular, gelişmekte olan zihnin, bilinçli olarak, çevre ve kendi vücuduyla(ağrı, açlık gibi) oluşturduğu etkileşimlerdir. Rousseau'ya göre, çocukların, bütün bilgileri duyuuları içindedir; hiç bir şey daha öteye(algıya) gidemez(1). Bu yüzden Rousseau, çocukların ilk öğrenecekleri, telafüz edecekleri kelimelerin, çocuğa gösterilebilen, hissedilir eşyaya ilişkin olmasını istiyor(2). Çocuğun yakın çevresini oluşturarak somut, yani duyu verilerini oluşturan nesne, olay ve olgular, Rousseau ya göre ilk öğrenme konuları olmalıdır. Çünkü, ona göre uslanılana çağından önce, çocuk düşünceleri değil, şekilleri alır ve tartar; şekiller ise(oyuncaklar, somut nesnelere), hissedilen eşyanın gerçek, uygun görüntüleridir; tasarlanmadık zihninde yalnız bulunabilir. Çocuklar, ona göre, duyuuları tutarlar, fakat düşünceleri seyrek muhafaza ederler(3).

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.68.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.35.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.68.

Rousseau'ya göre, duyuyla birlikte, duygular (elem-haz) da oluşur. Bu nedenle ona göre, çocuğun duygusal yaşama, zihinsel gelişimiyle beraber oluştuğu söylenebilir. Bununla birlikte Rousseau, duyuyla birlikte düşünceye dönüştürülür, fakat duygulardan düşünceye birden bire geçmeyelim diyerek, zihinsel gelişimin duygusal temele oturtulmasını istemiyor(1). Çünkü, bilindiği gibi duygular, duyuyla farklı olup, vücutta fizyolojik değişiklikler meydana getirirler. Oysa, duyuyla, zihnin duyu verilerini olduğu gibi, almasıyla oluşur. Bu yüzden Rousseau, ilk düşüncelerimizle maddi ve hissedilir cisimlerden doğduğuna, yani duyuyla doğduğunu söylüyor(2).

Rousseau'ya göre, duyuyla aynı zamanda algılamamızın da temelini oluşturur. Ona göre, duyuyla kuvvetiyle maddeler ayrı ayrı, tek tek ve ağada olmaları gibi görünürler; yani biz, renk, şekil, sıcaklık vb. özellikleri ayrı ayrı duyuyla(3). Bu duyuyla da, Morgan'ın dediği gibi, zihnimizde yorumlanarak anlamlı hale getirir, yani algılamamız(4). Tonlar dizisini melodi olarak, soğuk ve ıslak duyuyla yağmur olarak yorumlamamız gibi. Bu durumda görüldüğü gibi, çocukta algılamamızın oluşması, nesnelere ilgili duyuyla oluşmasına bağlıdır. Algılamamızla birlikte, kavramlar da oluşarak, zihinsel etkinlik başlar. Çay bardağını, su bardağını, süt bardağını algılayan çocuğun, bardak kavramını oluşturabileceği gibi. Bilindiği gibi, kavramlar, zihinsel gelişimin ve gelişiminin temel maddeleridir. Zihin geliştikçe, kavramlar çoğalarak, somuttan soyuta doğru bir geçiş gösterir.

Rousseau'ya göre, zihinsel yapının önemli bir bölümünü oluşturan bellek de, çocukta gelişmiştir. Çünkü, ona göre, eğer çocukta bellek gelişmiş olsaydı, küçükliklerinde öğ-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.119.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.194.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.205.

(4) Clifford T. Morgan, Psikolojiye Giriş Ders Kitabı, Çev. Hacettepe Ü. Psikoloji Bölümü Öğretim Üyeleri, Meteksan Yayınları, III. Baskı, Ankara, 1984, s.265.

rendikleri şeyleri, büyüüklerinde tekrar öğrenmek zorunda kalmazlar(1). Oysa çocuklar, sürekli aynı şeyleri öğrenmek zorunda kalmaları ve öğretilmeye çalışılması belleklerinin gelişme süreci içinde olduğunu göstermektedir. Nitekim Rousseau, çocuklarda zaman kavramının da gelişmiş olmasını belleğe bağlanmaktadır. Ona göre çocuk, yalnızca şimdiki zamanı anlayıp, geçmiş ve gelecek zamanı, yani iki değişik zamanı anlayamaz(2). Çünkü, çocukta bellek gelişmeyince geçmiş zamanla, ingelen gelişmeyince de gelecek zamanla bağlantı kurulup, olaylar buna göre anlaşılıp, özümlemesi olanaksızdır. Günümüzde uygulanan eğitim sistemlerinde de aynı veya benzer konuların sürekli tekrar edilmek zorunda kalınması, çocuklarda belleğin gelişmemiş olduğunu göstermekte olup, sanıyorum Rousseau'yu haklı çıkarmaktadır.

Öyle sanıyorum ki, Rousseau'nun da dile getirdiği gibi, belleğin gelişmesi ve işlevini yapabilmesi, eğitim ve öğretimde son derece önemlidir. Bu nedenle belleğin gelişmesine yardımcı olunması gerektiği gibi, çocuğun zihinsel gelişimine katkıda bulunmayacak, gereksiz şeylerin de, belleğe doldurulmasına özen gösterilmelidir. Bunun için Rousseau, algının belleğe vermeden önce, uygun olan eşyayı seçmesi ve ayırması gerekir, diyor(3). Yani, Rousseau'ya göre belleğin gelişimi büyük oranda algıya bağlı olup, algıdan aldığı verilere göre bir gelişim gösterir. Algıdan gelmeyen, yani birey tarafından farkına varılmadan, anlaşılmadan, istenmeden, zorla belleğe doldurulan hiç bir şey, özellikle ezber bilgiler Rousseau'ya göre, belleğin gelişmesine bir fayda sağlamaz. Bu yüzden Rousseau, çocukların belleklerini geliştirmek için, çocukların düşünmeksizin ilgilendikleri, zihinlerinde izlenimler bırakan eşyalardan tanınması gerekenleri seçmek, göstermek ve bilinmesi zorunlu olmayanları da gizlemek gerektiğini söyleyerek, bunu başarabilmeyi de gerçek eğitim sanatı olarak kabul etmektedir(4).

- (1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.135.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.63.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.154.
 (4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.72.

Bu durumda, öyle gözüküyor ki, belleğin oluşumunda algısal gelişimin önemli etkisi vardır. İlk çocuk, günlük yaşantısında tecrübeleri içine giren nesne, durum ve olguları algılayarak "tanıma" düzeyinde bir bellek oluşturur. Bardak, masa, kedi gibi nesne, durum ve olguları algılayan çocuk, aynı şeyleri tekrar algıladığında onları tanır, tecrübeleri içinde olduğunu anlar. Tanıma, zaman içinde zihinsel gelişime uygun olarak, "anımsama"ya dönüşür. Anımsama, gerçek bellek oluşarak, işlevini yerine getirmesiyle yaşanan bir zihinsel gelişmedir. Çocuk ilk aşamada, ilk kez algıladığı masa'yı tekrar algıladığında, masa olduğunu tanır, daha sonraki aşamalarda ise, "masa" sözünü duymasıyla, yani nesneyi algılamadığı (görmediği) halde, onu anımsar. İşte böyle bir anımsama, belleğin işlevi sonucunda olmaktadır. Örnekte de görüldüğü gibi, çocuğun belleği, tecrübeleri içine giren konularla ilgili oluşur. Çocuğun tecrübelerini zenginleştirmek, belleğini geliştirmenin de en sağlıklı yolu gibi gözükmektedir.

Çocuğun severek, ilgi duyarak katılacağı eğitim süreçleri, aynı zamanda Rousseau'nun da belirttiği gibi, kendisi için yararlı belleğin oluşumunu da sağlayacaktır. Yalnızca, gelişmekte olan zihin için değil, gelişmiş bir zihin için de, yeni bilgi ve becerilerin öğrenilmesinde, James'in dediği gibi, belleğin son derece önemli işlevi vardır(1). Yeni öğrenilen bilgi ve becerilerin, zihinde yer ederek, özümleterek zihinsel gelişim sağlanabilmesi için, bellekte bulunan, daha önce edinilen bilgi ve becerilerle "geçişim"(transfer) sağlanması gerekir. Bunun içinse, yeni öğrenilenlerin "kısmen yeni" olması gerekir. Eğer zihin(bellek), kendisine ulaşan verilerle, bağlantı kuramıyorsa, bu verilerle zihinsel gelişimin sağlanması, yani imgelem ve uslaamlamanın gerçekleşmesi oldukça zordur. Çünkü, böyle bilgiler, zihinde-bellekte uzun süre kalamadıklarından, kullanılamaz. Öyle sanıyorum ki, ezberlenen bilgilerin yararlı olmalarının bir nedeni de, bellekte uzun süre kalarak zihinsel etkinliği(imgelem, uslaamlama) gerçekleştirememelerindedir. Çünkü, ezberlenen bilgiler, duyuusal veriler

(1)James, Terbiye Musahabeleri, a.g.e. , s.135.

olarak algılanmadan, veya tecrübelere girmeden, direkt olarak belleğe ulaştığından, bellekte geçişim sağlayarak özümlemezler. Bu yüzden ezber bilgiler kalıcı olmadıkları gibi, davranış değişikliğini de meydana getiremezler.

Belleğin gelişmesi ve işlevini yapabilecek duruma gelmesi, Rousseau'ya göre, uslanmayı da olumlu yönde etkiler. Çünkü ona göre, bellek ve uslanma esas itibariyle farklı iki yeti iseler de, ikisi gerçekte ancak birbirlerinin yardımı ile gelişirler(1). Uslanma, bellekte bulunan bilgilerle, veya bunlara dayalı, verilerle gerçekleşebilir. Çocuğun yaşantılarıyla ilgili deneyimleri, yani tecrübeleri arttıkça belleği de zenginleşeceğinden, uslanma yapabilmesi de kolaylaşır. Aynı zamanda, zihin uslanma yaptıkça, yani bellekteki verileri kullandıkça, belleğin de daha da kalıcı olması sağlanabilir. Yani, bellek ve uslanma birbirinin gelişimini olumlu yönde etkiler.

Rousseau'ya göre, uslanma, zihinsel gelişimde ulaşılmak istenen en son düzey olup, gelişmekte olan zihin, uslanma yetisinin tam olarak gelişmesiyle, gelişmiş zihin düzeyine ulaşır. Çünkü, Rousseau, izlediği yöntemin sonucunda Emile'in uslanma yetisi tam, isabetli, doğru ve salim olacağını belirtmektedir(2). Ayrıca, Emile'i uyguladığı eğitim sonucunda, uslanma yapabilecek duruma getirdiğini söylüyor (3). Bunlardan da anlaşılacağı gibi, Rousseau'nun eğitimde sonuncu hedefi, çocuğu uslanma yapabilecek duruma, yani gelişmiş zihne sahip olmasını sağlamaktır. Rousseau'ya göre, çocukta, yani gelişmekte olan zihinde uslanma ne durumdadır? Rousseau neden bu kadar çok, önemle uslanma üzerinde durmaktadır?

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.68.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.192.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.150.

Rousseau'ya göre, çocukluk uslanlama yetisinin uygundur(1). Ona göre, uslanlama çocukta, en geç ve güç gelişen, bütün yetilerin sonucunda zihinde ulaşabileceği en son düzeydir. Bu nedenle uslanlamayı diğer yetilerin gelişiminde kullanmaya kalkmak, ona göre işe sondan başlamaktır(2). Rousseau'nun burada sözünü ettiği uslanlama, özellikle soyut bilgilerle ilgili, gelişmiş zihinde görülen uslanlamadır. Oysa, somut şeylerle ilgili, çocuğa yaşantısına ve deneyimlerine giren, yani tecrübe ettiği nesne, durum ve olgularla ilgili uslanlama, yavaş yavaş başlangıçtan beri, yani gelişmekte olan zihinde gelişimini sürdürür. Bunun için Rousseau, çocukların, kendilerine uygun, isteyerek ilgilendikleri şeyleri yaptıklarında, yaşlarına uygun uslanlama yetisinin de gelişeceğini söylüyor. Nitekim, Piaget de yaptığı araştırmalarında, çocukların "İşlem öncesi" ve "Somut işlemler dönemi"nde, somut nesnelere ilgili uslanlama yapabileceklerini belirtmektedir. Ama, Piaget'e göre de, Rousseau'nun belirttiği gibi, çocuklar, ergenlik döneminde(10-12 Yaşları) yaklaşmadan, soyut işlemleri yapamadıklarına söylüyor. İşte, Rousseau'nun gelişmekte olan zihinde, henüz oluşmadığını söylediği uslanlama, daha çok soyut işlemlerle ilgilidir.

Rousseau, uslanlama yetisi tam olarak gelişmeden, yani çocuk gelişmiş zihne sahip olmadan, "yanlış ve saçma" düşünceleri öğrenmesini, bütün hata ve kötülüklerinin tohumu olarak görmektedir. Bunun için, gerçekleri bulalım derken, hatalara düşmektense, bulmamak bizi endişeye düşürmez; iyi ve doğru olmayan bir uslanlamanın neticelerine katlanmaktansa, hiç bir gerçeği keşfetmiş olmak bizim daha işimize gelir, demektedir(3). Öyle sanıyorum ki, Rousseau, çocuklarda uslanlama yetisi gelişmeden önce, "yanlış ve saçma" düşünceleri öğrenmelerini üzerinde önemle durmasının nedeni, bu düşüncelerin alışkanlık haline gelerek, uslanlama yetisinin gelişmesini önleyeceği endişesindedir. Oysa, onun amacı uslanlamayı geliştirmektir.

(1) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.68.

(2) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.50-51.

(3) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.153.

Rousseau, insanın kendi alinyazısını, geleceğini kendisinin belirlemesini istiyor. Bunun için o, insanın davranışlarında, eylem ve etkinliklerinde yalnızca kendi zihinsel gücüne dayanmasını, her türlü dış baskı ve yönlendirmelerden (otorite, dogma, gelenek-görenek gibi) uzak olmasını istiyor. Çünkü insan dış etkenlere bağlandıkça, uslaflama yeteneği azalır. Ona göre vahşi, hiç bir yerden emir almadığından, iradesinden başka uyacağı hiç bir kimse ve yasa tanımadığından yaşamının her etkinliğinde uslaflama yapar(1). İnsanın da, kendi zihninden başka, bağıllığı azaldıkça, ona göre, uslaflaması gelişecektir.

Rousseau'ya göre, çocuğun uslaflama yetisinin gelişmesi için, çocuk yaşamın içine girerek, her türlü acıyı-tatlıyı, zorluğu-kolaylığı yaşamalı, yani tecrübe etmelidir. Bu tecrübe sürecinde, çocuğa, karşılaştığı sorunlarda, sorunların nasıl çözüleceğinin değil, kendisinin nasıl çözebileceğine yardımcı olunarak, kendi kendine uslaflama yapabilmesine, yani zihinsel gelişimine yardımcı olmalıdır. Bunun için o, bir genç adamı uslaflamalı yapabilmek için, kendi yargılarını ona nakledeceğinize, kendi kendine uslaflama yaparak yargılar vermesini öğretmek gerekir, diyor(2). Russell da aynı konuda, yetişkinler çocuklara düşünüş yollarını gösterebilirler, ama kendi varlıkları sonuçları zorla kabul ettirmemelidirler, diyor(3). Yani, Russell'a göre de, çocuklara öğretilmesi gereken, yargılar, sonuçlar, çözümler değil, bunları gerçekleştirme yollarıdır.

Rousseau'ya göre, gelişmiş bir zihinde uslaflama, bütün zihinsel etkinlikleri gerektiren zincirleme bir oluşumdur. Ona göre, uslaflama, ölçüştürmedir(mukayese etmektir). Ölçüştürme kuvveti ise, algılanan şeyleri hareket ettirir, bir yerden diğer yere nakleder; birbiri üzerine koyup ölçer, benzeyip benzemediklerini araştırır, özotle aralarındaki or-

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.78.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.135.

(3)Russell, Eğitim ve Toplum Düzeni, a.g.e. , s.44.

tak ve farklı ilişkileri anlamaktır(1). Görüldüğü gibi, usulama, duyuşsal verilerin, duyuşuların, belleğin ve incelemin üst düzeyde kullanılmasıdır. Bu düzeyde zihin, yalnızca somut nesne durum ve olguları değil, soyut bilgileri de kavrayarak, soyut işlemleri de gerçekleştirir; zihin, nesne, durum ve olgulara bağılı kalmadan kendi kendine işlevini sürdürür. Zihin böyle bir düzeye, yani somut nesne, durum ve olgulara bağılı iken, nasıl oluyor da soyut işlemler yapabilecek duruma gelebiliyor? Böyle bir gelişmeyi nasıl gösterebiliyor?

Gelişmekte olan zihnin, nasıl oluyor da soyut düşünceleri kavramaya başladığı sorunu, Rousseau'da belirgin bir biçimde çözümlenmemiş gibi gözükmektedir. Ona göre, soyut zihinsel bilgilere erişebilmemiz için, kuvvetle bağılı olduğumuz hissedilir cisimlerden çözümlenip, maddeden maddeye dereceli ve yavaş geçişler yaparak, en sonunda dev adımlarla aradaki mesafeyi süratle ve bir sıçrayışta aşmak gerekmektedir; oysa çocukluk çağı bunu yapmaya uygun değildir, diyor(2). Ama, bu sıçrayışın nerden nereye, yani somut düşünceden soyut düşünceye geçişin zihindeki hangi yapılar, yetiler arasında olduğu belirsizdir. Ayrıca, bu sıçrama için, zihinsel düzeyin nasıl bir yapıda olması gerektiği de, sanıyorum tam olarak belirgin değildir. Bu sorun, öyle sanıyorum ki, Piaget'de de belirsizdir. Yani, gelişmekte olan çocuk zihni, nasıl oluyor da somuttan soyuta bir geçiş sağlayabiliyor? Bu geçiş nasıl sağlanabiliyor?

Gelişmekte olan zihnin, gelişmiş zihin düzeyine ulaşması, yani nesne, durum, olgu ve olayları zihinsel düzeyde kavrayarak, problemlerin zihinsel düzeyde birden fazla çözümlerinin düşünülmesi, öyle sanıyorum ki, bellek ve incelemin gelişimini tamamlamasıyla gerçekleşebilir. Bellek ve incelemin gelişmesiyle, çocuk zihni-gelişmekte olan zihin, gelişmiş zihin düzeyine gelerek, soyut düşünmeyi gerçekleştirir; böylece, problemlerin zihinsel düzeyde birden fazla çözümleri düşünülür. Zihnin bu düzeye ulaşması, Rousseau ve Piaget'de aşağı yukarı

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.205.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.194.

aynı döneme, ergenlik döneminin başlangıcına denk gelmektedir. Bu dönemde bellek ve ingelen gelişimini tamamladığından, zihin, kendi geçmiş yaşantısını anladığı gibi, genelde "geçmiş zaman" kavramını oluşturarak, olgu, olay, durum ve nesnelere zamandan bağımsız, zihinsel düzeyde kavranabildiği gibi, gelişen ingelen sayesinde de gelecek zamanla ilgili, zihinsel düzeyde tasarımlar, olasılıklar oluşarak, zaman ve mekandan bağımsız, zihinsel düzeyde, olay, olgu, durum ve nesnelere kavranması, yani soyut düşüncenin oluşumu gerçekleşir. Öyle sanıyorum ki, çocuk zihni, gelişmekte olan zihin, olay, olgu, durum ve nesnelere, zaman ve mekandan bağımsız, zihin havuzunda çok boyutlu olarak kavranmaya başlamasıyla, zihinsel gelişim tamamlanarak, soyut düşünme gerçekleşmektedir. İşte bu düzey, sanıyorum gelişmekte olan zihnin ulaşması gereken son durumdur.

Öyle gözüküyor ki, Piaget yaptığı çalışmalarında, daha çok, gelişmekte olan zihin üzerinde duran Rousseau'nun görüşlerini doğrular niteliktedir. Daha önce de açıklandığı gibi, Rousseau, gelişmekte olan zihni, duyuşal düzeyden ele alıp, usulama düzeyine nasıl ulaşabileceğini açıklamaya çalışıyor. Aynı şekilde, çocukta zihinsel gelişimi, "duyuşal-devinim, işlem öncesi, somut işlem ve soyut işlemler dönemi" diye dönemlere ayırarak inceleyen Piaget de, Rousseau gibi, çocuk zihninin, yani gelişmekte olan zihin, somuttan soyuta, basitten karmaşığa doğru, bedensel gelişime uygun bir gelişim izlediğini söylemektedir. Ona göre de çocuğun zihinsel yapısı, Rousseau gibi, duyuşal düzeyden başlayarak, soyut düşüncüyü gerçekleştirecek düzeye, tadrice, kerte kerte gelişim göstererek ulaşmaktadır. Yani Rousseau'nun görüşleriyle, Piaget'nin çalışmaları birbirini doğrular durumdadır. Öyle sanıyorum ki, Piaget-bunu, sanıyorum kendisi söylememekle birlikte, Rousseau'dan büyük ölçüde etkilenmiştir; en azından öyle gözükmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHLAK EĞİTİMİ

İlk bakışta Rousseau'nun düşünceleri, karışık, düzensiz hatta özel yaşantısıyla çelişik biçimde görülebilir. Oysa, derinlemesine inildiğinde, özenle incelendiğinde, Rousseau'nun bütün düşünceleri-özellikle eğitimle ilgili, birbiriyle uyumlu, düzenli olduğu, bütünüyle olmasa da özel yaşantısıyla da uygunluk gösterdiği söylenebilir. Nitekim, ahlak eğitimiyle ilgili düşünceleri de, eğitim anlayışına uygunluk gösterecek bir bütün oluşturmaktadır.

Rousseau'ya göre, uculanlama çağından önce, yani menfi eğitim süresince-ki ergenlik dönemine kadar süren dönemde, çocuk, ahlak ve toplumsal ilişkilerle ilgili düşüncelere sahip olamayacağı için, mümkün olduğu kadar bunlarla ilgili kelimeler kullanılmaktan kaçınılmalı; çünkü çocuk bu kelimelerle hiç bir surette giderebileceği yanlış düşünceler oluşturabilir. Çocuğun kafasına girecek ilk yanlış düşünceler ise, ona göre, bütün hata ve kötülüklerin tohumunu oluşturur(1). Bu yüzden Rousseau, ahlak ve toplumsal ilişkilerle ilgili bilgileri, menfi eğitim süresince verilmemesini istiyor. Yani, bu bilgileri ve bunlarla ilgili eğitimi "gelişmekte olan zihne"-çocuk zihnine uygun görmemektedir. Acaba neden Rousseau, ahlak ve toplumsal yaşamla ilgili bilgileri, çocuk zihnine, yani "gelişmekte olan zihne" uygun görmemektedir?

Bilindiği gibi, iyilik, güzellik, mutluluk, dinsel yargılar ve öğeler, dogmalar, gelenek-görenek ve görgü kuralları gibi ahlak ve toplumsal ilişkilerle ilgili bilgiler soyut ol-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e., s.50.

duklarından, pozitif bilimlerin konuları gibi deney ve gözlem alanı içine girmektedir. Ayrıca bu alandaki bilgiler, "İnsan her şeyin ölçüsüdür", diyen Protagoras'tan, yani ta Eski Yunan'dan beri süre gelerek, "Yararlı olan iyidir" diyen çağımızdaki yararcılık ve pragmacılık da görüldüğü gibi "görelidirler. Yani, bu alandaki(ahlak) bilgi ve anlayışlar, zamandan zamana, toplumdaki topluma değiştiği gibi, aynı toplumda da bireyden bireye-bireyine görüldüğü eğitim ve kültür düzeyine göre değişebilmektedir. Durum böyle olunca, çocuk zihni ile-"gelişmekte olan zihinle" bu konular(ahlak ve toplumsal ilişki) arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? İşte, Rousseau'ya göre bu, eğitim açısından olanaksız gibi gözükmektedir. Bu nedenle o, çocuk, uslanamayla aydınlanarak çağda olmağında, iyilik ve kötülüğün ne olduğunu bilmez, diyor(1). Daha önce de açıklandığı gibi, menfi eğitim süresince, yani "gelişmekte olan zihin" için Rousseau, eşya ile, yaparak-yaşayarak, tecrübe yoluyla eğitimi öğörmektedir. Yani, soyut konuları, gelişmekte olan zihne uygun görmemektedir; bu yüzden ahlak ve toplumsal ilişkileri kavranabilmesi için, "gelişmiş zihni" öğörmektedir. Zaten, ergenlik dönemine kadar (gelişmiş zihne sahip oluncaya kadar), çocuğu topluma sokmayı düşünmeyen ve çocuğu toplumun etkin bir üyesi olarak görmeyen Rousseau'ya, bu bilgiler(ahlak) simdilik onun mesine yarayacaktır, diyor(2).

Daha önce de ilgili bölümlerde açıklandığı gibi, Rousseau, menfi eğitim süresince, yani gelişmekte olan zihin-çocuk zihni için, davranışları belirleyen ve düzenleyen, ahlak ve toplumsal ilişkilerle ilgili kurallar değil, eşya ve zorunluluk yasalarının olmasını istiyor. Rousseau'ya göre, çocuk, eşya ve zorunluluk yasalarına göre davranmayı öğrendikten sonra, ancak bu temel üzerine, ahlak ve toplumsal ilişkilerle ilgili bilgileri geliştirebilir. Konuya böyle yaklaştığından, Emile için, on iki-on üç yaşlarına kadar, yani gelişmiş zihne ulaştığı zamana kadar, insanlardan hiç söz etmedim; başkala-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. ,s.55.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. ,s.113-114.

rının mevkiilerini ve ne olduklarını bilmez; öğrencimi henüz tanıyamıyacağı toplumsal bağlar yerine, zorunluluğuyla bağladık, diyor(1). Yine başka bir yerde, benim Emile'min ancak doğal ve fiziki bilgisi vardır(on beş yaşına kadar), o, tarihin, metafizik ve ahlakla ilgili bilginin adını bile bilmez; insanların eşyaya olan esas ilişkilerini tanır, fakat insandan insana olan manevî ilişkilerden hiç bir şey bilmez, diyor (2). Bu durumda öyle gözüküyor ki, Rousseau, ahlak ve toplumsal ilişkilerle ilgili bilgi ve kurallara uygun görmediği, gelişmekte olan zihni-çocuk zihnini, bunlardan koruması gerekecek. Nitekim Rousseau bunu, çocuğu toplum dışında tutarak, toplumsal yaşama sokmayarak sağlamaya çalışıyor. Bunun için, sizin en büyük özeniniz, çocuğu toplumsal ilişkilerin bilgisinden uzaklaştırılmasına ayrılmış olmalıdır, diyor(3). Rousseau'nun bu düşüncesi, çocuğun gelişmiş zihne sahip oluncaya kadar toplumdan uzak tutulması isteği, her ne kadar kendi düşüncesi içinde tutarlı gibi gözüküyorsa da eleştirilebilir. Günümüzde, okul öncesi dönemde bile, çocuk basın yayın araçları yoluyla, toplumsal ilişkilerle ilgili bilgiler edinirken, gelişmiş zihne sahip oluncaya kadar, çocuğu bu bilgilerden uzak tutmak, sanıyorum oldukça güç, belki de olanaksız gibi gözükmektedir. Ama, öyle sanıyorum ki, Rousseau'nun bu düşüncesine uygun olarak, örgün eğitim yoluyla çocuğa verilecek, sistemli, düzenli ahlak ve toplumsal ilişkilerle ilgili bilgiler geciktirilebilir.

Rousseau'nun tedricilik anlayışı ahlak konusunda da görülmektedir. Rousseau'ya göre, çocuğa ahlak ve toplumsal ilişkilerle ilgili bilgiler birden verilmemelidir; yavaş yavaş, kerte kerte, çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimine uygun bir yol izlenerek, özenle verilmelidir. Çünkü ona göre, insan hayatının en önemli ve tehlikeli anları, doğuştan on iki yaşına kadar, yani gelişmiş zihne sahip olma döneminin başlangıçlarına kadar olan süredir. Bu dönemde bütün hata ve kötü huylar

(1) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.136.

(2) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.154.

(3) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.134.

filizlenir ki, tahripleri için hiç bir araç ve çare yoktur, diyor(1). Bu yüzden, bu dönemde çocuğa yanlış, saçma ve çocuğun zihinsel yapısına ve gelişimine uygun olmayan bilgiler verilmemesi üzerinde önemle duruyor.

Ahlak ve toplumsal ilişkilerle ilgili bilgileri "gelişmiş zihne" uygun gören Rousseau, ahlak eğitimi hangi temele dayandırılmaktadır? Başka bir deyişle, ona göre ahlak eğitimi nasıl olmalıdır? Bu konuda Rousseau, mevcut durumun, eğitimde olduğu gibi, ahlak ve erdemle(fazilet) ilgili yöntem ve kuralları derinleştirildiğinde, gerçeğe aykırı, ters ve doğallığa zıt bulunacağını söylüyor. Ona göre, çocuğa uygun olan ve her yaş için önemli olan tek ahlak eğitimi, kimseye kötülük yapmama esasına bağlı olmalıdır. Şayet böyle değilse, tehlikeli, hatalı ve çelişkilidir(2).Doğal olarak, ahlak eğitimi, "kimseye kötülük yapmama" temeline dayanınca, uygulamada, pratikte, en yüksek erdem "menfi" olması gerekir. Nitekim Rousseau da, en güç ve en yüksek erdem(fazilet) menfidir; kendi türüne zorunlu olarak hiç bir kötülük yapmayan bir adam ne büyük bir iyilik yapmış olur, diyor(3). Bu durumda Rousseau'ya göre, erdemli olabilmek için, başkalarının çıkarlarına uygun davranmak, veya başkalarına iyilik yapmak gerekmiyor; yalnızca başkalarına kötülük yapılmaması yeterlidir. Başka bir deyişle, A'nın erdemli olabilmesi için, B'nin çıkarlarına uygun davranması veya beklentisiz B'ye yararlı olması gerekmektedir. A'nın erdemli olabilmesi için, B'ye kötülük yapmaması koşulu aranmakta olup, bu yeterli olmaktadır. Öyle sanıyorum ki, bu anlayış, Rousseau'nun düşünce yapısına da uygun düşmektedir. Çünkü, A, B'ye karşılık beklemeksizin, B'nin yararına eylemde bulunsa da, B'nin, A'ya karşı davranışları sınırlanarak, A'nın etkisine girmesi söz konusu olabilir. Yani etkilenen, davranışlarında, yaşamını yönlendirmesinde, kendi zihinsel gücü yerine, etkilileyenin etkisinde kalabilir. Böyle bir durumda ise, etkilenenin özgürlüğü ve özerkliği sınırlan-

(1)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.54.
 (2)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.65.
 (3)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.65.

dirilmiş olur. Sanıyorum ki, böyle bir durum da, Rousseau'nun istemeyeceği bir durumdur. Öyle gözüküyor ki, Rousseau "kimseye kötülük yapmama" temel anlayışıyla, aynı zamanda bireyin özgürlüğünü ve özerkliğini de korumayı amaçlamış oluyor.

Rousseau'nun ahlak eğitiminin temelinde koyduğu "kimseye kötülük yapmama" anlayışı toplumsal yaşamda, yani uygulanamada nasıl gerçekleşebilir? Başka bir deyişle, toplumsal yaşamda, pratikte bu ilkenin gerçekleşme olanağı var mıdır? Öyle gözüküyor ki, Rousseau'nun bu sorulara olumlu cevap verebilmesi oldukça zordur. Çünkü, toplumsal yaşamda bireyin etkileşim ağına girmemesi olanaksızdır. Rousseau da bunun farkındadır. Bu nedenle sorunun çözümü için biryöneliği önermektedir. Başkasına zararlı olmama ilkesi topluma aegari mukavemeti gerektirir, diyor. Çünkü, ona göre, toplum halinde birinin çıkarı, ister istemez diğerinin zararı demektir; ilişki, işin ruhudur ve hiç bir şey bunu değiştiremez(1).

Daha öncede belirtildiği gibi, menfi eğitim süresince, çocuğun daha çok kendi yaşantıları, tecrübeleriyle, kendi etkinliğiyle şekil kazanmasını, eğitim süreçlerini yaşamasına isteyen Rousseau, çocuk, gelişmiş zihne sahip olduktan sonra (on beş yaşından sonra) ki, aşağı yukarı toplumsal yaşama girmeye başladığı dönemden sonra, kendi tecrübelerinin yanında, başkalarının tecrübelerinden de yararlanmasını istiyor. Çünkü, çocuğun ahlak ve toplumsal yaşamla ilgili her şeyi kendisinin tecrübe ederek öğrenmesi, hem zaman bakımından, hem de emek bakımından ekonomik gözükmemektedir. Bu yüzden olmalı ki, Rousseau, Emile için, (on beş yaşından sonra) şimdiye kadar gitmiş olduğumuz yolun tersini izleyerek, genç adamı, kendi tecrübelerinden fazla başkalarının tecrübeleri için de eğitmekten başlamak gerekiyor, diyor(2). Bununla birlikte eğer gerekirse, yani diğer yollar (tarih, öykü vb.) yeterli olmadığı durumlarda, "gencin bilfiil tecrübe etmesi iyi olur", diyor(3).

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.65.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.178.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.187.

Piaget, yaptığı araştırmalarında, çocukta törel gelişimi üç bölüme ayırarak incelemeye çalışıyor. "Ben merkezli"lik (4-7 yaşları), "Başlangıç halinde işbirliği"(7-11 yaşları) ve "Gerçek işbirliği"(11,12 yaşından sonra) dönemi diye. Piaget de Rousseau gibi, çocukta, gerçek işbirliği döneminde, yani gelişmiş zihne sahip olduktan sonra, törel tutum ve davranışlarda gerçekten bir karşılıklı anlayış ve yardımlaşma görülmekte olduğunu söylemektedir(1). Oysa Kant ve Russell, ahlak eğitiminde farklı görüşlere sahiptirler. Kant, iyilik ve kötülük düşüncesini çocuğa, ahlak eğitimi yoluyla küçükten vermeliyiz, derken(2), Russell da, çocuk altı yaşına geldiğinde ahlak eğitimini aşağı yukarı tamamlanmış olması gerekir, diyor(3). Öyle sanıyorum ki, ahlak eğitimi konusunda, Rousseau ve Piaget daha tutarlı ve gerçekçi gözüküyorlar. Kant ve Russell ise, "gelişmekte olan zihne" ahlak eğitimini uygun görmekle, çocuğun zihinsel gelişimine uygun davranmamış oluyorlar. Öyle sanıyorum ki, Rousseau, "gelişmiş zihne" ahlak ve toplumsal ilişkileri uygun görmekle, en iyi yaklaşımı sergilemiş olmaktadır.

Rousseau'nun ahlak eğitimiyle ilgili görüşleri çözümlenmeye çalışılacağı bu bölümde, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, duygularla, mutlulukla, görev ve sorumlulukla, suç ve cezayla ve dinle ilgili görüşleri ayrı ayrı ele alınarak çözümlenmesi, sanıyorum daha iyi olacaktır. Çünkü, böyle bir yaklaşım konuyu daha da netleştirecektir.

(1)Günce, a.g.c. , s.94.

(2)Kant, a.g.c. , s.18.

(3)Russell, Eğitim Üzerine, a.g.c. , s.75.

1. Duygular

Rousseau'ya göre, insanın duygusal yaşamı, doğuşuyla başlar; insanın ilk durumu sefalet ve zayıflık olduğu için, ilk sesi şikayet ve ağlayıştır; çocuklar bütün isteklerini, rahatsızlıklarını, ihtiyaçlarını ağlamakla dile getirirler(1). Yani, ağlamak, çocuğun ilk anlatımı, bilinçsiz de olsa kendini duygusal olarak ilk ifade edişidir. Bu yüzden Rousseau, çocukların ilk duyuları, yalnız duygularla ilgili olup, onlar yalnız hazza ve elemi fark ederler, diyor(2). Gerçi, çocuğun yaşama başladığı andan beri gözlenebilen, duygusal yaşamın temelini oluşturan haz ve elem duygusu, çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimine uygun olarak, ifade ediliş biçimleri değişmesine karşın, temel nitelikleri yaşam boyu aynı kalır. İnsan, yaşamı sürsünce, sevmediği, hoşlanmadığı durumları, üzüntü ve mutsuzluklarını elem türü duygularla ifade ederken, sevgi, sevinç, neşe gibi iyi ve mutlu durumlarını da haz türü duygularla ifade eder. Rousseau'nun dediği gibi, doğarken bağıran çocuğun, ilk çocukluğu genellikle ağlamakla geçer. Bazen çocuklar, susturmak için şımartılır; bazen tehdit edilir, susturmak için dövülürler. Rousseau, çocukların davranışlarının sınırlandırılması-özellikle ilk yıllarda kundaklanarak, kürek mahkumu suçlular gibi hareket serbestliklerinin kısıtlanması, onların mizaçlarını sertleştirebileceğini söyleyerek "Bu tarzda bağlanmış olsanız, siz, onlardan daha fazla bağırdınız", diyor(3).

Öyle sanıyorum ki, duygularla ilgili görüşlerinde Rousseau, yanlış anlaşılmasına özen gösterilmelidir. O, yalnızca, insanların yanlış tutum ve davranışlarına bağlı olarak, çocukların elem türü duyguları yaşayarak, acı çekmelerini istemektedir. Çünkü, çocuğun doğal gelişimine uygun doğal eğitimi savunan Rousseau, duygusal eğitim konusunda da, doğayı gözleyiniz ve size çizdiği yolu izleyiniz; o sürekli çocuklara alıştırmaya yaptırır; her çeşit tecrübelerle mizaçlarını sertleş-

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.31.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.28.

(3)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.13.

tirir; onlara erkenden eziyet ve elem ne olduğunu öğretir, diyor(1). Ona göre insanın, eziyet ve elem çekmesi doğal olup, doğal yapısına uygun görüyor. Bu yüzden, "İnsanın talihi, her zaman ıstırap çekmektir", diyor(2). Bu anlayışından dolayı Emile için, düşüp yaralanmasın diye endişe etmek şöyle dursun, tesine hiç yaralanmasa, acının(ıstırap) ne olduğunu tanımadan büyürse, ciddiye çok üzülürüm, çünkü, "İstırap çekmek onun ilk öğreneceği bilmece en fazla muhtaç olduğu derstir", diyor(3). Rousseau, insanın acı çekmesini, insanın kendi yararına görmektedir. Ona göre, çocuk bu dersi alırsa, düştüğü zaman bacağını kırmaz, değnekle bir yere vurduğu zaman elini kırmaz, keskin bir demiri tutarsa, sıkarak elini kesmez. Yani, Rousseau, acı(ıstırap) çekmeyi, yaşamın doğal bir sonucu, bir bedeli olarak görmektedir. Ona göre, eğer çocuk tecrübe ederek, yaşamın ne olduğunu öğrenmek istiyorsa-ki bunu da insanlar için doğal görüyor, acı çekmeli; yani elem türü duyguları yaşamalıdır.

Rousseau, insanların duygusal yaşamlarını, tutkular (ihtiraslar) temelinde dayandırıyor. Bu yüzden, insanlığın rahatı için yapabileceğimiz şey, tutkuları insanlığın oluşumuna göre düzeltmek(ıslah) ve düzenlemektir(tanzim), diyor(4). Ona göre, insanın doğasında tutkular vardır; tutkularımız, bizim belli başlı koruma araçlarımızdır. Bunun için bunları harap etmeye yeltenmeyi boşuna ve gülünç bir hareket olarak görüyor. Hatta, tutkuları tahrip etmeyi veya doğmalarını engellemeyi, delilik olarak görüyor. Ama, Rousseau'nun burada sözünü ettiği tutkular, doğal tutkulardır. Bunların sayısı da oldukça azdır; ona göre, insanla beraber doğan ve insanı bütün ömrüne terk etmeyen tek tutku(hırs), "kendini sevme" duygusudur. Bunun dışında, bizi esir ve tahrip eden bütün diğer tutkularımızın kaynakları yabancıdır; bunları bize veren doğa olmayıp, tersine, doğanın zararına olarak kendimize mal eden biziz. Bu, bozulmuş, başkalaşmış(togayüre uğramış) tutkular, esas nite-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.16.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.16.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s. 39.

(4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s. 41.

likleri doğışmış ve esas ilkelere aykırı olduğundan, insanı doğanın dışına çıkararak, kendisiyle zıtlık oluşturmalarına neden olduklarından, zararlıdır. Oysa, "kendini sevmek" duygusu, her zaman hem iyi, hem de doğaya uygundur. Rousseau'ya göre, kendimizi koruyabilmeniz için, kendimizi her şeyden fazla sevmeliyiz(1). Bu anlayışından dolayı "insanın ilk yapacağı yasa, varlığını korumak, yapacağı ilk şey de kendine borçlu olduğu özeni göstermektir", diyor(2). Sanıyorum, bu noktada, kendini sevmek duygusuyla, "bencillik" karıştırılmamalıdır. Çünkü Rousseau, bütün insanların zarar görmesini, her şeyin kendisi için çalışmasını, gerekirse bütün türünün açlık ve yoksulluk içinde ölmesini isteyen bir tutku olarak anladığı bencilliği, doğal bir tutku olarak görmemektedir(3).

Rousseau'ya göre, "kendini sevmek" tutkusundan, zamanla, çocuk geliştikçe başka duygular ortaya çıkar. İlkinden doğan ikinci duygu, "kendine yaklaşanları sevmektir". Yaşam sürecinde, insanın ihtiyaçları, ilişkileri, etkin ve edilgin ilgi ve bağılılıkları genişledikçe, Rousseau'ya göre, başkalarıyla ilişkiler kurma duygusu uyanır ve bu duyguyu da, görev, sevgi, beğenme(takdir) ve yeğleme(tercih) duygularını izler(4). Yani, çocukta duygusal gelişim, bedensel ve zihinsel gelişime uygun bir yol izler. Çocuğun zihinsel yapısı geliştikçe, dış dünya ve toplumla olan bağlantıları daha karmaşık bir durum almaya başlar. Böylece çocuk, önceleri "kendini sevmek" duygusuna bağlı iken, yalnızca kendi durumuna göre elem ve haz duygularını yaşarken, zihinsel düzeyi geliştikçe, gelişmiş zihne sahip oldukça, değer yargılarını genelleştirerek, ortak insanlık değerlerine göre, elem ve haz duygularını yaşamaya başlar. İşte bu durum, bireyin kendi özüyle ilgili olmayan durumlarda elem ve haz duygularını yaşaması, sanıyorum duygusal gelişimin en üst düzeyi olmaktadır.

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.157.

(2) Rousseau, Toplum Sözleşmesi, a.g.e. , s.15.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.243.

(4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.158.

Kendimize bağı, yalnızca kendi ihtiyaçlarımızın giderilmesine yönelik, "kendini sevme" tutkusu, Rousseau'ya göre, insanın toplumsal yaşama girişiyle beraber, onur duygusuna dönüşür. Bu nedenle, Emile için, (on beş yaşına girerken) onur, kalbinde ancak uyanma halinde bulunur, diyor(1). Onur, yani insan olarak insanın değeri, insanın kendi varlığını güzelleştirip, yüceltme değeri, Rousseau'ya göre, kendi doğası içinde bize bağı kaldıkça, iyi ve faydalıdır(2). Yani, bu onur duygusu, insanın kendisine, kendi öz varlığını güzelleştirip, yüceltmeye, kendini en iyi düzeyde gerçekleştirmeye yönelik olduğu sürece iyidir. Ama, bu onur duygusu, bir tutku(ihtiras) düzeyine dönüştüğünde, insanın kendine gerekli olan ihtiyaçların giderilmesini yeterli görmez. Çünkü Rousseau'ya göre, bu doğru, kendimizi başkalarına tercih ettiği için başkalarının da kendisini tercih etmelerini ister; bu ise, mümkün değildir. Ona göre, bu çözümlemeden de anlaşılacağı gibi, yumuşak ve beğenilen tutkular(görev, sevgi, beğenme vb.), "kendini sevme" duygusundan, sert ve iğrenç(menfur) tutkular da, onur'dan doğarlar(3).

Rousseau, yalnız tutkulara bağı kalınarak hareket edilmesini istememektedir. Bunun için, yalnız tutkularını izlersen, bunları hiç bir zaman doyuramayacaksın, her zaman huzur ve rahatı arayacaksın, fakat o durmadan senin önünden kaçacak, mutsuz olacaksın, diyor(4). Özellikle, onur tutkusundan kaynaklanan, kin, nefret, kıskançlık, öfke gibi duyguların, kişiliği olumsuz yönde etkilediği düşüncesindedir. Ne yazık ki, ona göre, çocuk eğitimine karışıldığı günden beri, araç olarak, rekabet, kıskançlık, istek, heves, gurur, açgözlülük, korku, özetle kişiliği bozmaya en uygun ve tehlikeli olan tutkulara başvurulmuştur(5). Oysa, Rousseau'ya göre, tutkuları düzenlerken, kişisel çıkar, benlik, rekabet, şeref gibi, başkalarıyla kendisini ölçüştüren, karşılaştıran(mukayese eden) duyguların

-
- (1)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.156.
 (2)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.53-54.
 (3)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.158.
 (4)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.357.
 (5)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.53.

doğmalarına engel olunmalıdır. Bu karşılaştırmalar kendimize saygı ettirmeye bizi sürüklediğinden, kendilerini bize tercih etmek isteyenlere karşı nefret duygusu duymaksızın yapılamazlar(1). Nefret ve nefret türü duygular ise(kıskançlık, kin, öfke vs.), insanın doğal duyguları olmayıp, insanın kişiliğini, yani özünü, doğal yapısını bozan duygulardır. Rousseau, ahlakla ilgili temel ilkesini koyarken de, "İçlerine kapanan kimse hiç bir zaman mutsuz olmaz", diyerek, insanın kendi kendisiyle yeterli olmasını, başkalarıyla kendisini ölçüştürmesini istiyor(2). Bu nedenle o, Emile'i de başkalarıyla kıyaslamadan ancak kendi kendisiyle yarıştıırıyor. Çünkü ona göre, insanı iyi yapan, ihtiyaçlarının az oluşu ve kendisini başkalarına az ölçüştürmesidir. Kötü yapan da çok ihtiyaçları oluşu ve çok gösteriş yapmak isteğiştir(3). Bu yüzden, ahlak ilkesinde de, insanın kendi varlığı ve sınırları içine kapanmasını istiyor.

Öyle gözüküyor ki, Rousseau insanın doğal duygularının(kendini sevmeye, sevgi, beğenme vs.) yanlış tutum ve davranışlarla ateşlenerek bozulmasını(gurur, kin, nefret gibi duyguların oluşmasını), ne kadar çok istemiyorsa, aynı oranda da, doğal duyguların korunup geliştirilmesini istiyor. Çünkü ona göre, her şey her zaman doğal duyguları koruma veya düzeltmeyle, iyileştirmeyle olanaklıdır(4). Ne var ki, günümüzde insanların doğal tutkularını bozmadan, koruyarak geliştirmeleri, öyle sanıyorum ki, oldukça zordur. Gerçi insanın doğal tutkularını geliştirmek, kendi kendisiyle yarışır duruma getirerek, bütün yeteneklerini sonuna kadar geliştirmek, özgün eğitimde de istenen bir amaç olmakla birlikte, uygulamada istenen oranda gerçekleştirildiğini söylemek sanıyorum, oldukça zordur. Çocuk daha kendini tanımadan, kendi doğal duygularını yaşamadan, çeşitli tür ve düzeydeki okullarda yer bulabilmek için, anne-baba tarafından yarış atı gibi yarıştıırılırken, çocuğun doğal

(1) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.169.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.352.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.158.
 (4) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.307.

duygularının bozulmamasını, kin, nefret, öfke duygularının gelişmesini beklemek, sanıyorum biraz saflık olur. Öyle gözüküyor ki, insanda bu tür, istenmeyen duyguların gelişmesinde, kendisinden çok, çeresindekilerin (anne-baba, eğitimciler vb.) tutumlarının büyük etkisi vardır. Bu yüzden, Rousseau, çocuğun temel kişiliği oluşmadan toplum içine sokulmasını istemiyor.

Rousseau'ya göre, çocuğu gerçek aadam yapan, yani bedensel gelişiminin yanında, ahlaksal bakımdan da türüne uygun duruma getiren, iyilik ve kötülüğü tanımaya başlamasıdır. Ona göre, bu durum, duyarlılığın, duygululuğun (hassasiyet), çocuktan dışarıya yayılmasıyla başlar; çünkü bütün tutkuların kaynağı, duygululuk veya duyarlılık'tır (hassasiyettir) (1). Yani, duyarlılık, Rousseau'ya göre duygusal (aynı zamanda ahlaksal) yaşantımızın merkezi durumundadır. Bu anlayışıyla, öyle gözüküyor ki, Rousseau, bir taraftan insanın, doğuştan beri özenle geliştirilmesine çalıştığı akılsal yönü, uslanılama (muhakeme) ile ilgili yönünü ele alırken, bir taraftan da insanın duygusal yaşamını düzenleyen, duyarlılık (hassasiyet) yönünü ele almaktadır. Başka bir deyişle, ona göre, insanın bir akılsal yönü, bir de duygusal yönü bulunmuş olmaktadır. Duygululuk (hassasiyet), dışarıdan ve içimizden gelen duyu verilerine bağlı oluşmakla birlikte, bu verilerden daha fazla ve yoğun bir yaşantıyı içermektedir. Çünkü, duygusal yaşamımız her ne kadar duyu verilerine bağlı oluşuyorsa da, vücutta birtakım fizyolojik değişiklikler meydana getirdiğinden, onlardan (duyu verilerinden) daha yoğun ve fazla bir yaşantıyı içerirler. Bir sanat nesnesini izleyen veya dinleyen kişide oluşan duygunun, yalnızca duyu verisi olduğu söylenemeyeceği gibi.

Rousseau'da görülen, insanı duygusal ve akılsal yönlerine ayırma anlayışı Kant'ın bilgi kuramında daha da netleştiği görülmektedir. Çünkü, Kant'a göre, duyu verilerinin (deneyden gelen verilerin) bilgiye dönüşebilmesi için, anlığın bunları şekillendirmesi gerekmektedir. Çünkü, anlık'da bulunan kategoriler deneye (duyu verilerine) form bakımından bir çerçeve sağlarlar. Deneye, düşüncenin salt formları (kategoriler)

(1) Rousseau, Emile, a.g.e., s.163.

bir düzen kazandırıyor; Kant'ın deyişiyle, ahlığın "kendiliğindenliği", duyarlılığın ise, "alırlığı" vardır. Başka deyişle, bilginin etkin olan yönü ahlak, edilgin olan yönü de duyarlılıktır ve ancak bu iki bilgi yetisi bir araya gelip birlikte çalıştıklarında bilgi oluşur. Kant bunu, "Görüşüz kavramlar boş, kavramsız görüşler kördür", diyerek dile getirmektedir(1). Öyle gözüküyor ki, Kant bilgi kuramını oluştururken Rousseau'dan büyük ölçüde etkilenmiştir.

2. Mutluluk

Eğitimi bireysel düzeyde ele alarak, Emile örneğinde açıklamaya çalışın Rousseau, mutluluğu da bireysel düzeyde düşünmektedir. Mutluluğu birey düzeyinde ele alırken aynı zamanda, bireyin mutluluğunu da, kendi dışındaki öğelerde çok (toplumsal yapı, ekonomik durum, doğal koşullar vb.) kendi durumuna, kendi koşullarına bağlamak istemektedir. Başka bir deyişle, ona göre, birey mutluluğunu, kendi içinde, kendi yapısında, kendi koşullarında arayarak, kendi kendine gerçekleştirmelidir. Bunun için o, mutlu bir insan, zevklerin kaynağını kendisi taşır; kalabalık içinde ne kadar neşeli ise, yapayalnızken de o kadar neşelidir; sevinci kendine yaklaşanlardan almaz, onlara verir, diyor(2)

Rousseau, insanın mutluluğunu, kuvvetli oluşuna bağlıyor. Ona göre, bireyin kuvvetli oluşu, yani bireyin kendi kendine yeterli oluşu, mutlu olma olasılığını artırırken, zayıf oluşu, zayıflığı ise mutluluğunu engellemektedir. Bu durumda, Rousseau'ya göre, bireyin mutlu olmasını sağlamak için, kuvvetli yapmak, yani zayıflığını gidermek gerekmektedir. Sanıyorum, bu durumda, insan hangi koşullarda zayıf olur, veya insanın zayıflığı nereden kaynaklanır, nereden doğar, diye sormak gerekecektir. Rousseau'ya göre, insanın zayıflığı, kuvvet ve istekleri (arzuları) arasındaki eşitsizlikten doğar. Daha önce, duygularla ilgili görüşlerinde de belirtildiği gibi, bizi zayıf bir

(1) Gökberk, a.g.e. , s.411.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.220-221.

hale sokan tutkularımızdır(ihtiraclarımız); çünkü, bunları tatmin edebilmek için, doğanın bize verdiğinden fazla kuvvetlere ihtiyaç vardır. Bunun için o, isteklerinizi azaltın, kuvvetleriniz çoğalsın, diyor(1). O, insanın doğal koşullarına, kendi yeteneklerine bağlı kalarak, bunlara uygun bir yaşam sürdürerek, isteklerde bulunmasını istiyor. Çünkü, insanın istekleri ve yaşam koşulları arasında ne kadar uygunluk varsa, mutlu olabileceği olasılığı da o kadar artacağı düşüncesindedir. Ona göre, mutluluk için varlıklı olmak o kadar önemli değildir; çünkü "Sefalet, eşyadan mahrumiyetten değil, onlara karşı kendini hissettiren ihtiyaçtan ibarettir", diyor(2).

İnsanın mutluluğunu kuvvetine bağlayan Rousseau, insanın kuvvetli oluşunu da, kuvvetiyle gereksinimleri arasındaki dengeye bağlıyor. Çünkü, ona göre, kuvveti ihtiyaçlarını aşan bir varlık bir hayvan, bir kurt da olsa, kuvvetli bir varlıktır; ihtiyaçları kuvvetini aşarsa, bir fil veya aslan, bir muzaffer, bir kahraman, hatta bir ilah bile olsa, zayıf bir varlıktır. Yani, o, insanın olduğu gibi kalmasını, insanlığın üstüne yükselmemesini istiyor. Ancak böyle bir durumda insanın güçlü olabileceğine inanmaktadır(3). Bu açıdan bakıldığında, günümüzdeki insanların mutlu olmaları oldukça zor gibi gözükmektedir. Gelişen teknolojiyle yarışır gibi, basın yayın araçlarıyla da devamlı kamçılanan tüketim eğilimlerini doyurmak, yani Rousseau'nun deyişiyle, ihtiyaçları(istekleri) azaltarak, kuvvetleri çoğaltmak, olanaksız gibi gözükmektedir. Ünlü olma, moda, gösteriş gibi yollarla bireyin istekleri(ihtiyaçları) sürekli artırılırken, kuvvetleri(satın alma gücü) aynı oranda artmaması kişiyi zayıflatarak, mutluluğunu önlemektedir. Bu yüzden Rousseau, "Ey insan! Hayatını kendi benliğine kapa; sefil olmazsın", diyor(4).

-
- (1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.117.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.42.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.42.
 (4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.45.

Hayal dünyasının genişliği, Rousseau'ya göre, mutluluğu önleyen başka bir etkidir. Çünkü ona göre, maddî dünyanın sınırları vardır, oysa hayal dünyası sınırsızdır. Bu durumda birini genişletemediğimize göre, diğerini daraltmalıyız. Çünkü ona göre, bizi gerçekten mutsuz eden her türlü elem, ikisi arasındaki farktan doğuyor(1). Bu durumda, hayal dünyasını azaltarak, gerçek dünya ile uyumlu hale getirmek, insanın mutluluğunu artıracaktır.

İnsanın mutluluğunu önleyen başka bir etken de, Rousseau'ya göre, "önceeden görme"dır. Ona göre, bütün yoksulluğumuzun(sefaletimizin) kaynağı budur. Bizi doğal benliğimizden uzaklaştırarak, hiç bir zaman erişemeyeceğimiz bir noktaya koyuyor. Ona göre insanın, şüpheli gelecek peşine takılarak emin olduğu durumu ihmal etmesi, büyük bir deliliktir (2). İtirafname'de da görüldüğü gibi, daha çok günü birliğine yaşamını sürdüren Rousseau, insanların da, şu anı yaşayarak mutlu olmalarını istiyor. Sanıyorum, onun endişesi, yanan bir anın, tekrar yaşanma olasılığının olmayışının yanı sıra, geleceğin de belirsizliğidir. Sanıyorum bu durum onu, şu anı en iyi şekilde değerlendirecek, mutlu olunması gerektiği inancına götürmüştür.

Toplumsal yaşamda ve doğal durumda insanın mutluluğunu farklı biçimde ele alan Rousseau'ya göre, toplumsal yaşam, doğal eğilimlerimizi bozmadan önce insanın mutluluğu, özgürlüklerimizin kullanılmasından doğuyordu. Eğer kendi kendine yeterli oluyorsa, yani ihtiyaçları kuvvetlerini geçmiyorsa, istediğini yapan adam, Rousseau'ya göre mutludur; ancak bu durum doğal durumda yaşayanlara özgüdür, diyor(3). Doğal insanın mutluluğunu daha dar çerçevede düşünmektedir. Bu yüzden, doğal insanın mutluluğunu, sıhhat, özgürlük ve zorunlu gereksinimler oluşturduğu düşüncesindedir(4). Ana, kendisinin de söylediği gibi, doğal duruma dönüş ve doğal durumda yaşam

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.42.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.44.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.46.
 (4) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.128.

söz konusu olmadığına göre, toplum içinde bireyin mutluluğu nasıl sağlanabilir? Daha doğrusu, toplumsal yaşamda Rousseau, bireyin mutluluğunu nasıl ele almaktadır?

Rousseau'ya göre, hiç bir yaratığın kendi oluşumunun gerekleri dışında mutluluğu düşünülemez. Yani, her yaratık kendi yapısı ve koşulları içinde mutlu olabilir. İnsana uygun olan ve insana mutluluğunu sağlayan ise; acı(ıstırap) çekmektir. Bu nedenle Rousseau, doğal mutluluk, hayat kadar basittir; o da, acı çekmekten ibarettir, diyor(1). Ona göre, bir insanın, kendi türüne uygun acı çekmesini önlemek, kendi varlığından uzaklaştırmak olur. Çünkü, büyük zevkleri hissedebilmek için, ufak tefek ıstırapları hissetmek gerekir; eğer insan ıstırapın(acının) ne olduğunu bilmezse, insanlık sevecenliğini hissedemeyeceği gibi, böyle bir adam topluma yararlı olacağına benzerleri arasında bir canavar olabilir, düşüncesindedir. Başka bir deyişle, Rousseau insanın mutluluğunu acı çekmesine bağlıyor. Öyle sanıyorum ki, Rousseau, sözünü ettiği acı çekmeyi çok genel anlamda düşünmektedir. Bu anlamda, yaşamak, var olmak, acı çekmektir; ona göre doğal olanı da budur. Ama o, acıyı yaşamadan farklı olarak düşünmektedir; yaşam sürecinde, yaşamın içinde düşünmektedir. Nasıl ki, bir çiftçi, ürününü yetiştirebilmek için, günlerce, aylarca, belki yıllarca, güneşin altında, bazen açlığa, susuzluğa katlanarak, sıkıntı çekerek, yani acı(ıstırap) çekerek, ürün elde etme mutluluğunu yaşayabilirse, aynı biçimde her insan da mutluluğu yaşayabilmesi için, acı çekmesi gerekir. Yani, mutluluğu, acı'nın, daha geniş anlamda yaşamının bedeli olarak görmektedir. Bu durumda, bir etkinlikte bulunmadan, emek sarfetmeden bireyin mutlu olması olanaksız gibi gözükmektedir. Düzlüğe çıkmanın mutluluğu, yokuşu tırmanmanın güçlüğünden, kazanmanın mutluluğu, çalışmanın zorluğundan, kavuşmanın mutluluğu ise, özlem çekmenin acısından kaynaklandığı gibi, yaşanan her mutluluk, acı çekerek ulaşılan bir duygudur. Böylece mutluluk, insanın kendi varoluşunun farkına vararak, sevgiyle varoluşunu kucaklayarak, en üst düzeyde, varolmanın sevincini yaşamasıdır.

(1)Rousseau, Emile, a.g.e., s.128.

Kendi kendine yeterli olmayı salt mutluluk koşulu olarak gördüğünden Rousseau, gerçekten mutlu olan varlık yalnız olandır, diyor. Yani, varolmak ve varlığını sürdürebilmek için kendi kendine yeterli olan, başka hiç bir şeye gereksinim duymayan varlık, mutlak olarak mutlu olan varlıktır. Ama bu durum insanlar için söz konusu değildir. Çünkü, insanlar varolmak ve varlıklarını sürdürebilmek için başkalarına muhtaçtırlar. Rousseau'ya göre, eğer insanlar başkalarına muhtaç olmasalardı, birleşmeyi asla düşünmezler; yani toplum halinde yaşamazlardı. Ona göre, ortak yoksulluğumuz(sefaletimiz) kalplerimizi insanlığa yönlendirirken, başkalarına karşı gösterdiğimiz sevgi ve bağlılık da yetersizliğimizden kaynaklanıyor. Bu durumda, öyle gözüküyor ki, Rousseau'ya göre, toplum içindeki insanın mutluluğu, eksikliğinden kaynaklanacaktır. Bunun için, hiç bir şeye ihtiyacı olmayan bir varlığın başkalarına sevgisi olabileceğini tasavvur edemediğim gibi, hiç bir şeyi sevmeyenin de mutlu olabileceğine inanmıyorum, diyor(1). Çünkü ona göre, türümüze karşı bağlarımız, mutluluğumuzdan fazla, yoksulluğumuzdan doğar; eğer ortak ihtiyaçlarımız, bizi çıkar kuvvetiyle birleştiriyorlarsa, ortak yoksulluğumuz da sevgi kuvvetiyle birleştirirler. Çünkü, insanlar ancak, başkalarının yoksulluklarını, acılarını paylaşabilir. Yani, biz ancak, yapımız gereği, başkalarının acılarına, elem türü duygularını anlayarak, kendimizi onların yerine koyarak, onların duygularına ortak olabiliriz. Oysa, bize göre görkemli yaşam sürüp, görünüşte de olsa mutlu olanların duygularını paylaşamayız; kendimizi onların yerine koyamayız. Bu nedenle, bu tür(sosyetik) yaşantıları gördüğümüzde, bizde kin, nefret, kıskançlık gibi duygular oluşarak, kişiliğimizi bozar. Bu yüzden Rousseau, insanları tanımadan önce, toplumun görkemini(şatafatını) ve kibar dünyasını gençlere göstermek, onları yetiştirmek ve eğitmek değil, bozmak ve aldatmak olur, diyor(2).

(1)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.165.

(2)Rousseau, Emile, a.g.c. , s.165.

3. Görev ve Sorumluluk

Daha önce, duygularla ilgili açıklamalarda belirtildiği gibi, çocuklara ilk oluşum aşamasında uygunun "kendini sevmek" duygusu olduğunu belirten Rousseau, bu anlayışına da uygun olarak çocukta, cömertlikten önce, "sahip olma" duygusunun geliştiğini söylüyor. Osa göre çocuklarda, ancak kendilerine yaramayanlarla tekrar verileceklerinden şüphe etmedikleri eşyayı verme cömertliğinden başka cömertlik görülmez. Verdiklerini geri alamadıklarında da, vermekten derhal vazgeçerler, diyor(1). Bu durumda öyle gözüküyor ki, çocuklara cömertlik, başka bir deyişle paylaşma duyguları gelişebilmesi için, önce "sahip olma" duyguları doyurulmalıdır. Bu durum, sanıyorum mantıksal olarak da doğru gözükmektedir. Çünkü, paylaşmanın(veya cömertliğin) olabilmesi için, öncelikle paylaşılacak şeye sahip olunması gerekir. Yani, öncelikle çocukların sahip olma duyguları doyurulmalıdır. Ancak böylece, zaman içinde bu uygunun cömertliğe dönüşmesi sağlanabilir. Nitekim, Russell de aynı düşünce-ye olup, çocuklarda mülkiyet duygusunun çok güçlü olduğunu söylüyor. Çocuklarda bu duygu, gördükleri şeyleri tutmaya başlar başlamaz görüldüğünü ve tuttukları şeyleri kendilerinin sandıklarından, ellerinden alındığında öfkelenediklerini söylüyor. Russell de Rousseau gibi, çocuklarda görülen sahip olma duygusu(özellikle çocuğun kendi yaptığı şeye) yararlı olduğunu, buna izin verilmezse, yapıcı içtepilerin engellenebileceğini söylüyor(2). Kendini sevmek duygusu gibi, sahip olma duygusu da, çocuğun kendi varlığına dönük olup, başka insanlarla ilişkileri düzenleyen görev ve sorumluluk duygusunun da temelini oluşturur. Sanıyorum sahip olma duygusu, aynı zamanda çocukta güven duygusunu da geliştirerek, sağlıklı kişilik edinmesinde de son derece önemlidir.

Özgürlüğe son derece önem vererek eğitim anlayışının bir ucunu özgürlük temeline dayandıran Rousseau, eşyaların kendi kendilerini savunma yetenekleri olmadıklarından çocuklara

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.65.

(2)Russell, Eğitim Üzerine, a.g.e. , s.117.

verilmesi gereken ilk düşünce, özgürlük'ten fazla, sahip olma(tasarruf) düşüncesi olması gerektiğini söyleyerek, bu düşünce de oluşabilmesi için de çocuğa bir şeye sahip olması gerekir, diyor(1). Emile'e bu duyguyu, bahçıvanın gösterdiği yere bakla ektirerek kazandırmaya çalışıyor. Sahip olma duygusu aynı zamanda çalışma isteğinin oluşmasında da etkili olabileceğinden, böyle bir duygu iyi düzenlenerek geliştirildiğinde, ortak toplumsal değerlerin oluşmasında da(bilim, felsefe, sanat gibi) son derece etkili olabilir.

Temel duyguları çocuğa kendi özüne dayandırarak, doğal eğitimi bunların bozulmadan geliştirilmesi olarak düşünün Rousseau'ya göre, çocukta görev ve sorumluluk anlayışı nasıl gelişir? Rousseau'ya göre, insanların ilk görevleri yine kendilerine karşıdır. Nasıl ki, ilk duygularımız benliğimiz için de benliğimiz için toplanırlarsa, yaşamsal etkinliklerimiz de kendimizin iyiliğine ve korunmasına yöneliktir. Bu nedenle ki, ona göre, bizde ilk adalet duygusu da görevimizden değil, haklarımızdan doğar(2) Yani, Rousseau'ya göre çocuk, görev ve sorumluluk duygusundan önce, sahip olma duygusunu geliştirerek, haklarına sahip olabilmelidir. Oysa, Rousseau'ya göre, verilmekte olan eğitimde, her zaman çocukların görevlerinden söz edilmektedir. Bu da ona göre, genel eğitimin en esaslı hatalarından biridir. Bu tür bir hareket, tamamen ters bir harekettir. Çünkü, çocuğa haklarından söz etmeyip, görevlerinden söz etmek, anlayamayacağı, ilgilenemeyeceği bir başlangıçla işin tersinden başlamak olur, diyor(3). Bu durumda öyle gözüküyor ki, küçük yaşlardan beri çocuğa, bazı işleri yaptırarak (yatağını düzeltmek, eşyalarını düzgün kullanmak gibi) görev ve sorumluluk duygusunu isteyen anne-baba ve eğitimciler de, işe tersinden başlamış oluyorlar. Çünkü, yukarıda da açıklandığı gibi, Rousseau'ya göre, çocuklara görev ve sorumluluklarından önce, haklarından söz ederek, çocukların haklarına kavuşmalarını sağlanmalıdır. Oysa, günümüzde-apartman çocuklarına,

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. : s.61.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. : s.58.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. : s.59.

yaşanlarını sürdürme (yeme, içme gibi) temel haklarından başka, fazlaca bir hakları olduğu (oyun oynama, koşma, bağırma gibi) söylenemez.

Rousseau, görev duygusunu çocukluk dönemine uygun görmektedir. Görev duygusunu, onlara haklarıyla duyurabilecek hiç bir fırsat ve çare gözönüne getiremem, diyor. Ancak ceza korkusu, affedilmek ümidi, ezizyetler, cevap almakta yapılan baskılar altında biz, çocukların görev duygusunu hissettiklerini sanırız, diyor(1). Başka bir deyişle, Rousseau'ya göre çocuklar, görev ve sorumluluk duygusunu anlayacak, özümleyecek, bunların bilincine varacak düzeyde bir zihinsel yapıya sahip değiller. İşte bu nedenle de çocuklara görev verilmesini istiyor. Ayrıca, çocuklara görevlerini yerine getirmelileri için yapılan baskı ve azarlamalar, bu görevleri verenlere karşı sevgilerini azaltarak, kin ve nefret duyguları geliştirmelerine neden olabileceği gibi, sinisi, sahtekar, yalancı olmalarına da sebep olabilir. Çünkü onlar ya vadolunan ödülleri kazanmak, ya da cezalarının kurtulmak için bu tür yollara başvurmak zorunda kalırlar, diyor(2)

Rousseau'ya göre, görev ve sorumluluk duygusu, çocuğun zihinsel gelişimine göre ele alındığında da, çocuğun zihinsel düzeyine uygun görülmemektedir. Çünkü, çocuk henüz gelişmeyen zaman kavrayışıyla, şimdiki duruma bağlı kalıp, daha öteye geçmeyen görüşüyle üstlenirken ne yaptığını bilmez, diyor(3). Bu durumda Rousseau, görev ve sorumluluk duygusunu geliştirmekte olan zihne değil, gelişmiş zihne uygun görmüş oluyor. Bu yüzden, çocuğun istekleri gerçek ihtiyaçları olmadıkça yerine getirmeyiniz; çocuğunuz istediği için değil, muhtaç olduğu için, istediğini yerine getiriniz, diyor. Ona göre çocuk söz dinlediği için istekleri yerine getirilmemelidir. Çünkü o, ancak bu şekilde çocuğun, itaat ve emir kelimesiyle birlikte, görev ve sorumluluk kelimelerini de sözlüğünden alarak, yerine maddi dünya için kuvvet, ihtiyaç, zayıflık ve sorumluluk kelimeler-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.51-52.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.52.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.62.

riai koyacağını söylüyor. Rousseau, daha önceden de belirtildiği gibi, menfi eğitim süresince, çocuğun görev ve sorumluluk duygusuna göre değil, zorumluluk yasalarına göre hareket etmesini istiyor. Bu yüzden çocuğun görev ve sorumluluk duygusundan, gelişmiş zihne sahip olduktan sonra, yani toplumsal yaşama girdikten sonra söz edilmesini istiyor.

Bilindiği gibi, çocuğun görev ve sorumluluk duygusunu geliştirmek için, genellikle anne-baba ve eğitimciler kendi anlayışlarına göre, çocuğu yönlendirmeye çalışırlar. Çocuk, kendi zihinsel gücü oluşmadan, başka bir deyişle, gelişmiş zihne sahip olmadan, sürekli başkalarının istekleri doğrultusunda hareket etmek zorunda kalması, kendi zihinsel gücü yerine, başkalarının(anne-baba ve eğitimciler) etkisine girmesini kolaylaştırabilir. Oysa, Rousseau'nun eğitimdeki temel amacı, çocuğun gelişmiş zihne sahip olabilmesi için yardım edilerek, kendi zihinsel gücüne göre hareket edebilmesinin sağlanmasıdır. Sanıyorum, konuya bu açıdan da bakıldığında Rousseau, gelişmekte olan zihin için görev ve sorumluluk duygusunu uygun görmemekle, diğer düşüncelerine uygun ve tutarlı davranmış olmaktadır. Bilindiği gibi, bireyin başarılı olmasında, görev ve sorumluluk duygusunu geliştirmesinin önemi tartışılmaz. Belki çocuğun bu duyguyu edinmesinde, zaman ve emek kaybını önlemek için, ilgili kişiler(anne-baba ve eğitimciler) yardımcı olmaları gerekmektedir. Ancak, bununla birlikte, öyle sanıyorum ki, ilgili kişiler hiç bir zaman, çocuğun zihinsel gücü yerine geçerek, zihinsel gücünün gelişmesini önlememelidirler. Böyle bir durum, çocuğun, yaşam boyu kendi kendini idare edemeyen, başkaları tarafından yönlendirilen, kukla durumuna düşürebilir. Bu nedenle, Rousseau'nun dediği gibi, daha çok, çocuğun görev ve sorumluluklarından söz ederek, çocuğa görev ve sorumluluklar vermektense, onlara haklarından söz ederek, bunları kullanabilmeleri için uygun koşulların yaratılması, sanıyorum çocuğun zihinsel, bedensel ve toplumsal gelişimi yönünden de daha doğru olur.

4. Suç ve Ceza

Öyle sanıyorum ki, günümüzde de eğitim sürecinde suç ve cezada (belki eskiye oranla niteliği ve niceliği değişmekle birlikte) söz edilmektedir. Bu yüzden olmalı ki, Turgut da, cezasız bir eğitim mümkün müdür, diye sormaktadır(1). Bilindiği gibi, çocuk eğitiminde, anne-baba ve eğitimcilerle, özellikle örgün eğitimde ya da bir sistem içinde verilen eğitimde, ilgili Bakanlık ve kurumlar söz sahibidir. İlgili kişi ve kurumlarca, çeşitli düzeydeki çocuklara öngörülen bilgi, beceri ve davranışlar, özellikle örgün eğitimde, önceden belirlenen program ve yöntemlerle verilmeyi çalışılır. Böyle bir eğitim sürecinde, anne-baba, eğitimciler ve otoritece (ilgili Bakanlık ve kurumlar) uygun görülerek verilmek istenenlerle, çocuğun ilgi ve eğilimleri arasında bir uyum, benzerlik varsa, yani boşluk, uyumsuzluk veya çelişki yoksa, bir problem, sorun olmayabilir. Ama, bunun tersine, ilgili kişi ve kurumlarca verilmek istenenlerle, öğrencinin almak istedikleri çakışmadığında, yani uygunluk göstermediğinde, sanıyorum durum değişerek, günümüzde de tartışılan "suç ve ceza" kavramını ön plana çıkarmaktadır. Çünkü böyle bir durumda, verilmek istenenlerle, çocuğun almak istedikleri uyumadığında çocuğun başarısı azalabileceği gibi, istenmeyen (anne-baba ve eğitimcilerce) davranışları da çoğalabilir. Bu durumda, çocuğun başarısızlığı ve istenmeyen davranışları nasıl önlenebilir? Sanıyorum en doğru olanı, ilgili kişilerle, çocuğun istediklerini uygun hale getirmektir. Ama, bu oldukça zor gibi gözükmektedir. Özellikle çeşitli tür ve düzeydeki okulların azlığı veya yetersizliği, çoğu kez eğitim görevlileri istemedikleri bir alana yöneltmektedir. Böyle bir durumda çocuğun başarısızlığı ve uyumsuzluğu artabileceğinden, suç ve ceza'dan sıklıkla söz edilmek zorunda kalınabilir. Çocuk, suçun ve cezanın çeşitli türleri sayılabilecek, uyarma, azarlama, kınama, sınıfta kalma, okuldan atılma, sevilmeme, saygı görmeme gibi durumları yaşayabilir. Oysa Rousseau, çocuğun eğitimini bir sistem içinde düşünmediğinden, onun eğitim anlayışında, yani doğal eğitimde, suç ve cezanın yeri yoktur. Çün-

(1) Turgut, a.g.e., s.70.

kü o, çocuğun dışardan, ilgili kişilerce (anne-baba ve eğitimciler) istenen, öngörülen düzeyde bir biçim kazanmasından çok, çocuğun kendi istek ve eğilimlerine, yapısına ve yeteneklerine uygun bir biçim alabilmesi için, ilgili kişilerin sadece "yardımcı" olmalarını istiyor. Bu yüzden Rousseau'nun eğitim anlayışında, verilmek istenenlerle, çocuğun almak istedikleri arasındaki boşluktan kaynaklanan, "suç ve ceza" durumlarının yaşanması söz konusu değildir.

Aslında Rousseau, çocuğun zihinsel yapısını, zihinsel düzeyini suç'a ve suç işleme durumlarına uygun görmemektedir. Çünkü, bilindiği gibi, bir davranışın, bir etkinliğin suç olabilmesi için, mevcut kural ve yasalara uygun olmamasına yanıda, başkaları tarafından (anne-baba ve eğitimciler) istenmeyen bir davranış olması gerektiği gibi, suçu işleme durumunda olanın niyeti de son derece önemlidir. Rousseau'ya göre çocuk, kötülük yapar da kötülük yaptığının bilincinde değildir; yani bilmeden kötülük yapar. Kötü bir işi yapana, kötü bir niyetin ürünü olmadıkça kötü denilemez, diyor. Oysa çocuk, Rousseau'ya göre, doğuştan saf ve temiz olup, hiç bir kötü niyete sahip değildir. Ona göre, eğer çocuk herhangi bir hareketinde esasen kötü niyet sahibi olsaydı, her zaman kötü olur ve kötülüklerine ölçü bulunamazdı. İşte bunun için olmalı ki, yani çocuk suçun ne olduğunu bilmediğinden, "Ona hiç bir çeşit ceza uygulamayınız", diyor(1). Öyle ki, bununla da yetinmeyip, daha da öteye giderek, ona asla özür diletmeyiniz, çünkü sizi incitmesini bilmez, diyor.

Rousseau çocuğun, çocuk yerine konularak, sevgiyle, anlayışla, hoşgörüsüyle yaklaşılmasından yanadır. Çocuğun yanlış veya istenmeyen davranışlarında, ceza bir yana, anlayışla karşılanmasını istiyor. Öyle sanıyorum ki Rousseau, bu tutumla, diğer düşünceleriyle de tuturluluk gösterirken, aynı zamanda günümüzdeki kuşaklar arası çatışmalara da çözüm getirmiş olmaktadır. Çünkü, eğer yetişkinler Rousseau'nun dediği gibi, çocuklara ve gençlere, kendi yaşadıkları koşullara ve içinde

(1) Rousseau, Emile, a.g.c. , s.53-54.

buldukları durumlara göre değil, çocukların ve gençlerin içinde buldukları koşulları düşünerek, onları çocuk ve genç yerine koyarak, anlayışla, sevgiyle yaklaştıklarında, sorunlar daha kolay çözülebilecektir. Bu yüzden Rousseau, aldığımız bütün önlemlere karşın, çocuk bir şeyinizi kırsın veya bozsun, sakın şaşkınlık edip de, onu cezalandırmayınız, azarlamayınız, hiç bir şey söylemez, sanki her şey kendi kendine olmuş gibi ilgisiz bir durum alırsanız, çok tesirler yaptığınıza güvenebilirsiniz, diyor(1). Çünkü Rousseau temelde, çocuğun yanlış ve kötü davranışları ceza yoluyla, ceza yöntemiyle düzeltilmesinden yana değildir. Azarlama yerine teselli yolunu tercih ederseniz, çocuğunuza asla hiçe sayamayacağı faydalı dersler vermiş olursunuz; yapmamasını öğütlediğiniz bir hatayı işlemiş ve neticeleriyle mahcup ve etkilenmiş bir gence, "Sizin gibi daha pek çok gençler bu hataları yaparlar" demek ve acır gibi gözükmekle daha iyi ders vermiş olursunuz, diyor(2). Bilindiği gibi azarlama, kınama, aşağılama sevmeme, saygı duyulmama gibi, çeşitli tür ve düzeydeki cezalar, çocuğun daha çok, ekeikliklerini, hatalarını ön plana çıkardığından, çocuğun kendine olan güvenini sarsarak, aşağılık duygusunun da oluşmasına uygun zemin hazırlayabilir. Konuya bu açıdan da bakıldığında, Rousseau'nun eğitimde cezaya yer vermemekle gösterdiği tutarlılık, sanıyorum daha iyi anlaşılacaktır.

Çocuğun olduğu gibi görünebilmesi, sanıyorum yanlış davranışlarının giderilmesinde son derece önemlidir. Davranışlarına sürekli karışılmadan, daha çok kendi haline bırakılarak, kendi kendini oluşturmaya fırsat verilen çocuk, ilgili kişilerin(anne-baba ve eğitimciler) yanında da, tek başına olduğunda davrandığı gibi, kendini değiştirme gereğini duyduğunda, olduğu gibi kendini gösterecektir. Böylece çocuğun, düzeltilmesi gereken yönleri daha kolay görülebileceği gibi, iki yüzü olması da önlenbilir. Ayrıca, Rousseau'nun dediği gibi, çocuklar ne kadar baskı altında bulunurlarsa, bu baskıdan kur-

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.54.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.187.

tuldukları zaman da o kadar taşkın ve hasarı olurlar. Bu durum da çocuklara yardımcı olabilmenin yolu, onları cezalandırmaktan değil, onlarla arkadaş olarak, sevgi bağlarıyla güven oluşturulmasından geçer.

Öyle sanıyorum ki, insanlık tarihi boyunca bütün toplumlarda en çok tepki gören davranışlardan biri de, yalan söylemektir. Bilindiği gibi, yalanda bilinçli olarak başkalarının, olduğundan farklı veya yanlış bilgilendirilerek, aldatılmaları söz konusu olduğundan, tepki görür; cezaya layık bir davranış olarak görülür. Her anne-baba ve eğitimci, çocukların yalan söylemesine karşı çıkarak, bu tür davranışları önlemeye çalışırlar. Rousseau'ya göre, çocuk doğal ve özgür bir eğitimde yalan söylemez. Eğer, çocuğa sevgiyle, anlayışla yaklaşarak, korkmadan olduğu gibi görünmesi sağlanabilirse, hiç bir tür ve düzeyde cezalandırmalarla karşılaşmazsa, çocuk size niçin yalan söylesin, diyor. Rousseau'ya göre, çocuklar birkaç nedene bağlı olarak yalan söylerler. Bunlardan birincisi, söz dinleme ya da itaat emirlerinden kaynaklanır. Ona göre, itaat zahmetli bir yük olduğundan, gizli gizli kendini göstermeden bu yükü hafifletmek her zaman olanaklıdır, ceza ve azardan kurtulmak çıkarı, gerçeği söylemekten çocukları uzaklaştırıyor(1). İkincisi ise, öğretmenlerin tutumlarıdır. Çünkü, Rousseau'ya göre, çocuklara gerçeği söyletmek istemek, yalan söylemeyi öğretmekten başka bir şey değildir(2). Çocukların istemedikleri halde, birçok şeyi öğrenmek zorunda olmaları onları çoğu kez, öğrenmedikleri halde, ceza korkusuyla(veya başka nedenlerle) öğrenmiş gibi görünmek, ya da o andaki duruma uygun bahaneler uydurmak zorunda bırakmaktadır. Çocukların eğitim sürecince yaşadıkları bu durumlar, onları çoğu kez farkında olmadan yalan söylemeye yöneltmektedir. Rousseau'ya göre, çocukların yalan söylemelerinin üçüncü nedeni ise, kendilerini idare edenlerin yalan söylediklerini hissetmeleridir(3). Sonuç olarak da, cezalandırılma korkusu, çocukları yalan söylemeye itebilir. Baş-

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.62.

(2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.63.

(3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.161.

langıçta küçük bir çocuk yalan söylemenin mümkün olduğunu düşünmez diyen Russell da, yalan konusunda Rousseau gibi düşünümektedir. Russell'a göre de, çocuklar yalana, büyüklerin keadilerine yalan söylediklerini anlamalarıyla başlarlar ve korkuyla pekiştirilerek sürdürülür(1). Bu durumda Russell'a göre de, çocukların yalan söylemelerini önlemek için, iyi örnek olunarak, yanlış davranışlarında cezalandırılmamaları gerekir. Çünkü, çocuğu yanlış davranışlara yönelten çoğu kez büyüklerin davranışları ve tutumları oluyor.

Daha önce de sıklıkla belirtildiği gibi, doğuştan iyi olan çocuğun, büyükler ve toplum tarafından bozulduğunu söyleyen Rousseau, çocuğu bunlardan korumak için, menfi eğitim süresince topluma sokulmasını istiyor. Bu süre içinde, eğer gerekli ise ceza, menfi eğitime uygun olarak eşyadan ya da doğa kanunlarından gelmesini istiyor. Yani, ceza, çocuğun hareketlerinin doğal bir sonucuymuş gibi, kötü hareketlerini izlemesini istiyor. Demek ki, çocuğun insanlar tarafından cezalandırılmasını istememektedir. Çocuk, üstlendiğinde kusur ederse, karşılığını benim öcümden doğan kötülüklerle değil, doğal düzen içinde, eşyadan alsın ve sözünden dönenin cezasını ben değil, şaşmayan doğal yasalar verdiğini anlasın, diyor(2). Sanıyorum böylece, çocuk yanlış davranışlarda bulunduğu anda, eşya ve kişiye göre değişmeyen doğal yasalardan tepki(ceza) görürse, yanlış davranışların(suçların) bir karşılığı olduğunu, zihinsel düzeyde de kavrayarak anlayacağı gibi, yanlışlarını da kendi kendine düzeltmesi kolaylaşacaktır. Bu yüzden Emile, odasının pencere camını kırduğunda, kendisine hiç bir ceza vermayerek, sadece pencere camını taktırmayarak, cezanın geceleyin esen rüzgar ve soğuktan görmesini(yani, eşya ve doğa yasalarından) sağlıyor. İzlediği bu yöntemle, Rousseau öyle gözüküyor ki, çocuğu aynı zamanda toplumsal yaşama hazırlanmış olmaktadır. Çünkü, menfi eğitim süresince, yani gelişmekte olan zihin için, eşya ve doğal yasalar kavranabileceğinden, bu dönemde eşya ve doğal yasalardan gelen tepkileri(cezaları) anlayarak buna göre davranan çocuk, toplumsal yaşama girdiğinde de,

(1)Russell, Eğitim Üzerine, a.g.e. , s.122.

(2)Rousseau, Emile, a.g.e. , s.62-63.

yanlış davranışlarının(suçların), toplumsal yasalara göre cezalandırılacağını daha kolay bir biçimde anlayabilir. Zaten Rousseau, çocuğu yaşam boyu toplumun dışında düşünmediği gibi, menfi eğitimi de bir bakıma toplumsal yaşama hazırlık gibi görüyor.

Rousseau ve Russell'in suç ve ceza ile ilgili görüşleri uygunluk göstermesine karşın, Kant bu konuda daha farklı bir görüşe sahiptir. Kant'a göre çocuk, gerektiğinde cezalandırılmalıdır(maddi veya manevi)(1). Sanıyorum Kant, çocuğun cezalandırılmasını istemekle, çocuğun disiplinli olması sağlanarak yaşamdaki başarısının daha da artacağı düşüncesindedir. Öyle sanıyorum ki, Kant bu konuda yanılmaktadır. Çünkü, bir insanı ceza yoluyla disipline etmek olanaklı olsa da, yaşam boyu bu yolla bireyin disiplinli olması sağlanamaz. Aslında, bireyin başarılı olmasını sağlayan disiplin, Turgut'un da belirttiği gibi, dışardan sağlanan(ceza veya başka yollarla) disiplin olmayıp, daha çok bireyin kendi kendisinden kaynaklanan disiplindir. Ancak bu yoldadır ki, çeşitli alanlarda, zorunlu olmadıkları halde, bilim, sanat ve felsefe adamları(Sokrat, Yunus, Einstein gibi) insanlığa yararlı olabilmişlerdir(2). Konuya bu açıdan da bakıldığında, bireyin yaşam boyu başarılı olmasını sağlayan disiplinin ceza yoluyla sağlanması oldukça zor gibi görünmektedir.

5. Din

Bilindiği gibi, dinle ilgili önermelerin, yargıların ve dinsel öğelerin(Taarı, ruh vs.) bilimsel önermelerden(özellikle pozitif bilimlerle ilgili) farklı bir yapıları vardır. Bilimsel önermelerin doğrulukları veya yanlışlıkları deney ve gözlemlerle kanıtlanabilmesine karşın, dinsel bilgileri içeren önermeler için aynı şeyler söylenemez. Çünkü, dinsel önermeler yapıları gereği soyut olup, deney ve gözlem alanına girmektedir. Ancak, gelişmiş zihin tarafından kavranabilir, anlaşılabilir. Sanıyorum, Rousseau bu durumu çok iyi görmüş

(1)Kant, a.g.e. , s.61.

(2)Turgut, a.g.e. , s.69-70.

olmalı ki, dinsel bilgileri çocuk zihnine-gelişmekte olan zihne uygun görmemektedir. Bu tür bilgiler Rousseau'ya göre, çocuğun zihinsel gelişimine katkıda bulunması bir yana, tersine zihinsel gelişime olumsuz etki eder(1).

Çocuğun zihinsel yapısı geliştirilerek, kendi kendini yönlendirecek duruma gelmesini isteyen Rousseau'ya göre, kötü anlaşılmiş inanç, bağnazlığın ilkesi olduğu gibi, aynı zamanda da, insanların uslanmasını öldüren boş bilgilerin kaynağıdır(2). Çünkü dinsel inançlar az veya çok, insanların davranışlarını yönlendirmeye yönelik olduğundan, körü körüne, anlamadan dinsel yargılara göre hareket eden insan, doğal olarak, davranışlarının yönlendirilmesinde yeterince kendi zihinsel gücünü kullanma gereğini duymayacağından, Rousseau'nun dediği gibi, uslanma gücü de yeterince gelişmeyecektir. Bilindiği gibi, dinsel yargılar daha çok dogmalara dayandığından, sorup soruşturmaya, sorgulamaya, yani neden, niçin gibi soruları sorarak araştırma yapmaya uygun gözükmemektedir. Bu nedenle, bu alandaki bilgiler inanmaya dayanmakta olup, kanıtlanması(deney ve gözlemlerle) söz konusu değildir. Dinsel bilgilerin bu özelliğine, kötü anlaşılacak, körü körüne bağlanmacı eklenince, bireyin uslanma gücü en azından istenen düzeyde gelişmez. Oysa Rousseau, çocuğun gelişmiş zihne sahip olmasını istemekle, o, karşılaştığı her sorunu ve ele aldığı her konuyu bütün yönleriyle sorup soruşturan, neden niçin sorularını sorarak derinlemesine inceleyen, ilgili başka konularla bağlantılar kurarak eleştirebilen bir zihne, kısacası bireyi yaşam boyu yönlendirebilecek bir zihne sahip olmasını istiyor. Bunun için, dinsel konuları gelişmiş zihne uygun görerek zamanından önce verilmemesini istiyor. Ona göre çocuklar dinsel konuları alacak kapasiteye kolayca ulaşamazlar; ancak ergenlik döneminden sonra(on beş yaşından), belki bu tür bilgiler için zihinsel yapı uygun hale gelebilir.

(1)Rousseau, Emile, a.g.e. ,s.196.

Özgürlüklerin yaygınlaşarak, devlet güvencesine alınmadığı bir dönemde yaşayan Rousseau, her türlü olumsuz koşullara karşın, Emile için, hiç bir dine ve mezhebe sokmayarak, yalnız bunların arasından en iyisini seçebilecek duruma getirip, serbest bırakacağız, diyebilmesi, sanıyorum son derece övgüye değerdir(1). Günümüzde, çağdaş yönetim biçimi olarak gözüken, çoğulcu demokratik yönetimle dayandığı laik devlet anlayışının oluşmasında, bireyin din ve vicdan özgürlüğünün devlet güvencesine alınmasında, Rousseau'nun etkileri sanıyorum son derece büyüktür. Bireyin zihinsel yapısı geliştirilerek, yani gelişmiş zihne sahip olmasını istiyerek, her türlü dış güçlerin(anne-baba, eğitimci, otorite vs.) etkisinden kurtarılarak, özgürce, kendi eylemlerini kendisinin belirlemesini istemekle, aynı zamanda insanın bireyselleşmesini gündeme getirmiş oluyor. Sanıyorum ki, böylece "Aydınlanma anlayışı"nın oluşmasına da uygun zemin hazırlayarak öncülük etmiş oldu.

Eğitim anlayışını doğaya dayandıran, doğal olan her şeyin iyi olduğunu söyleyen Rousseau, eğer bir dini benimsemek durumunda kalsa, nasıl bir tutum takınırdı? Hiç kuşkusuz, eğitim anlayışına uygun bir eğilim göstererek, yine tutarlı olurdu. Nitekim, doğal eğitim içinde çalışacak olan uslanmazlığın ışıklarıyla doğal dinden daha öteye geçmeyeceğini, diyor(2). Böylece, doğaya olan sevgisini Tanrı ile bütünleştirerek tüm-tanrıculuğu(pantheizmi) benimsemiş oluyor. "Tanrıyı her tarafta, eserlerinin içinde ve etrafında görüyorum", demekle, sanıyorum bunu en iyi şekilde dile getirmiş oluyor(3).

(1) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.198.
 (2) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.243.
 (3) Rousseau, Emile, a.g.e. , s.211.

BESİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

İnsanın en önemli belirleyici niteliği, "akıl", "us" (düşünme) olduğunu söyleyen Aristoteles, öyle gözükmüyor ki, aynı zamanda insanın evren içindeki konumunu da belirlemiş oluyor. Bilindiği gibi, hayvanların yaşamlarını sürdürmelerinde, doğal çevre ve diğer canlılarla olan etkileşimlerinde temel belirleyici etken içgüdü iken, insanların gerek kendi kendileriyle, gerekse doğal ve toplumsal çevreleriyle olan ilişkilerinde ve yaşamlarını sürdürmelerinde temel öge, "akıl", "us", başka bir deyişle "zihinsel güç" oluyor. İnsan zihinsel gücü sayesinde kendine, toplumsal yaşama ve doğaya egemen olurken, aynı zamanda zihinsel gücü(akıl, us) sayesinde ortaya koyduğu kültürde(bilim, sanat, felsefe, din), Hegel'in de söylediği gibi, en üst düzeyde(mutlak tin'de)kendini ölümsüzleştirir. Bu anlamda insanlık tarihi, us'un kendini ortaya koymuşu, kendini kültürde(bilim, sanat, felsefe gibi) gerçekleştirmesidir. Özne us'un(insan akli, zihni) kendini nesnel us'ta(kültürde) gerçekleştirebilmesi, başka bir deyişle kendini ortaya koyabilmesi ancak zihinsel gelişimle, "gelişmiş zihne" sahip olmakla sağlanabilir. Öyleyse, insanlık tarihini oluşumunda ve değişiminde etkili olabilmenin yanında, ölümsüzleşmenin(kültürde) yolu da gelişmiş zihinden geçer. Öyle sanıyorum ki, Rousseau, "gelişmekte olan zihin" üzerinde durmakla, özne us'u, nesnel us'a ulaştırmanın en sağlıklı yolunu da göstermiş olmaktadır.

Doğuştan, gelişmeye uygun çocuk zihnini gelişmiş zihin düzeyine ulaştırmayı, eğitimin temel sorunu olarak gören Rousseau'nun bütün çabası, zihinsel gelişmeyi sağlamaktır. Bu nasıl sağlanabilir? Bunun için nasıl bir yol izlenmelidir?

İşte Rousseau'nun eğitim anlayışında yanıtlamaya çalıştığı temel sorular...

Rousseau, çocukta zihinsel gelişimi, ne pahasına olursa olsun, her şeye karşın istememektedir. Ona göre, önemli olan çocuğun doğal yapısı, yani doğuştan getirdiği kendine özgü özellikleri bozulmadan geliştirilmesidir. Bu yüzden o, doğal eğitim çerçevesinde, eğitimi bireysel düzeyde ele alarak, gelişmekte olan çocuk zihnini, gelişmiş zihin düzeyine ulaşana kadar menfi eğitimi öngörmektedir. Çünkü, ona göre ancak, bu şekilde çocuk, doğal yapısına uygun gelişimini bozacak, her türlü dış baskı ve yönlendirmelerden korunabilir. Bu yüzden çocuğun toplumsal yaşama girmesini bile istememektedir. Bu süreç içinde (menfi eğitim süresince), çocuğun eşya ile eğitilmesini istemektedir; çünkü ona göre, ancak eşya çocuğun duyu organları tarafından kavranarak, çocuğun zihinsel gelişimine katkıda bulunabilir. Ancak böylece çocuk, zihinsel ve bedensel olarak, bir bütün halinde öğrenme etkinliklerine katılarak, öğrenmeyi yaşamla bütünleştirebilir. Rousseau zaten, öğrenmeyi yaşamdan farklı, yerine getirilmesi gereken bir iş, ödev şeklinde düşünmemektedir. Bu yüzden, eğitimde bir sistem öngörmekte olup, Emile'i bir sistem içinde (örgün eğitimde olduğu gibi) eğitmektedir. Onun için önemli olan çocuğun, yaşamı hissetmesi, duyması, yaşaması, başka bir deyişle tecrübe etmesidir. Bu nedenle, tecrübe yoluyla, yani yaşayarak öğrenme onun eğitim anlayışının ana eksenini oluşturur.

İkinci bölümde de açıklandığı gibi, Rousseau tecrübeyi yaşamdan ayrı farklı, düşünmemektedir; yaşamla bütünleştirmektedir. Ona göre, çocuğun yaşamına giren her şey (tehlikeli olmayan) tecrübe konusu olmalı, çocuğa sözle hiç bir şey söylenmemelidir. Çocuk, olgunlaşma düzeyine uygun, tecrübe yoluyla bilgi ve becerileri öğrenmelidir; ama neyi öğrenmesi gerektiği konusunda zorlanmamalıdır. Çocuk özgürce istek ve eğilimlerini ortaya koyarak-yalnız "eşya ve zorunluluk yasaları"na uyarak, isteyerek öğrenmeyi gerçekleştirmelidir. Öğrenme, zorla, baskıyla (anne-baba veya eğitimcilerin) ya da gelecek endişesi gibi nedenlerle değil, isteyerek, severek olmalıdır.

Çocuk oyun mantığı içinde, özgürce kendi kendini oluştururken, ilgili kişiler(anne-baba ve eğitimciler) yalnızca, gerektiğinde "yardım" etmelidirler. Öyle gözüküyor ki, Rousseau bu görüşleriyle, birçok eğitimciyi(Dewey, James, Kant gibi) etkilemiştir.

Rousseau'nun önemle üzerinde durduğu konulardan biri de "öğrenme yolunun öğrenilmesi", ya da başka bir deyişle, "bilgi elde etme yönteminin öğrenilmesi"dir. Ona göre önemli olan, çocuklara bilgi aktarmak, yüklemek değil, öğrenme yolunu, bilgi elde etme yöntemini kavratmaktır. Bu yapıldığında, çocuk ilgi duyduğu ve yararlanabileceği bilgi ve becerileri kendi kendine öğrenmesi kolaylaşır. Sanıyorum, günümüzde de eğitimde en çok önemle durulması gereken konulardan biri de budur. Çünkü, hergün gelişen-değişen, bilim ve teknoloji çağında oluşan bilgilerin edinilmesi giderek zorlaşmaktadır. İnsan ancak, kendisiyle ilgili alanda(uzmanlık alanında, branşında) ayrıntılı bilgi edinerek, uzmanlaşabilir. Ayrıca, öğrenme yönteminin öğrenilmesiyle, insan yaşam boyu eğitimini(öğrenmesini) sürdürebilir.

Düşünceleriyle olduğu kadar, özel yaşantısıyla da ilgi çeken Rousseau'nun, bütün düşünceleri(hatta özel yaşantısı bile), birbirine uyumlu olup, bir bütün oluşturuyor. Ahlak eğitimiyle ilgili düşüncelerine bakıldığında da, ahlak eğitimi geliştirmekte olan zihne uygun görmemekle, zihinsel gelişim bakımından isabetli davranıldığı gibi, aynı zamanda menfi eğitim anlayışına da uygunluk göstermektedir. Doğal tutkuların(kendini sevme gibi) korunarak geliştirilmesini isterken, insanın mutluluğunu da kuvvet(olanakları) ve isteklerinin(sahip olma isteği, ihtiyaçları) dengelenmesinde görmektedir. Çocukların suç işleyecek(kasıtlı olarak) yapıda(özellikle zihinsel bakımdan) olmadıklarını söyleyerek, hiç bir cezaya(eşya ve doğal, zorunluluk yasalarından gelemeden başka) uygulanmasını istemektedir. Ona göre çocuk, görev ve sorumluluk duygusundan önce, sahip olma duygusunu geliştirmelidir. Çünkü, çocuk ancak kendisiyle ilgili konuları anlayabilir, özümleyebilir.

Eğitim s¼recinde ocuk merkeze alınarak, öğrenme et-
kialiklerini yaparak-yaşayarak, tecr¼belerini zenginleştirme-
si, sanıyorum ağdaş eğitimin de temel amaçlarındandır. Çocu-
đun yaşantısına giren, olgulaşma d¼zeyine uygun öğrenme ko-
nularını, olay ve olguları oyun anlayışında, neden, niçin se-
rularını sorarak, sorgulayarak, sevgi ve ilgiyle öz¼mlenerek,
zihinsel d¼zeyini geliştirerek, gelişmiş zihne sahip olabil-
mesi, g¼n¼m¼zde de, sanıyorum iyi bir eğitimden beklenebilir-
dir. Öyleyse, Emile örneğiyle bu d¼ř¼nceleri gerçekleştirme-
ye alışan Rousseau, aynı zamanda "ağdaş eğitim'in de temel-
lerini atmış alıyor.

KAYNAKÇA

- Aytaç, Kemal, Avrupa Eğitim Tarihi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.
- Baltacıoğlu, İsmail H. Terbiye Felsefesi (Jean-Jacques Rousseau), Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
Pedagojide İntilal, İstanbul, 1964.
İçtimai Mektep, II. Baskı, Maarif Matbaası, Ankara, 1942.
- Büyükdövençi, Sabri, Eğitim Felsefesi, Ankara, 1987.
- Dewey, John, Mektep ve Cemiyet, Çev. B. Arvi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
Yarının Mektepleri, Çev. Prof. Dr. S. Celal Anter, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1938.
Tecrübe ve Eğitim, Çev. Dr. Fatma Başaran, Dr. Fatma Varış, Ankara, 1938.
Nasıl Düşünürüz? Çev. D. Baha Arıkan, Sabır Akdeniz, Orhan Etker, Sınan Mat., İstanbul, 1957.
- Dottrens, Robert, Eğitim ve Demokrasi, Çev. Dr. M. Baha Arıkan, İ. Memduh Seydal, İzmir Matbaası, İstanbul, 1958.
- Gökberk, Macit, Felsefe Tarihi, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1974.
- Günce, Günsere, Çocukta Zihinsel Gelişim, Piaget Kuramına Toplu Bakış, Baylan Matbaası, Ankara, 1973.
- Güntekin, Vedat, Jean-Jacques Rousseau, Yayın Matbaası, İstanbul, 1979.
- James, William, Terbiye Musahabeleri, Çev. M. Şekip, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1931.
Pragmacılık, Çev. Muzaffer Aşkın, II. Baskı, M.E. Basımevi, İstanbul, 1986.
- Kant, Immanuel, Kant'ın Pedagojisi, Çev. M. Rahmi, Cumhuriyet Matbaası, İzmir, 1933.
- Kakıç, T. Jean-Jacques Rousseau Kimdir? Liberalizm Nedir? Bahar Matbaası, İstanbul, 1969.
- Kardaş, Rıza, Eğitimin Psikolojik Temelleri, I. Cilt, Ayyıl Matbaası, Ankara, 1976.

- Livingstone, Richard, Eğitimde Geleceğe Bakış, Çev. Turhan Oguz, M.E.Basımevi, Ankara, 1969.
- Rousseau, Jean-Jacques, Emile Yahut Terbiyeye Dair, Çev. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken, Ali Rıza Ülgener, Selahattin Güzel, 6. Baskı, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1966.
- _____ İtirafılar, Çev. Kenan Semer, I. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- _____ Toplum Sözleşmesi, Çev. Vedat Günyol, Adam Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1984.
- _____ İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. Rasih Nuri İleri, Say Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1984.
- _____ İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Dünya Edebiyatı Tercümelere, Maarif Matbaası, Ankara, 1943.
- Russell, Bertrand, Eğitim ve Toplum Düzeni, Çev. Nail Bezel, II. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1981.
- _____ Eğitim Üzerine, Çev. Nail Bezel, I. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 1984.
- Schiller, J.C.Fr. von, İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup, Çev. Melahat Özgü, M.E.Basımevi, II. Baskı, İstanbul, 1965.
- Turgut, İncan, Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme, Tia Yayınları, İzmir, 1988.
- _____ Eğitim Kavramının Çözümü ve Felsefi Bir Yaklaşım, Eğitim ve Bilim Dergisi, Ankara, 1976.
- Yörükoğlu, Atalay, Çocuk Ruh Sağlığı, 8. Baskı, T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984.